

Neerlandica extra Muros. Jaargang 1987

bron

Neerlandica extra Muros. Jaargang 1987. Coutinho, Muiderberg 1987

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/_nee005198701_01/colofon.php

© 2015 dbnl

dbnl i.s.m.

[Neerlandica extra Muros - voorjaar 1987]

Verfilmde literatuur

Een motiverend en verantwoord aandachtsgebied

Hans van Driel, Gerard Rondhuis en Marc Westermann

Katholieke Universiteit Brabant

1 Het motiverende

Het gebruik van audiovisuele media in het onderwijs blijkt een motiverende uitwerking te hebben op zowel docenten als studenten. De oorzaak hiervan ligt niet alleen in de didactische noodzakelijkheid werkvormen af te wisselen, maar ook in een zich gewijzigde houding ten opzichte van het vertellen van en het luisteren naar verhalen. Was men tot de Renaissance met name aangewezen op de stem als drager van het verhaal, allengs werd het schrift belangrijk en - vanaf 1900 - ook het beeld. Zonder dat de drie media elkaar hebben verdrongen, blijkt toch het audiovisuele medium - met zijn varianten als film, televisie en video - zich een belangrijke plaats te hebben verworven: het wordt beschouwd als een van de betrouwbaarste media, en een groot gedeelte van de vrije tijdsbesteding wordt gevuld met dit medium.

Van de duizenden audiovisuele programma's die jaarlijks in de bioscoop te zien zijn en via de televisie kunnen worden ontvangen, vormt in Nederland en Vlaanderen de verfilmde Nederlandstalige literatuur een bijzondere variant. Het bijzondere ervan heeft op de eerste plaats een commerciële kant. Uit een grootscheepse enquête die het filmtijdschrift SKOOP in 1983 liet uitvoeren, bleek dat van de bezoekers van een verfilming van Nederlandstalige literatuur:

- 17 procent na afloop van de filmvertoning het boek ging lezen;
- ruim eenderde speciaal de bioscoop bezocht had, omdat de projectie een verfilming betrof.

Hieruit vloeit voort de positieve invloed van een verfilming op de verkoopcijfers van het boek dat eraan ten grondslag lag. Enige voorbeelden:

<i>Auteur</i>	<i>Boek</i>	<i>Tot verfilming</i>	<i>Na verfilming</i>
W.F. Hermans	De donkere kamer van Damocles	25.000	60.000
S. Vestdijk	Pastorale '43	3.000	30.000
M. 't Hart	Een vlucht regenwulpen	200.000	350.000

Op de tweede plaats ligt het bijzondere van verfilmingen in het feit dat ze de Nederlandse literaire cultuur nationaal en internationaal toegankelijk maken. Hoewel dit zelden een beoogd doel is van de filmproducent of regisseur, kan het onderwijs in de Nederlandse taal en cultuur niettemin profiteren van de bestaande verfilmingen. Maar voordat dit mogelijk is, moeten eerst twee vragen worden beantwoord.

De eerste vraag - welke Nederlandstalige literatuur is verfilmd? - wordt beantwoord in het vervolg van dit artikel. De tweede

vraag - welke andere toepassingen van een literatuurverfilming zijn mogelijk dan de visuele ondersteuning van een geschreven verhaal? - is reeds beantwoord in: Verslag van het Negende Colloquium Neerlandicum, Den Haag, september 1986, pp. 257-260.

2 Verantwoording

De eerste vraag - welke Nederlandse literatuur is verfilmd? - bleek nog nergens beantwoord te zijn. Vandaar dat we zelf een lijst hebben samengesteld. Het *uitgangspunt* voor de lijst¹ is alle verfilmingen vanaf 1945 te verzamelen van literatuur uit het Nederlandse taalgebied. Onder verfilmingen verstaan we speelfilms, niet de TV-bewerkingen; omdat de bereikbaarheid van TV-bewerkingen vaak niet groot is, hebben we ze voorlopig laten liggen. Onder literatuur verstaan we alles wat geschreven en gepubliceerd is via officiële kanalen.

De *lijst* bestaat uit de volgende rubrieken:

. auteur boek		. titel boek
. jaar van publikatie	. typering boek	
. scenarioschrijver(s)		
. regisseur film		. titel film
. jaar van première	. speelduur	. typering film

Bijvoorbeeld:

boek	KOOLHAAS, A			NAGEL ACHTER HET BEHANG, DE
	(1963)	type 4		
scenario	KOOLHAAS, A			
film	HAANSTRA, B.			DOKTER PULDER ZAAIT PAPAVERS
	(1979)	min. 105	type 5	

Bij het boek en de film is uitdrukkelijk gekozen voor het jaar van *publikatie* respectievelijk *première*, omdat deze vaststaat en voor alle werken/producties te achterhalen is.

De *boektypering* is niet inhoudelijk, maar formeel van aard. De cijfers staan voor de volgende categorieën:

- 0 verhaal waarvan de lengte nog niet bekend is
- 1 kort verhaal (minder dan 10 pp.)
- 2 lang verhaal (meer dan 10 pp.)

- 3 novelle (indien expliciet vermeld in het boek)
- 4 roman
- 5 toneelstuk
- 6 poëzie
- 7 brieven/briefroman

Deze typering is gekozen om de bruikbaarheid van de lijst met name binnen het onderwijs te verhogen. In een onderwijssituatie is het belangrijk te weten of een verfilmd verhaal te lezen en te behandelen is in bijvoorbeeld één les (hiervoor hebben we de arbitraire grens van 10 pp. aangehouden). Hiermee in verband staat ook de aanduiding van de *speelduur* van de film.

De *filmtyping* is eveneens met betrekking tot de bruikbaarheid opgenomen. Deze categorie is nog niet ingevuld, maar zal bestaan uit 7 punten die de beschikbaarheid op film (16 en/of 35 mm) en/of video beschrijft. Alleen nr. 7 is ingevoerd; deze film is op video verkrijgbaar.

Verder rest de mededeling dat de asterix achter een aantal films betekent dat deze in het filmbestand van de Rijksvoorlichtingsdienst zitten.

3 Bronnen

Rutgers, M., *Nederlandse literatuur en de speelfilm*, Den Haag
1985

Productiefonds, *Verfilmde nederlandse en vlaamse romans, novellen en toneelstukken*
1986 1947 t/m 1985

Daisne, J., *Filmografisch lexicon der wereldliteratuur*

Daarnaast is voor de verificatie van de gegevens, en als bron, gebruikgemaakt van:

Speelfilmencyclopedie, Uitgeverij Rostrum bv, Haarlem
1984²

Film Informatie Documentatie (FID), uitgave L.O.K.V. Utrecht
1966-1985

Nederlands Jaarboek Film, Het Wereldvenster, Weesp
1980-1985

Winkler Prins lexicon van de Nederlandse letterkunde, Elsevier, Amsterdam
1986

En verder nog diverse distributeurscatalogi (inclusief die van de Rijksvoorlichtingsdienst), het recensiebestand van het Filmmuseum, diverse filmbladen, en bijvoegsels van alle landelijke dagbladen.

Lijst

boek	ALBACH, H (1975)	DEBUUT, HET type 4
senario	BRAKEL, N VAN & C DONK	
film	BRAKEL, N van (1977)	DEBUUT, HET min. 094 type 7
boek	ANONIEM (0000)	ELCKERLYC type 5
senario	STELLING, J	

film	STELLING, J (1975)	min. 090 type 7	ELCKERLYC
boek	ANONIEM (0000)	type 4	MARIKEN VAN NIEUMEGHEN
scenario	STELLING, J		
film	STELLING, J (1974)	min. 080 type 7	MARIKEN VAN NIEUMEGHEN
boek	BAKKER, P (1929)	type 4	CISKE DE RAT
scenario	LOOMANS, K		
film	PIETERS, G (1984)	min. 100 type 7	CISKE DE RAT

boek	BAKKER, P (1929)	type 4	CISKE DE RAT
scenario	STAUDTE, W		
film	STAUDTE, W (1955)	min. 097 type 0	CISKE DE RAT
boek	BELCAMPO (1968)	type 0	BLOED ZONDER BODEM
scenario	BELCAMPO		
film	LINDNER, W (1977)	min. 090 type 0	BLOEDVERWANTEN
boek	BOER, L de (1972)	type 5	FAMILY, THE
scenario	BOER, L de		
film	BOER, L de (1973)	min. 110 type 0	FAMILY, THE
boek	BOON, L P (1955)	type 4	MENUET
scenario	CLAUS, H		
film	RADEMAKERS, F (1982)	min. 086 type 7	MENUET
boek	BOON, L P (1971)	type 4	PIETER DAENS
scenario	XXX		
film	TRUYMAN, A & J MATTERNE (1973)	min. 129 type 0	PIETER DAENS
boek	BULTHUIS, R J		ANDERE VERLEDEN, HET

	(1947)	type 4	
scenario	KORPORAAL, J & P RUYVENKAMP		
film	KORPORAAL, J		VERGETEN MEDEMINNAAR, DE
	(1963)	min. 102 type 0	
boek	CAMPERT, R		ALLE DAGEN FEEST
	(1954)	type 1	
scenario	LUYTERS, G		
film	JONG, A de		ALLE DAGEN FEEST
	(1976)	min. XXX type 7	
boek	CAMPERT, R		ALLE DAGEN FEEST
	(1954)	type 0	
scenario	LUYTERS, G (basis-scenario)		
film	JONG, A de e.a.		ALLE DAGEN FEEST
	(1976)	min. 094 type 7	
boek	CAMPERT, R		ELLENDIGE NIETSNUT, EEN
	(1959)	type 2	
scenario	KOOIMAN, D A		
film	SEUNKE, O		ELLENDIGE NIETSNUT, EEN
	(1976)	min. XXX type 7	
boek	CAMPERT, R		GANGSTERMEISJE, HET
	(1965)	type 4	
scenario	BLOKKER, J & R CAMPERT		

film	WEISZ, F		GANGSTERMEISJE, HET
	(1966)	min. 090 type 0	
boek	CAMPERT, R		HOE IK MIJN VERJAARDAG VIERDE
	(1969)	type 2	
scenario	JONGERIUS, O		
film	JONGERIUS, O		HOE IK MIJN VERJAARDAG VIERDE
	(1976)	min. XXX type 7	
boek	CAMPERT, R		OP REIS
	(XXXX)	type 0	
scenario	LUYTERS, G		
film	LUSSANET, P de		OP REIS
	(1976)	min. XXX type 7	
boek	CLAES, E		WITTE, DE
	(1920)	type 4	
scenario	AUWERA, F & H CLAES & L P BOON & R DE HERT & G DURNEZ		
film	HERT, R de		WITTE VAN SICHEM, DE
	(1980)	min. 106 type 7	
boek	CLAUS, H		DANS VAN DE REIGER, DE
	(1962)	type 5	
scenario	CLAUS, H		
film	RADEMAKERS, F		DANS VAN DE REIGER, DE
	(1966)	min. 095 type 0	

boek	CLAUS, H		JAAR VAN DE KREEFT, HET
	(1972)	type 4	
scenario	CURIEL, H		
film	CURIEL, H		JAAR VAN DE KREEFT, HET
	(1975)	min. 090 type	
boek	CLAUS, H		VRIJDAG
	(1969)	type 5	
scenario	CLAUS, H		
film	CLAUS, H		VRIJDAG
	(1980)	min. 090 type 0	
boek	CONSCIENCE, H		LEEUEW VAN VLAENDEREN, DE
	(1838)	type 4	
scenario	CLAUS, H		LEEUEW VAN VLAANDEREN, DE
	(1983)	min. 090 type 7	
boek	CONSCIENCE, H		LOTELING, DE
	(1850)	type 4	
scenario	VERHAVERT, R & N BAL		
film	VERHAVERT, R		LOTELING, DE
	(1973)	min. 090 type 0	
boek	COOLEN, A		DORP AAN DE RIVIER
	(1934)	type 4	
scenario	CLAUS, H		
film	RADEMAKERS, F		DORP AAN DE RIVIER
	(1958)	min. 090 type 7	

boek	DAINSE, J		MAN DIE ZIJN HAAR KORT LIET KNIPPEN, DE
	(1947)	type 4	
scenario	PAGTER, A de & A DELVAUX		
film	DELVAUX, A		MAN DIE ZIJN HAAR KORT LIET KNIPPEN, DE
	(1965)	min. 094 type 0	
boek	DAISNE, J		TREIN DER TRAAGHEID, DE
	(1950)	type 2	
scenario	DELVAUX, A		
film	DELVAUX, A		UN SOIR, UN TRAIN
	(1968)	min. 091 type 0	
boek	DE PILLECYN, F		MONSIEUR HAWARDEN
	(1935)	type 4	
scenario	BLOKKER, J		
film	KUMEL, H		MONSIEUR HAWARDEN
	(1968)	min. 090 type 0	
boek	DEFRESNE, A		INBREKER, DE
	(1961)	type 4	
scenario	MEE, R du & Ch van HOUWELINGE		
film	WEISZ, F		INBREKER, DE
	(1972)	min. 105 type 0	
boek	DOFF, N		DAGEN VAN HONGER EN ELLEENDE, DE
	(1915)	type 4	

boek	(DOFF, N 1919)	type 4	KEETJE
boek	DOFF, N (1921)	type 4	KEETJE TROTTIN
scenario	SOETEMAN, G		
film	VERHOEVEN, P (1975)	min. 109 type 7	KEETJE TIPPEL
boek	EEDEN, F van (1900)	type 4	VAN DE KOELE MEREN DES DOODS
scenario	BRAKEL, N van (met advies van TON VORSTENBOSCH)		
film	BRAKEL, N van (1982)	min. 115 type 7	VAN DE KOELE MEREN DES DOODS
boek	EEMLANDT, W H van (1957)	type 4	SCHATGRAVERS AAN DE AMSTEL
scenario	KORPORAAL, J & E. BRUMSTEEDE (M.M.V.)		
film	KORPORAAL, J (1962)	min. 107 type 0	RIFI IN AMSTERDAM
boek	ELSSCHOT, W (1946)	type 3	DWAALLICHT, HET
scenario	BUYENS, F		
film	BUYENS, F (1973)	min. 109 type 0	DWAALLICHT, HET
boek	EXSTEYL, R d' (1953)	type X	DAMES VERBRUGGE, DE
scenario	DASKALIDES, J		
film	DASKALIDES, J		KRUISWEGSTRAAT 6

(1972)

min. 090 type 0

boek	FABRICIUS, J		NACHT ZONDER ZEGEN
	(1955)	type X	
scenario	DORRESTEIJN, J & H BOS		
film	DORRESTEIJN, J		NACHT ZONDER ZEGEN
	(1978)	min. 089 type 7	
boek	FERDINANDUSSE, R		NAAKT OVER DE SCHUTTING
	(1966)	type 4	
scenario	MEE, R du & R FERDINANDUSSE		
film	WEISZ, F		NAAKT OVER DE SCHUTTING
	(1973)	min. 098 type 0	
boek	FRENKEL FRANK, D		HOGE HAKKEN, ECHTE LIEFDE
	(1980)	type 4	
scenario	FRENKEL FRANK, D		
film	FRENKEL FRANK, D		HOGE HAKKEN, ECHTE LIEFDE
	(1981)	min. 093 type 7	
boek	GIJSELE, B		ADIEU FILIPPI
	(1955)	type X	
scenario	KUYPERS, R		
film	KUYPERS, R		ADIEU FILIPPI
	(1968)	min. 060 type 0	
boek	GIJSEN, M		KLAAGLIED OM AGNES
	(1951)	type 4	
scenario	XXX		

film	KEERS, R		KLAAGLIED OM AGNES
	(1975)	min. XXX type 0	
boek	HART, M 't		VLUCHT REGENWULPEN, EEN
	(1978)	type 4	
scenario	JONG, A de		
film	JONG, A de		VLUCHT REGENWULPEN, EEN
	(1981)	min. 090 type 7	
boek	HAZELHOFF ROELFZEMA, E		SOLDAAT VAN ORANJE
	(1971)	type 4	
scenario	SOETEMAN, G & K HOLIERHOEK & P VERHOEVEN		
film	VERHOEVEN, P		SOLDAAT VAN ORANJE
	(1977)	min. 155 type 7	
boek	HEERESMA, H		DAGJE NAAR HET STRAND, EEN
	(1962)	type 4	
scenario	GOGH, TH van		
film	GOGH, TH van		DAGJE NAAR HET STRAND, EEN
	(1984)	min. 085 type 0	
boek	HEERESMA, H		DOOD VAN DE SMALLE OUDE MAN, DE
	(1973)	type 2	
scenario	RUYS, T		
film	PIETERS, G		SMALLE OUDE MAN, DE

(1975) min. XXX type 0

boek

HEERESMA, H

GEEF DIE MOK
EENS DOOR, JET

(1968) type 4

scenario

FRENKEL FRANK, D & R du MEE

film	WEISZ, F (1975)	min. 100 type 0	HEB MEDELIJ, JET
boek	HEERESMA, H (1969)	type 3	HIP, HIP, HIP VOOR DE ANTIKRIST
scenario	KERBOSCH, R		
film	KERBOSCH, R (1973)	min. 058 type 1	ANTIKRIST, DE
boek	HEERESMA, H (1973)	type 2	MIJNHEER FRITS EN JUFFROUW LENIE
scenario	LUYTERS, G		
film	LECQ, B van der (1975)	min. XXX type 0	MIJNHEER FRITS
boek	HEERESMA, H (1967)	type 4	VERLOEDERING VAN DE SWIEPS, DE
scenario	HEERESMA, H		
film	TERPSTRA, E (1967)	min. 067 type 0	VERLOEDERING VAN DE SWIEPS, DE
boek	HEERESMA, H (1973)	type 2	WINKELIER KEERT NIET WEEROM, EEN
scenario	HOUWELINGE, CH van		
film	BRAKEL, N van (1975)	min. 020 type 7	WINKELIER KEERT NIET WEEROM, EEN
boek	HEERESMA, H		ZEEMAN TUSSEN WAL EN SCHIP

	(1973)	type 0	
scenario	LUYTERS, G		
film	DAMEN, E		ZEEMAN TUSSEN WAL EN SCHIP
	(1975)	min. 093 type 7	
boek	HEERESMA, H		ZWAARMOEDIGE VERHALEN VOOR BIJ DE C.V.*
	(1973)	type 0	
scenario	LUYTERS, G e.a.		
film	LECQ, B van der e.a.		ZWAARMOEDIGE VERHALEN VOOR BIJ DE C.V.
	(1975)	min. 093 type 7	
boek	HERMANS, W F		BLINDE FOTOGRAAF, DE
	(1957)	type 2	
scenario	DITVOORST, A		
film	DITVOORST, A		BLINDE FOTOGRAAF, DE
	(1973)	min. 045 type 1	
boek	HERMANS, W F		DONKERE KAMER VAN DAMOCLES, DE
	(1958)	type 4	
scenario	RADEMAKERS, F		
film	RADEMAKERS, F		ALS TWEE DRUPPELS WATER
	(1963)	min. 119 type 0	
boek	HERMANS, W F		ELEKTRISEERMACHINE VAN WIMSHURST, DE*
	(1967)	type 2	
scenario	ZUYLEN, E van		
film	ZUYLEN, E van		ELEKTRISEERMACHINE VAN WIMSHURST, DE
	(1978)	min. 048 type 1	

boek	HERMANS, W F (1953)	type 3	PARANOIA
scenario	DITVOORST, A (MET ADVIES VAN W F HERMANS)		
film	DITVOORST, A (1967)	min. 102 type 0	PARANOIA
boek	JONG, O de (1977)	type 2	VOGELMENS, DE
scenario	VERBRUGGE, C		
film	VERBRUGGE, C (1983)	min. 058 type 1	VOGELMENS, DE
boek	KEULS, H (1964)	type 5	PLANTAGE TAMARINDE
scenario	KEULS, H		
film	FORLONG, M (1964)	min. 105 type 0	PLANTAGE TAMARINDE
boek	KOOLHAAS, A (1971)	type 4	NAGEL ACHTER HET BEHANG, DE
scenario	KOOLHAAS, A		
film	HAANSTRA, B (1975)	min. 105 type 7	DOKTER PULDER ZAAIT PAPAVERS
boek	KOOLHAAS, A (1963)	type 4	PAK SLAAG, EEN
scenario	KOOLHAAS, A		
film	HAANSTRA, B (1979)	min. 094 type 0	PAK SLAAG, EEN

boek	KORTOOMS, T		HELP DE DOKTER VERZUIPT
	(1969)	type 4	
scenario	THIJSEN, F		
film	HEYDE, N van der		HELP DE DOKTER VERZUIPT
	(1974)	min. 096 type 7	
boek	KORTOOMS, T		LAAT DE DOKTER MAAR SCHUIVEN
	(1975)	type 4	
scenario	HEYDE, N van der & M SIMEK		
film	HEYDE, N van der		LAAT DE DOKTER MAAR SCHUIVEN
	(1980)	min. 095 type	
boek	KRABBE, T		FLANAGAN, OF HET EINDE VAN EEN BEEST
	(1970)	type X	
scenario	DITVOORST, A		
film	DITVOORST, A		FLANAGAN
	(1975)	min. 108 type 0	
boek	LAMPO, H		GODEN MOETEN HUN GETAL HEBBEN, DE
	(1969)	type 4	
scenario	LAMPO, H & J van der HEYDEN		
film	HEYDEN, J van der		KASPER IN DE ONDERWERELD
	(1978)	min. 100 type 0	

boek	LAMPO, H	KOMST VAN JOACHIM STILLER, DE
	(1960)	type 4
scenario	FERRY, J & H KUMEL & J BLOKKER	

film	KUMEL, H		KOMST VAN JOACHIM STILLER, DE
	(1977)	min. 155 type 0	
boek	LAMPO, H		OPONTHOUD, HET
	(XXXX)	type X	
scenario	CRAMA, N		
film	CRAMA, N		OPONTHOUD, HET
	(1968)	min. 027 type 0	
boek	MICHIELS, I		AFSCHEID, HET
	(1957)	type 4	
scenario	VERHAVERT, R & I MICHIELS		
film	VERHAVERT, R		AFSCHEID, HET
	(1966)	min. 087 type 0	
boek	MICHIELS, I		EXIT
	(1971)	type 4	
scenario	MICHIELS, I & E DEGELIN		
film	DEGELIN, E		EXIT 7
	(1978)	min. 095 type 0	
boek	MINCO, M		BITTERE KRUID, HET
	(1957)	type 4	
scenario	NOEL, M		
film	OOSTROM, K van		BITTERE KRUID, HET
	(1985)	min. 087 type 7	
boek	MOL, A		WAT ZIEN IK?
	(1966)	type 4	

scenario	SOETEMAN, G	
film	VERHOEVEN, P	WAT ZIEN IK?
	(1971)	min. 090 type 7
boek	MULISCH, H	TWEE VROUWEN
	(1975)	type 4
scenario	SLUIZER, G & J ROOD	
film	SLUIZER, G	TWEE VROUWEN
	(1979)	min. 113 type 7
boek	MULTATUTLI (DOUWES DEKKER)	MAX HAVELAAR
	(1859)	type 4
scenario	SOETEMAN, G	
film	RADEMAKERS, F	MAX HAVELAAR
	(1976)	min. 169 type 7
boek	PAUWELS, F D	RECHTER THOMAS
	(1937)	type 4
scenario	SMITH, W	
film	SMITH, W	RECHTER THOMAS
	(1953)	min. 103 type 0
boek	PESKENS, R J (VAN OORSCHOT)	MEVROUW KATRIEN
	(1977)	type 0
scenario	HERZBERG, J	
film	ERKEL, B van	MEVROUW KATRIEN
	(1982)	min. 031 type 0

boek	PESKENS, R J (VAN OORSCHOT)	MEVROUW VAN DER PUTTE
	(1977) type 0	
scenario	LOGGER, R	
film	LOGGER, R	MEVROUW VAN DER PUTTE
	(1982) min. 041 type 0	
boek	PESKENS, R J (VAN OORSCHOT)	MIJN MOEDER WAS EIGENLIJK EEN ITALIAANSE
	(1977) type 0	
scenario	LECQ, B van der & J HERZBERG	
film	LOGGER, R e.a.	VERLEDEN, HET
	(1982) min. 112 type 0	
boek	PESKENS, R J (VAN OORSCHOT)	TWEE VORSTINNEN EN EEN VORST
	(1975) type 2	
boek	PESKENS, R J (VAN OORSCHOT)	MIJN TANTE COLETA
	(1976) type 4	
scenario	JONGERIUS, O	
film	JONGERIUS, O	TWEE VORSTINNEN EN EEN VORST
	(1981) min. 102 type 0	
boek	PESKENS, R J (VAN OORSCHOT)	UITGESTELDE VRAGEN
	(1977) type 0	
scenario	LECQ, B van der	
film	LECQ, B van der	MARIE
	(1982) min. 043 type 0	

boek	PLEYSIER, L	MIRLITON, EEN PROEVE VAN HOMOFONIE
	(1971) type 4	
scenario	EYCK, R van & L PLEYSIER	
film	EYCK, R van	MIRLITON
	(1978) min. 075 type 0	
boek	QUINTANA, A (KUIJTEN)	RUFUS
	(1969) type X	
scenario	MEYERING, S & A BENTON	
film	MEYERING, S	RUFUS
	(1975) min. 091 type 0	
boek	REVE, G	TAAL DER LIEFDE
	(1972) type 4	
boek	REVE, G	LIEVE JONGENS
	(1973) type 4	
boek	REVE, G	LIEVE LEVEN, HET
	(1974) type 4	
scenario	LUSSANET, P de & CH van HOUWELINGE	
film	LUSSANET, P de	LIEVE JONGENS
	(1980) min. 088 type 7	
boek	REVE, G	VIERDE MAN, DE
	(1981) type 4	
scenario	SOETEMAN, G	
film	VERHOEVEN, P	VIERDE MAN, DE
	(1983) min. 092 type 7	
boek	ROOTHAERT, A	DOKTER VLIMMEN
	(1936) type 4	

scenario

PIETERS, G & B VERBONG

film	PIETERS, G (1978)	min. 110 type 7	
boek	ROSSEELS, M (1961)	type 4	DOOD VAN EEN NON, DE
scenario	COLLET, P & P DROUOT		
film	COLLET, P & P DROUOT (1975)	min. 105 type 0	DOOD VAN EEN NON, DE
boek	RUYSLINCK, W (1966)	type 4	GOLDEN OPHELIA
scenario	MARTIN, M		
film	MARTIN, M (1974)	min. 078 type 0	GOLDEN OPHELIA
boek	SPREE, M (1917)	type X	ROOIE SIEN
scenario	WEISZ, F & R du MEE & J HERZBERG & B en R NOOIJ		
film	WEISZ, F (1975)	min. 108 type 7	ROOIE SIEN
boek	STREUVELS, S (1927)	type 4	TELEURGANG VAN DE WATERHOEK, DE
scenario	CLAUS, H		
film	RADEMAKERS, F (1971)	min. 093 type 7	MIRA
boek	STREUVELS, S		VLASCHAARD, DE

	(1907)	type 4	
scenario	GRUYAERT, J		
film	GRUYAERT, J		VLASCHAARD, DE
	(1983)	min. 090 type 7	
boek	TEIRLINCK, H		BRIEVEN AAN ROLANDE, DE
	(1944)	type 4	
scenario	VERHAVERT, R		
film	VERHAVERT, R		ROLANDE MET DE BLES
	(1972)	min. 088 type 0	
boek	THIJSEN, F		WILDSCHUT
	(1980)	type 4	
scenario	THIJSEN, F		
film	EERHART, B		WILDSCHUT
	(1985)	min. 100 type 7	
boek	TIMMERMANS, F		PALLIETER
	(1916)	type 4	
scenario	CLAUS, H		
film	VERHAVERT, R		PALLIETER
	(1975)	min. 089 type 0	
boek	VERRIPS, G		ZORG DAT JE EEN GEKKENBRIEFJE KRIJGT*
	(1973)	type 3	
scenario	VERRIPS, G		
film	MADSEN, O		GEKKENBRIEFJE
	(1980)	min. 085 type 0	

boek	VESTDIJK, S (1948)	type 4	PASTORALE 1943
scenario	VERSTAPPEN, W		
film	VERSTAPPEN, W (1978)	min. 127 type 7	PASTORALE 1943
boek	VESTDIJK, S (1969)	type 4	VERBODEN BACCHANAAL, HET
scenario	VERSTAPPEN, W & J VERSTAPPEN & Ch GORMLEY		
film	VERSTAPPEN, W (1981)	min. 091 type 7	VERBODEN BACCHANAAL, HET
boek	VORSTENBOSCH, T (1977)	type 5	SCHEIDEN
scenario	VORSTENBOSCH, T		
film	OOSTHOEK, P (1983)	min. 089 type 7	AN BLOEM
boek	VRIES, TH de (1956)	type 4	MEISJE MET HET RODE HAAR, HET
scenario	VERBONG, B & P de VOS		
film	VERBONG, B (1981)	min. 103 type 7	MEISJE MET HET RODE HAAR, HET
boek	WETERING, J W van de (1975)	type 4	LIJK IN DE HAARLEMMERHOUTTUINEN, HET
scenario	VERSTAPPEN, W		
film	VERSTAPPEN, W (1979)	min. 102 type 7	GRIJPSTRA EN DE GIER

boek	WINTER, L de	(VER)WORDING VAN DE JONGERE DUERER, DE*
	(1978) type 4	
scenario	WINTER, L de	
film	VELDE, J. van de e.a.	VERWORDING VAN HERMAN DUERER, DE
	(1979) min. 103 type 0	
boek	WINTER, L de	PLACE DE LA BASTILLE, LA
	(1981) type 3	
scenario	WINTER, L de & A van de PUTTE & R van de BERG	
film	BERG, R van de	BASTILLE
	(1984) min. 105 type 0	
boek	WOESTIJNE, K van de	BOER DIE STERFT, DE
	(1918) type X	
boek	STREUVELS, S	IN HET WATER
	(1900) type 0	
scenario	DEGELIN, E	
film	DEGELIN, E	LEVEN EN DOOD OP HET LAND
	(1963) min. 082 type 0	
boek	WOLKERS, J	BRANDENDE LIEFDE
	(1981) type 4	
scenario	JONG, A de & R HOUWER	
film	JONG, A de	BRANDENDE LIEFDE
	(1983) min. 096 type 7	

boek	WOLKERS, J		KORT AMERIKAANS
	(1962)	type 4	
scenario	PIETERS, G & K LOOMANS		
film	PIETERS, G		KORT AMERIKAANS
	(1979)	min. 097 type 7	
boek	WOLKERS, J		TURKS FRUIT
	(1969)	type 4	
scenario	SOETEMAN, G		
film	VERHOEVEN, P		TURKS FRUIT
	(1973)	min. 112 type 7	

Eindnoten:

- 1 Veel voorbereidend werk is verricht door Nienke Wiemers, doctoraalstudente aan de subfaculteit Letteren te Tilburg, door wie het filmografisch lexicon van Johan Daisne systematisch is doorgenomen.

Scheuringen in kerk en commune

Kroniek van het proza

R.P. Meijer

Het grootste literaire succes van de afgelopen maanden was ongetwijfeld *De jacobs ladder*, de nieuwe roman van Maarten 't Hart (Arbeiderspers, f 26,50). Maandenlang heeft het boek op de lijst van de meest verkochte boeken gestaan en misschien staat het er nog als dit nummer van NEM verschijnt. Ook recensenten die zich wel eens negatief over het werk van 't Hart hebben uitgelaten, bezongen het nieuwe boek bijna unaniem in lyrische toonaarden. Waar zit hem dat in? Is *De jacobs ladder* werkelijk een veel geslaagdere roman dan zijn voorgangers? Op het eerste gezicht lijkt er niet zoveel veranderd.

De hoofdfiguur is een jongen uit Maassluis, Adriaan Vroklage, die opgroeit in een streng gereformeerde omgeving. De vader is koster maar verliest zijn baan als hij tijdens een scheuring in de kerk twee elkaar bestrijdende dominees te vriend probeert te houden. Het eerste deel van het boek staat helemaal in het teken van religieuze kemphanerij en kerkscheuring. In het tweede deel gaat Adriaan die - en dat is anders dan in de meeste romans van 't Hart - niet het knappe jongetje is maar een beetje schooldom, naar de LTS waar hij machinebankwerker wordt. Als hij in militaire dienst moet, wordt hij als wasser ingedeeld bij de marine en maakt hij met een onderzeebootjager een grote reis naar Curaçao.

Met de critici die enthousiast op het boek reageerden ben ik het half eens, waarmee ik bedoel dat het eerste deel mij weinig te zeggen had terwijl het tweede deel de beste kant van 't Harts schijverschap laat zien. Voor scheuringen in de gereformeerde kerk kan ik niet warm lopen en zeker niet als de hoofdrollen gespeeld worden door twee opgeblazen kikkers als de dominees Guldenarm en Klarhamer, met de godsdienstwaanzinnige timmerman Ruygveen als brallende derde. In hoeverre deze mensen karikaturaal of juist levensecht getekend worden, valt voor een buitenstaander eigenlijk niet op te maken. 't Hart beschrijft de steile scheurmakers zonder haat maar ook zonder grote sympathie. Daarom is het slot van het boek merkwaardig van onverwachtheid. Een jeugdvriendin zegt tegen Adriaan dat ze die mensen van de Zwarte kousenkerk engerds vindt. 'Nee', zegt Adriaan, 'het zijn geen engerds, ik hen enorm veel respect voor ze, veel meer respect dan voor gewone Gereformeerden of Hervormden'. Het meisje blijft bij haar mening en zegt afrondend: 'Nou, ik vind 't griezels', maar helaas, helaas, ze vraagt niet aan Adriaan waar zijn respect op gebaseerd is. Ik denk dat iedereen die het boek gelezen heeft daar graag een antwoord op had willen horen. In een bespreking die aarzelde tussen bewondering en afkeuring noemde Carel Peeters de bijbelse haarkloverij en het gereformeerde leven in het werk van 't Hart een soort folklore (Vrij Nederland 20.9.86). Goed, maar dan wel een folklore waar levens aan kapot gaan. De dolgedraaide Ruygveen verwoest zijn hele gezin: twee zoons plegen zelfmoord, een dochter loopt weg en wordt hoer, de vader zelf wordt gek. Respect? Waarom?

Daarom, impliceert 't Hart aan het eind van de roman, maar voor mij is dat een zeer onbevredigend antwoord.

In het eerste deel van het boek zadelt Adriaan zich op met een sterk schuldgevoel naar aanleiding van de dood van Ruygveens jongste zoon. Enkele uren lang denken de ouders van Adriaan dat hun zoon de verdrinkene is. Hij zelf voelt zich dan schuldig dat hij nog leeft en dat veroorzaakt heel wat boze dromen. In het tweede deel blijft het schuldgevoel hem onverminderd dwarszitten. Het wordt versterkt door elk ongeluk dat in zijn omgeving plaatsvindt: door de klappen die de Ruygveens treffen, door een onvoorzichtigheid in de fabriek waar hij werkt en door het overboord vallen van een sergeant tijdens de reis naar Curaçao. Carel Peeters schreef terecht dat er heel wat literaire overtuigingskracht voor nodig is om zo'n dwanggedachte waarschijnlijk te maken. Die overtuigingskracht heeft het boek niet en daardoor komt het hele verhaal met de hoofdfiguur in de lucht te hangen.

Toch is er in deze roman veel te waarderen. In het eerste deel is er de grootvader die de somberheid van de leerstellingen met zijn vrolijke en baldadige relativisme doorbreekt. Als de zin van het leven ter sprake komt, reageert hij als volgt: 'Ik zag opeens God voor me op zijn geweldige troon. Hij zat daar maar en zag al die juichende, zingende mensen voor Zich en Hij dacht: 'ja, goed, Ik vorm de zin van hun bestaan, maar wat is nu eigenlijk de zin van Mijn Bestaan?'' Ik wil niet zeggen dat die grootvader het hele eerste deel goed maakt, maar wel dat hij een van 't Harts mooiste creaties is. Wat mij in het tweede deel verbaasd heeft en meegesleept, is de virtuositeit waarmee 't Hart zich van de taal van bankwerkers, matrozen en soldaten bedient. In het verleden hebben verschillende critici 't Hart verweten geen natuurlijke dialoog te schrijven, en in NRC-Handelsblad van 17.10.86 zegt Rudy Kousbroek nog eens dat 't Hart bij al zijn muzikaliteit niet hoort wat hij zegt. Dat is inderdaad vaak het geval, maar in het tweede deel van *De jacobs ladder* blijkt 't Hart goddank twee goede oren te hebben en klinkt alles wat daar staat volkomen authentiek.

Het tweede grote commerciële en kritische succes van het laatste halfjaar was *Meander* (Arbeiderspers, f 35,50), de eerste roman van Tessa de Loo die in 1983 zeer geprezen werd om haar debuut *De meisjes van de suikerwerk fabriek*. In NRC-Handelsblad (14.11.86) noemde Maarten 't Hart *Meander* een anti-feministisch meesterwerk, en hij juichte: 'Ik vind *Meander* een schitterend boek. Ik ben vol bewondering voor iemand die als eerste proeve zo'n professioneel gecomponeerde en geschreven roman weet af te leveren'. Carel Peeters (Vrij Nederland 29.11.86) was ook vol bewondering, en Peter de Boer (Trouw 27.11.86) vond het boek een beetje statisch maar toch veelbelovend. Alleen Anton Heumakers gooide roet in het eten door te beweren dat Tessa de Loo met deze roman het peil van haar debuutbundel zelfs niet wist te benaderen (De Volkskrant 21.11.86).

De roman van Tessa de Loo beschrijft de oprichting, bloei en ondergang van een alternatieve leefgemeenschap, Meander geheten, in een Zeeuws dorp in de vroege jaren zeventig. In het centrum staan de figuren van Jesse Deodaat, de stichter en leider, en zijn vrouw Maja, in haar vroegere leven balletdanseres. Al gauw sluiten andere paren zich bij hen aan:

Otto, een gedesillustioneerde leraar, en zijn nuchtere, sceptische vrouw Hester, Max en Roosje, Hugo de charmeur en Agnes, de eenling Sebastiaan voor wie Jesse godzelf is, de timmerman Jacob Zomer die zijn leerstoel in de niet-westerse antropologie eraan gegeven heeft, en vele anderen. Jesse decreteert dat het huwelijk zijn tijd heeft gehad en dat er andere samenlevingsvormen mogelijk zijn. Dat laten de meesten zich geen twee keer zeggen en het wordt een stuivertje-wisselen van belang. Maja neemt de leiding ervan en begint een verhouding met Hugo. Jesse vindt het prachtig: “Wij drieën zijn de basis van de gemeenschap”, zei hij zacht, “een Heilige Drie-eenheid: Maja en ik zijn man en vrouw naar de geest, Maja en Hugo naar het lichaam. Dankzij haar verliefdheid, die voor een wonderbaarlijke ervaring van ons huwelijk heeft gezorgd, kan ik me volledig aan de opbouw van Meander wijden. De een moedigt de ander aan. Wij geven elkaar kracht. Later, wanneer onze verhouding haar vervulling heeft bereikt, zullen wij terugkeren in de tweeheid van ons oorspronkelijke huwelijk”.

Zo eenvoudig als Jesse het zich in zijn blinde optimisme voorstelt, is het niet. Maja krijgt steeds meer minachting voor zijn opgewonden zweverigheid en denkt er niet over ooit naar hem terug te gaan. Alle andere huwelijken vallen ook uit elkaar en na vier jaar treedt er in de gemeenschap een scheuring op zo grondig als in de kerk van Maarten 't Hart. Jesse belijdt de fouten die hij gemaakt heeft en stelt voor tot herstichting over te gaan. De een lacht hem uit, een ander wordt kwaad, een derde staat hem niet eens te woord, en het eind is dat Jesse, uitgestoten door de commune, verslagen maar niet gebroken, met zijn zoontje Frodo aan de hand op weg gaat naar een lichte plek die hij in de verte door de Zeeuwse regen heen ziet.

Een van de bewonderenswaardige aspecten van *Meander* is dat de halfzachte blaaskaak Jesse niet helemaal belachelijk wordt gemaakt. Het boek is geen satire of persiflage, maar een serieuze poging om zo helder mogelijk te beschrijven wat er in die levensgemeenschap omgaat. Die afwezigheid van een satirische benadering heeft enkele critici, met name Heumakers, in de pen gegeven dat *Meander* een humorloos boek is. Dat is apert onjuist. Er zit humor genoeg in het boek, maar het is een wrange, navrante humor, en niet de humor van de makkelijke lach. Tessa de Loo bekijkt de commune zonder illusies, met afkeer, maar niet met haat en niet met meedogenloze spot. Ze laat de leden van Meander zoveel mogelijk in hun waarde en als er conflicten komen met politie en provinciale bureaucratie staat ze ondubbelzinnig aan de kant van de commune. Carel Peeters had het bij het rechte eind toen hij schreef: ‘In alles wat er door Jesse gezegd wordt, in alles wat zijn volgelingen doen ‘zit wel iets’.

Waarom Maarten 't Hart in zijn overigens voortreffelijke bespreking het boek met zoveel nadruk anti-feministisch noemt, is me niet duidelijk. Hij ziet Maja als de eigenlijke leider van de commune en als een feministe. Van dat laatste ben ik niet overtuigd. Maja is een prima donna, schrijft 't Hart, ze is een koningin tussen de werkbijen, ze is sluw en tegelijk vertederend en ‘al die verschrikkelijke dingen die het feminisme zo onverteerbaar maken, het nieuwe bijgeloof, tarotkaarten, astrologie, geredekavel over reïncarnatie, worden in de persoon van Maja door Tessa de Loo aan de kaak gesteld’. Dat is waar, maar dit alles maakt haar nog niet tot feministe.

Ik heb het idee dat de zeer anti-feministische Maarten 't Hart hier graag iets wil zien wat er niet is. Bij feminisme denk je toch in de eerste plaats aan een streven naar onafhankelijkheid en gelijkberechtiging, en daar houdt Maja zich nauwelijks mee bezig. Ze luiert, onderzoekt haar gevoelens tot je er wee van wordt en profiteert van een man. Bovendien het aanhangen van de ‘verschrikkelijke dingen’ die 't Hart opnoemt, stempelt iemand nog niet tot feministe. Ik zie niets in het boek wat erop wijst dat Tessa de Loo tegen het feminisme schrijft. Ze schrijft tegen halfzachtheid, blaaskakerij, dwingelandij, demagogie en ze doet dat voortreffelijk.

Successen zoals die van Tessa de Loo en Maarten 't Hart zijn A.F.Th. van der Heijden nog niet ten deel gevallen, al verdient hij ze wel. Hij is al jaren bezig met een grote trilogie over jeugd en herinnering, waarvan een Proloog en de eerste twee delen verschenen zijn (besproken in NEM 43 en 46). Het zou wel eens kunnen dat die trilogie, *De tandeloze tijd*, op den duur van hetzelfde belang blijkt te zijn als Vestdijks Anton Wachterromans. Van der Heijden heeft de voortzetting van die reeks nu onderbroken met een roman over een onderwerp dat buiten het bestek van de trilogie viel maar er wel nauw verwant mee is. De nieuwe roman, *De sandwich* (Querido, f 27,50), heeft als ondertitel *Een requiem* en is gewijd aan de nagedachtenis van een vriend en een vriendin die een paar jaar na elkaar zijn overleden: de jongen, Frank, waarschijnlijk door een ongeluk, het meisje, Karine, door zelfmoord. De verteller weet dat zij elkaar goed gekend hebben maar in zijn herinnering kan hij geen beeld vinden waar ze samen op voorkomen. Dat blijft hem door zijn hoofd spoken en hij weet dat hij geen rust zal vinden voordat hij ze in zijn herinnering heeft samengebracht. Hij heeft daar een reden voor. De verteller, die net als de schrijver Adriën van der Heijden heet, heeft zich vanaf zijn jeugd geoefend in het vasthouden van het verleden. De verzameling herinneringsbeelden die hij heeft opgebouwd, maakt het hem mogelijk een greep op zijn bestaan te houden en, net als in de trilogie, de tijd tandoos te maken. Tussen al die herinneringsbeelden moet ergens een beeld van Karine en Frank te vinden zijn dat hem de mogelijkheid zal geven zich met hun dood te verzoenen door er een verklaring voor te vinden. Het beeld blijft hem echter ontsnappen en dat is onverdraaglijk voor iemand die het heden alleen aankan bij gratie van het verleden. De conclusie van de verteller is dat hij een veelzeggende gebeurtenis verdrongen moet hebben.

Pas tijdens een diepgaande lichamelijke ontreddering belandt hij bij het beeld dat hij zoekt. Een paar jaar lang lijdt hij aan grote vermoeidheid, duizelingen en angstaanvallen. Op de avond waarop hij de uitslag van allerlei medisch onderzoek zal horen en in angstige spanning het antwoord afwacht, vindt hij plotseling het stukje van de puzzel waar hij zo lang naar gezocht heeft. Hij ziet Frank na een eindexamenfeest op zijn rug op straat liggen. Karine heeft het koud en gaat op hem liggen. Ze blijft de kou voelen en vraagt of Adriën haar van boven wil afdekken zodat ze met zijn drieën een sandwich gaan vormen. Adriën aarzelt maar zegt tenslotte nee. Achteraf ziet hij dat het beeld van de twee lichamen in de kou op straat ‘op heel vanzelfsprekende wijze hun vroege dood leek te voorspellen’. Op het ogenblik zelf zag hij dat niet maar beseft hij dat het beeld om een heel andere reden veelbete-

kenend was: 'Het beeld was voor mij, in het zoeken naar mijn sexuele grenzen, een soort conclusie geweest: tot hier toe en niet verder. Ik wist, dit is de enige manier om me met een man te verenigen: via een vrouw'. Het beeld dat hij zo lang verdrongen heeft ligt helemaal in het verlengde van de sexuele problemen waar de verteller van *De tandeloze tijd* mee te worstelen kreeg.

Toen *De sandwich* uitkwam had Van der Heijden voor het tweede deel van zijn trilogie net twee belangrijke prijzen gekregen: de Haagse Bordewijkprijs (Jan Campertstichting) en de Multatuliprijs van de gemeente Amsterdam. Dat is ongewoon, maar de kwaliteit van zijn werk is dan ook ongewoon. De kritiek heeft dat over het algemeen duidelijk gezien. De oordelen over *De sandwich* liepen weinig uiteen al was de ene recensent wat royaler met zijn lof dan de andere. De minst enthousiaste (Peter de Boer in *Trouw* 30.10.86) vond het boek een knappe roman maar vond er geen bijster originele visie in, eerder een neiging tot gekunsteldheid. In de woorden van Frans de Rover was *De sandwich* een boek vol dood dat toch getuigenis aflegde van een zeer vitaal schrijverschap (*Vrij Nederland* 20.9.86) terwijl Anton Heumakers niet alleen de knappe constructie waardeerde maar nog meer het tijdsbeeld dat erin wordt opgeroepen (*De Volkskrant* 3.10.86). Daar ligt volgens hem de grootste kracht van Van der Heijden. Aleid Truijens was vooral getroffen door het waagstuk dat Van der Heijden volbrengt door bijna ongemerkt van een anecdotisch niveau over te schakelen naar dat van de symboliek (*NRC-Handelsblad* 21.10.86) en Jaap Goedegebuure, die net als verschillende anderen het boek zag als een roman over het schrijverschap, noemde het een imposante fuga (*Haagse Post* 4.10.86). Wam de Moor, daarentegen, miste in *De sandwich* de meeslepende stijl van de voorgaande boeken en voelde zich als getuige bij een experiment waar hij buiten stond. Wel waardeerde hij de rake typering en de zelfspot (*De Tijd* 28.11.86). De critici hebben dus hun best gedaan, maar Van der Heijden hoort naast Tessa de Loo en Maarten van 't Hart op de ladder van het commerciële succes.

Tot slot een paar opmerkingen over twee schrijvers die geen van beide de aandacht van het publiek krijgen waar ze recht op hebben. In de eerste plaats bedoel ik H.B. ten Berge, die een grotere bekendheid heeft als dichter dan als prozaïst. Meer dan twintig jaar geleden maakte hij naam met dichtbundels als *Poolsnieuw* en *Swartkrans*, en al kwam hij daarna al gauw met *Canaletto en andere verhalen*, men is toch vooral een dichter in hem blijven zien. Helemaal ten onrechte is dat niet want zijn proza, ook zijn nieuwe roman *Het geheim van een opgewekt humeur* (Meulenhoff, f 34,50), is vaak herkenbaar als het proza van een dichter. Ik bedoel niet dat hij prozagedichten schrijft of zich op een uitbundig lyrische manier uitdrukt. Ik bedoel dat zijn stijl beeldender is dan die van de meeste prozaïsten en dat hij soms formuleert op de elliptische manier die we uit zijn gedichten kennen, en soms variërend door blijft gaan op een beeld, iets wat ons ook vertrouwd is in de poëzie dan in het proza. Graa Boomsma stelt in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige literatuur* zelfs dat Ten Berges proza en poëzie niet rigoureus van elkaar gescheiden kunnen worden. Dat gaat mij een beetje te ver maar het is zeker waar dat proza en poëzie bij hem vlak bij elkaar liggen. Dat is allerminst bedoeld als kritiek maar alleen als

mogelijke verklaring voor het feit dat critici zowel als lezers ietwat vreemd tegen zijn proza aankijken. Daar komt bij dat Ten Berge zijn proza vaak presenteert in een ingenieuze en ingewikkelde vorm die de lezers van zeg maar Maarten 't Hart en Tessa de Loo eerder afstoot dan aantrekt.

Ook de opbouw van *Het geheim van een goed humeur* is behoorlijk gecompliceerd. Door die complexiteit worden de voorvallen van verschillende kanten belicht en krijgt de lezer een beeld dat complexer is dan wanneer de gebeurtenissen vanuit één hoek gezien zouden zijn. De hoofdfiguur, Edgar Moortgat, een man die pornografie schrijft en serieuze literatuur, heeft een verhouding met Coco Prima, een actrice in pornofilms die zich ook op ernstiger manier met kunst bezighoudt. Moortgat komt in contact met een vroegere vriend, de antropoloog Radstake, en daarna begint de intrige zich in hoog tempo te vertakken en groeit het motief van incest, dat in het begin al ter sprake gekomen is, uit tot het hoofdmotief van de roman. Het is een spannend, soms amusant, vaak melancholiek verhaal, waarvan de afzonderlijke scènes af en toe wat te lang gerekt zijn maar dat door de onverwachte wendingen de lezer steeds weer in zijn greep krijgt.

Gerrit Krol is een schrijver van een totaal andere orde dan Ten Berge. Hij heeft een tijdlang bekend gestaan als de schrijver die zoveel wiskunde in zijn werk doet. Zo druk als Ten Berge in de weer is met variaties op oude mythologieën, zo royaal was Krol met mathematische vergelijkingen. Die periode lijkt nu voorbij en in zijn nieuwe roman *Maurits en de feiten* (Querido, f 28,50) is daar niets meer van te vinden. Wel is het verhaal even complex van opbouw als dat van Ten Berge. Maurits wordt ervan verdacht een meisje gedood te hebben, en hij wordt keer op keer ondervraagd door de politie, door hulpverleners, deskundigen, welzijnswerkers of hoe ze allemaal mogen heten. Ze confronteren hem met de feiten, maar wat zijn de feiten? De dossiers worden steeds dikker en de waarheid steeds ondoorzichtiger. De feiten die Maurits zelf ter beschikking staan, houdt hij achter omdat hij het idee heeft dat het helemaal niet om hem gaat maar om een zaak. Maurits wil gekend worden, maar als persoon, niet als geval. Voor zijn ondervragers blijft hij echter een geval, een contactgestoorde die een verhouding heeft gehad met zijn stiefmoeder en een meisje heeft vermoord dat hij nauwelijks, of juist heel goed, heeft gekend. Hij leeft, zoals meer figuren bij Krol, in een ondringbare eenzaamheid, en in die eenzaamheid maakt hij tenslotte een eind aan zijn leven.

De roman van Krol ziet er heel fragmentarisch uit en bestaat voor het grootste deel uit dialogen en monologen, uitgesproken of verzwegen, zonder enige inmenging van de schrijver. Wie er aan het woord is, wordt meestal niet vermeld. De feiten moeten voor zichzelf spreken. Dit procédé heeft een roman opgeleverd die niet in een vloek en een zucht gelezen kan worden. Pas bij herlezen valt alles op zijn plaats en dan pas wordt het duidelijk hoe knap, en aangrijpend, Krol het geval beschreven heeft van een eenling die allerminst geholpen wordt door de afwisselend slappe en venijnige belangstelling van zijn hulpverleners. Niet alle critici hebben eenzelfde waardering voor het boek als ik. Wam de Moor vond het te kil en hij werd tureluurs van het rationaliseren van gevoelens (De Tijd 5.9.86). Jaap Goedegebuure, daarentegen, zag in Krol iemand die zich aan de tijdgeest

niets gelegen laat liggen en hoopte dat het verwijt dat Krol een saai en weinig meeslepend schrijver zou zijn, nu voorgoed uit de wereld is (Haagse Post 30.8.86). Reinjan Mulder noemde het boek geraffineerd opgebouwd, spannen en met een fascinerende plot (NRC-Handelsblad 29.8.86) en Frank Ligtvoet sprak in De Volkskrant van een ‘muzikale structuur’ die hem deed denken aan de muziek van de minimalisten die hun effecten bereiken met een groot aantal kleine klankverschuivingen. Tom van Deel ging in Trouw (13.11.86) een stapje verder en concludeerde: ‘Met *Maurits en de feiten* heeft Gerrit Krol een roman geschreven die het verdient om nu eens, net als laat ik zeggen *Hersenschimmen* van Bernlef, door een groter publiek dan hij tot dusver had, gelezen te worden. Het “verhaal”, het thema en de opzet van het boek lijken er toe uit te nodigen’. Waarbij ik me van harte aansluit.

Komrij op den Parnas
Kroniek van de poëzie
Theo Hermans

Kent u Hendrik Bruno? Zijn hele leven (1620/21?-1664) mistevreden, een kniesoor van formaat maar toch een zeer ontwikkelde geest, bijna tien jaar lang goeverneur van Constantijn Huygens' kinderen, ooit Descartes nog ontmoet, vertaler van Vergilius, Ovidius en Puget de la Serre en zelf auteur van een aanzienlijk aantal verzen in het Nederlands, Latijn en Grieks. Van deze beslist niet boerse Bruno zijn Nederlandse gedichten bewaard met sprekende titels als 'Aen eenige joffrouwen op een pissende kopere Cupido', 'Op eens heers twee kack-huysen achter malkanderen, met een muurtje gescheyden' en 'Op een ongeluckige scheidt, by een joffrouw gelaeten'. Er is tevens dit culturele pronkstuk:

Op de drie zijd' aen zijnde staende beste-kamers, in de bracke grondt t'Amsterdam

Ick heb wel veel geweest met achter-last belaedn,
 Ick heb wel veel gewacht op ander volcx genaeden,
 Die hadden Harmen in, en sijne druckery.
 Maer hier is goet verschot, drie huysjes sy aen sy.
 Den een behoeft niet licht na d'andere te wachten.
 Ick wil dan dit gemack des Herbergs hooglick achten.
 Want nergens quam ick, daer ick soo goê buerschap vont
 Van 't Kacka-dooris gildt, dan in de bracke grondt.

De moderne lezer die er maar moeilijk bij kan dat bijvoorbeeld een zo hoffelijk aristocraat als Huygens in zijn epigrammen vaak zo bij de beesten af kan zijn, heeft hier het bewijs dat Huygens niet de enige was: de geleerde Bruno wist ook van wanten.

Bovenstaand vers en de gedichten horend bij de genoemde titels zijn te vinden in Gerrit Komrij's nieuwe bloemlezing, *De Nederlandse poëzie van de 17de en 18de eeuw in 1000 en enige gedichten* (Amsterdam, Bert Bakker, 1986; f 24,90 of gebonden f 45), een boek dat met zijn 1376 bladzijden bijna één derde dikker uitvalt dan zijn voorganger, Komrij's keuze uit de poëzie van de 19de en 20ste eeuw (zie *NEM* 35, najaar 1980). Laat het van meet af aan gezegd zijn: dit boek is een monument en de neerlandicus die het niet koopt is gek. Komrij heeft de poëzie van de 17de en 18de eeuw grondig en soms hardhandig afgestoft. Een aantal klassieken met klinkende namen heeft hij een kopje kleiner gemaakt, maar vooral: hij heeft een horde mindere en geheel vergeten goden weer opgegraven om ze in al hun uitbundige verscheidenheid en excentriciteit aan het woord te laten. In totaal telt *De Nederlandse poëzie van de 17de en 18de eeuw* 1040 gedichten van 344 dichters, volgens de *NRC* van 31 oktober 1986, of wellicht 1045 gedichten van 348 dichters, volgens *De Volkskrant* van twee weken later. De ordening is chronologisch naar geboortejaar van de dichters, beginnend bij Roemer

Visscher en eindigend met H.A. Spandaw, dezelfde die in *De Nederlandse poëzie van de 19de en 20ste eeuw* de rij opende.

De eerste 400 bladzijden van het boekwerk bevatten gedichten van 74 bij naam bekende dichters. Veertien van hen, dus bijna 20 procent, staan noch in de vierdelige Knувelder, noch in het recente *Winkler Prins Lexicon van de Nederlandse letterkunde* (Amsterdam/Brussel, Elsevier, 1986, 477 blz., f 99,50), noch in het eveneens recente *De Nederlandse en Vlaamse auteurs van de middeleeuwen tot heden* van G.J. van Bork en P.J. Verkruijsse (Weesp, De Haan, 1985, 670 blz., f 49,50). Wie zijn deze miskende rijmers? Zij heten Adriaan van Nierop, A. Schotte, P. van Godewijck, Olivier de Wree, Cornelis Pietersz Biens, Johan van Dans, Jac. Luyt, J. Rogiers, V. van Oosterwyck, Frederick van Dorp, W. van Heemskerk, Pieter de Groot, Dirk van Baerd en Sibylle van Griethuysen. Komrij betreedt geen platgelopen paden, zoveel is zeker.

In zijn voorwoord, overigens een staaltje van gepantserd proza, merkt Komrij op dat voor hem de poëzie ‘het aardse, het hemelse en alles daartussen’ omsluit. Elders is hij er rond voor uitgekomen dat bij de selectie alleen zijn eigen smaak als richtsnoer diende en dat hij meer naar afzonderlijke gedichten dan naar geijkte reputaties keek. Omdat hij daarenboven ten hoogste 10 gedichten per dichter opneemt, halen nogal wat dichters dat maximum, met als gevolg dat traditionele groten als Bredero, Hooft, Vondel, Huygens, Luiken het podium moeten delen met niet zo in brede kring bekende namen als De Decker, Dullaert, Focquenbroch, Heinsius, Van Lodenstein, Revius, Six van Chandelier, Visscher, Westerbaen, om het maar bij de 17de eeuw te houden. De spoeling is dus vrij dun geworden, de versnippering naar verhouding groot.

Voor wie nieuwsgierig is naar Komrij's voorkeuren levert het aantal bladzijden dat bepaalde dichters toebedeeld krijgen, duidelijker vingerwijzingen op. Wat de 18de eeuw betreft beslaan Poot en Feith elk 17 bladzijden, Kinker bijna 16, maar Van Alphen moet tevreden zijn met 8, Bilderdijk met 6 en Balthasar Huydecoper met nul want die ontbreekt. In de 17de eeuw heeft Vondel 20 bladzijden, Bredero 16, Luiken 12, Hooft en Huygens ieder 10. Daar staat tegenover dat Focquenbroch en Hieronymus Sweerts mild bedeed worden met ieder 12, Van Lodenstein en Willem Sluiter met elk 16 (‘typisch het werk van een poëta minor,’ zegt over deze laatste het lexicon van Van Bork en Verkruijsse), de Zuidnederlander Peeter Croon met warempel 18 en Aernout van Overbeke met niet minder dan 24 bladzijden. Wie is Aernout van Overbeke? 1632-1674, en ook: ‘Zijn liederen en gedichten werden in zijn tijd door liefhebbers van onstichtelijke aardigheden gretig gelezen,’ aldus het *Winkler Prins Lexicon*, wat aardig uitgedrukt is, alleen klakkeloos afgeschreven uit Te Winkels *Ontwikkelingsgang* van 80 jaar geleden (‘... de platte geestigheid dezer meerendeels zouteloze verzen [vielen] bijzonder in den smaak bij de talrijke liefhebbers van onstichtelijke aardigheden’), doch dit terzijde.

De zogeheten drekpoëten - de term stamt van Langendijk, bij Komrij goed voor nauwelijks 3 bladzijden - zijn dus bepaald niet ondervertegenwoordigd, maar de lezer moet bedenken dat Van Lodenstein en Sluiter dan weer dicht bij het piëtisme staan, dat een gedreven Arminiaan als

Camphuysen evengoed 16 bladzijden krijgt en dat een steile Contraremonstrantse houwdegen als Revius toch ook redelijk aan zijn trekken komt. Komrij heeft de godsliryiek en de wijze lessen niet geschuwd. De curiositeiten en de koldervormen evenmin. Behalve een kreeftvers, een doolhofgedicht, een retrograde en minstens 4 echogedichten, schitteren er talloze andere bravourestukjes: monosyllabische gedichten van Spiegel, Revius en Carolus Tuinman, volstrekt buitennissige rijmreeksen van Dirk Schelte en Westerbaen, een Joannes van Sambeek met twee bladzijden in de trant van ‘O Mensch hout op van slapen,/U weckt de na na na na na na na na Nachtegael,/Alleen na Godt geschapen,/Met deze lie lie lie lie lie lie lie lie lieve tael,’ een gedicht dat twee tegenstrijdige lezingen oplevert naargelang je alleen de linker- of de rechterhelft van ieder vers leest, een reeks ‘klinkdichten’ telkens zonder deze of gene klinker, een ‘mathematisch’ poëem van Witsen Geysbeek naar Huygens, een gedicht van Cornelis de Bie dat op iedere regel de letters van het woord ‘SOTTEN’ vormt, en ga zo maar door. Het kortste gedicht is van Cats: ‘De keel/kost veel’, in bondigheid slechts naar de kroon gestoken door twee anonieme regels een eind verderop: ‘Hy wou, en zy wou;/Maar 't wou niet, dat 'er In zou.’

Komrij's bloemlezing is niet alleen de omvangrijkste die er voor de poëzie van de 17de en 18de eeuw bestaat, het is verhoudingsgewijs ook de goedkoopste en zonder enige twijfel de meest onderhoudende en gevarieerde. Meer dan gedichten in een ruwweg chronologische volgorde bevat zij echter niet: geen biografische bijzonderheden, op geboorte- en sterfdatum van de dichters na, een summier bronvermelding, geen illustraties, ook niet bij de embleemgedichten, geen woordverklaringen. Het is een boek om in te grasduinen, geregeld, langdurig en met graagte, zonder zich al te veel aan literatuurgeschiedenis of filologie gelegen te laten. Over het ontbreken van enigerlei woordverklaring glijdt Komrij's voorwoord soepel heen (‘Mocht men daarbij eens in het duister tasten - ach, veel mensen kunnen van de moderne poëzie alle letters lezen, en weten ook niet wat er staat’). Zo eenvoudig is het niet altijd. Een anoniem ‘Sommer-lied’ (p. 32) heeft het over Najaden, Vesta, Ceres, Latoon, Iuno, Phaeton en Pomonas: een half woord toelichting ter plekke zou het leesgenot ten goede zijn gekomen. En hoeveel lezers van *NEM* durven zweren dat zij de volgende regels precies begrijpen (uit de lastige *Hart-spieghel*, dat geef ik toe, maar toch):

Nood-wissel-ambachts oorzaak zijn van gróót gemak:
 En t'geld hun makelaar, al heeftmer op die hak,
 Tis in zich zelven nut. t'lieght al an ons mishandling.
 Het komt u al te ghoed zydy oprecht van wandling.
 Maakt zellef lauwer spruyt, de tijd die ghi beleeft
 Dats u (wildy ghi meught) een gulden werreld gheeft,
 De tijd is al al-eens. geen beter wilt verziere. (p. 18)

Wie niet reeds enigermate met 17de-eeuws Nederlands vertrouwd is, vormt de afwezigheid van woordverklaringen in de bloemlezing wellicht het grootste bezwaar, al is het niet onoverkomelijk. Uit onderwijs oogpunt bezien is ook de versnippering niet zo gelukkig. Komrij wijst uitsluitend bomen aan, om het bos maalt hij niet. Voor wat hoort wat, zal hij

gedacht hebben: ik delf onvermoede rijkdommen op, nu zoek je het verder zelf maar uit, spelling en voetnoten inbegrepen. Het is een standpunt waar iets voor te zeggen valt. Wel is het zo dat de meeste bloemlezers en redacteurs die erop gesteld zijn de poëzie van de 17de eeuw - om me gemakshalve daar toe te beperken - aan de moderne man te brengen, het anders doen. In wat volgt probeer ik een paar van die benaderingen vluchtig te schetsen en tegelijk enkele nuttige titels te noemen.

In principe bestaat er natuurlijk een scala van mogelijkheden, naargelang van de beoogde doelgroep. Geheel compromisloos en dus praktisch alleen voor specialisten zijn facsimile-uitgaven. Een mooi recent voorbeeld is *Apollo of Ghesangh der Musen* (red. A. Keersmaekers, Deventer, Sub Rosa, 1985, f 29,50), naar de editie van 1615. Op de aanschaf van een authentiek 17de-eeuwse exemplaar na is een dergelijk facsimile de beste manier om een idee te krijgen hoe zo'n boek er toen uitzag - formaat, bladspiegel, bladindeling, het soms weelderig gebruik van verschillende lettertypes. Woordverklaringen of andere toelichtingen bij de tekst bevat een editie als die van *Apollo* niet, wel zijn met het oog op wetenschappelijke studie de nodige registers toegevoegd.

Tussen deze facsimile's en de meer populariserende uitgaven liggen de traditionele, in neerlandistische kringen welbekende edities bestaande uit meer of minder uitvoerige inleidingen gevolgd door de oude teksten in hun oorspronkelijke spelling en met hetzij onderaan de bladzij hetzij achterin de nodige woord- en tekstverklaringen. Ook hier bestaan nog allerlei gradaties, van dure wetenschappelijke edities met monografieën van inleidingen en volwaardig kritisch apparaat via de minder buitensporig geprijsde deeltjes van het 'Klassiek Letterkundig Pantheon' tot helemaal onderaan de nieuwe Prismareeks in 15 delen.

En dan zijn er de populariserende uitgaven. Vaak zijn die voor de docent in het buitenland juist heel aantrekkelijk omdat in de meeste gevallen de teksten in moderne spelling overgebracht en de begeleidende commentaren niet zo zwaar van toon zijn. De mate van aanpassing of bewerking van de oorspronkelijke tekst zowel als de aard, omvang en presentatie van de redactionele commentaren verschillen nogal. Zo verschenen er in het Bredero-jaar 1985 twee populariserende bloemlezingen uit diens werk, de ene in de Griffioenreeks (zie elders in dit nummer), de andere in de vorm van het rijk geïllustreerde boekje *Bredero* (red. M.A. Schenkeveld-Van der Dussen, Groningen, Wolters-Noordhoff, 93 blz., f 21, -). In beide gevallen is de spelling van de gedichten gemoderniseerd, in Bredero iets meer dan in het Griffioenboekje, en hier en daar werd ook een woord veranderd. Het thematisch opgezette *Bredero* geeft heel wat fragmenten zonder precies aan te geven wat waar is weggelaten. Woordverklaringen staan hier in de marge, bij Griffioen achterin. De beide uitgaven gaan overigens uitstekend samen: *Bredero* dient als een eerste inleiding op de hele Bredero, het Griffioenboekje is, althans wat de poëzie betreft, een logische tweede stap. Dat maakt het ook begrijpelijk dat in het eerste geval de redactionele bindteksten en de citaten uit Bredero elkaar in evenwicht houden.

Het nawoord bij het Griffioenboekje is betrekkelijk uitvoerig, de toelichting bij de afzonderlijke gedichten beperkt zich tot woordverkla-

ring en de verantwoording van de wijze van tekstbewerking is heel kort gehouden. Dat ligt anders in de prachtig uitgegeven bloemlezing uit de poëzie van P.C. Hooft, *Overvloed van vonken*, daterend uit het Hooft-jaar 1981 (red. M.A. Schenkeveld-Van der Dussen *et al.*, Amsterdam, Querido, 221 blz., f 28,50). Dit is al een tamelijk omvangrijke keuze, die gevolgd wordt door een 'Toelichting bij de gedichten' waarin ieder gedicht een korte situering meekrijgt en dan parafraserend wordt naverteld. De verantwoording gaat tenslotte omstandig in op de problemen die rijzen als men oudere teksten consequent aan het moderne taalgebruik wil aanpassen - leerrijke bladzijden voor wie meende dat het er alleen maar om ging 'bracke grondt' te veranderen in 'brakke grond'. De later in dezelfde reeks QED en onder hoede van dezelfde auteurs verschenen anthologie uit Huygens' kortere gedichten, *Dromen met open ogen* (1984, 151 blz.), is vrijwel eender van opzet en uitvoering. Bij mijn weten is deze reeks sindsdien niet voortgezet en dat is jammer.

Veel nog veel meer overgave dan in één van de tot dusver genoemde uitgaven het geval was, hebben Jan Bouwhuis en Willem Wilmink er in het keurig ogende *Revius nu* (Zutphen, De Walburg Pers, 1986, 67 blz., f 12,50) naar gestreefd die dichter naar de huidige tijd toe te halen. Ja hoor, 1986 was een Revius-jaar en behalve *Revius nu* valt er nog *Jacobus Revius, nachtegaal onder de dichters* te signaleren (red. Ds J.J. Poort, Utrecht, De Banier, 64 blz., f 9,75), een boekje dat alleen godsdienstige lyriek bevat en zich zo te zien ook tot gereformeerde lezers richt. Wat deze editie en *Revius nu* gemeen hebben, is dat ze allebei hun commentaren en randbemerkingen zoveel mogelijk bij de gedichten zelf onderbrengen, op de tegenoverliggende bladzijde. Bouwhuis & Wilmink hebben zonder voorbehoud voor levendigheid en actuele betekenis gekozen. Aan de gedichten zelf hebben zij, op de spelling na, niet getornd. Hun bloemlezing lijkt vooral op een publiek van scholieren toegesneden te zijn, al komt dat in het nawoord niet duidelijk tot uiting. De toelichtingen beginnen echter al direct met Hitler en de Tweede Wereldoorlog, vrouwen in de katholieke kerk en, wat later, *The Wizard of Oz* en de Hilversum III-muziek van de Griekse god Pan. Boeiend in deze uitgave is verder dat in het commentaar vaak andere, verwante teksten verwerkt worden, niet alleen van Revius zelf of zijn tijdgenoten maar ook van bijvoorbeeld Gezelle. Het bundeltje bevat illustraties en wordt afgerond met een schets van 's dichters strijdbare leven.

Tot besluit nog dit: 1987, dat wist u natuurlijk, is een Huygensjaar. Bij Querido verschijnt binnenkort onder de titel *Constanter* een beknopte en voor het brede publiek bestemde biografie van Huygens door L. Strengholt (128 blz., f 15, -). In de Griffioenreeks wordt voor het najaar Huygens' autobiografische geschrift *Mijn jeugd* aangekondigd, in een nieuwe vertaling van Chris Heesakkers. Bij Sub Rosa in Deventer tenslotte komt er een multidisciplinair opgevatte bundel wetenschappelijke artikelen over Huygens (red. A.T. van Deursen *et al.*), maar dat is andere koek.

Boekbesprekingen en aankondigingen

Nederlands als tweede taal. Toegepaste taalwetenschap in artikelen 22, jg. 1985 nr. 2. (VU-boekhandel/uitgeverij, Amsterdam)

Najaar 1985 verscheen het themanummer *Nederlands als tweede taal* van het tijdschrift *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen*, een bundeling van 13 artikelen, bewerkingen van eerder gehouden voordrachten op een studiedag over dit thema. De bijdragen hebben betrekking op onderwijsmethoden, op toetsingsvraagstukken en op onderzoek op het terrein van het Nederlands als tweede taal (NTT) en zijn ingedeeld in drie secties naar het onderwijsniveau waarop ze betrekking hebben, te weten Basisonderwijs, Voortgezet onderwijs en Volwassenenonderwijs.

Voor diegenen die zich buiten de muren van Nederland bezighouden met het Nederlands, zijn vooral de bijdragen uit de laatste sectie interessant. De meeste bijdragen uit de eerste twee secties richten zich - conform het thema - op de Nederlandse onderwijssituatie en behandelen aspecten van de problematiek rond de anderstalige leerlingen op school. Zo presenteren bijvoorbeeld Kuiken en Putter *Van horen zeggen, een methode Nederlands voor anderstalige kinderen in het basisonderwijs*; Bot e.a. gaan in op het probleem van *Het meten van culturele oriëntatie in relatie met taalvaardigheid*; Appel doet een verslag van *een exploratief onderzoek naar Nederlandse taalvaardigheid van anderstalige leerlingen in het voortgezet onderwijs*; Van der Linden geeft een historisch overzicht van het moeizaam tot stand komen van de *Instaptoets anderstaligen* (Cito). Van meer belang voor hen die zich richten op het Nederlands als vreemde taal (NVT) zijn de volgende bijdragen.

In hun bijdrage *Taalgebruik in schoolboeken en anderstaligen in het voortgezet onderwijs* (sectie II) schetsen Galema en Hacquebord een procedure om de moeilijkheidsgraad en de geschiktheid van teksten vast te stellen. Criteria om de moeilijkheid te bepalen zijn onder andere de gemiddelde zinslengte, het percentage meest frequente woorden (Basiswoordenboek Nederlands) en het percentage 'abstracte' zelfstandig naamwoorden. Een aardige maar tijdrovende procedure, die ook gehanteerd zou kunnen worden bij de selectie van leesteksten voor Nederlands lerenden in het buitenland.

Meer algemeen theoretisch van aard is de interessante bijdrage *Communicatief tweede-taalonderwijs: onderzoek en interventie* (sectie II) van Van der Geest en Berenst. In de onderwijspraktijk worden twee methoden - een meer communicatieve versus een meer grammaticale aanpak - met elkaar vergeleken. De communicatieve aanpak blijkt de beste resultaten op te leveren en de conclusie wordt getrokken dat expliciete oefening van allerlei taalstructurele elementen geen noodzakelijke voorwaarde is voor het verwerven en ontwikkelen van taalkundige regels bij de leerder. Het blijkt in sommige gevallen zelfs zo te zijn dat er meer fouten ten aanzien van een bepaald linguïstisch kenmerk worden gemaakt als er meer nadruk op reflec-

tie wordt gelegd. Er zou hier sprake zijn van 'negatieve monitoring'. Van der Geest en Berenst stellen de hypothese dat per taalkundig kenmerk negatieve monitoring aan positieve monitoring voorafgaat in de tweede-taalontwikkeling. Een interessante hypothese waarvoor het empirisch bewijs echter vooralsnog niet geleverd is.

De keuze tussen een communicatieve aanpak en een grammaticale benadering staat ook centraal in Olijkans bijdrage *De communicatieve benadering en de ontwikkeling van T2-programma's* (sectie III), waarin hij verslag doet van een literatuurstudie. Het beeld dat uit de literatuur naar voren komt is dat een meer communicatieve benadering vooral geschikt lijkt voor cursussen met korte looptijd voor specifieke groepen en specifieke doeleinden (bijvoorbeeld cursussen voor immigranten en buitenlandse werknemers). Gepleit wordt voor een combinatie of integratie van beide benaderingen, maar hoe dat in de leergangconstructie concreet gestalte moet krijgen blijft - ook bij Olijkan - nog vaag.

Interessanter is de bijdrage *Onderwijs Nederlands als tweede taal aan volwassenen: een overzicht van de aandachtsgebieden* van Extra (sectie III). Daarin wordt een uitvoerig overzicht gegeven van de aspecten die samen het onderwijs NTT aan volwassenen uitmaken. Ingegaan wordt onder meer op de problemen bij het bepalen van de taalbehoeften van de taalleerders, de daaraan te verbinden onderwijsdoelstellingen, en de ontwikkeling en het gebruik van leergangen en toetsen. Extra signaleert verder een aantal onderzoeksbehoeften op het terrein van het onderwijs NTT en gaat tenslotte kort in op het overheidsbeleid ten aanzien van het onderwijs NTT binnen de volwasseneneducatie. Extra's overzicht biedt een schat aan informatie, hoewel de lezer de behoefte aan een dergelijk overzicht dat zich specifiek richt op het Nederlands als vreemde taal (buiten Nederland) duidelijk zal ervaren.

In de informatieve en goed leesbare bijdrage *Toetsconstructie bij het Certificaat Nederlands* (sectie III) bespreekt Beheydt de toetsontwikkelingsprocedures en de examens die tot het Certificaat leiden. Ingegaan wordt op de gehanteerde communicatieve (wat kan men in feitelijke taalgebruikssituaties) en linguïstische (woordenschat en grammaticale vaardigheden) criteria bij de afbakening van de drie examenniveaus. Verantwoord wordt waarom er gekozen is voor het toetsen van vier deelvaardigheden en waarom dit gebeurt in de vorm van meerkeuze-vragen. De 'cloze'-test wordt beargumenteerd afgewezen als toetsvorm voor de leesvaardigheid. Verantwoord wordt voorts de selectieprocedure voor de lees- en luisterteksten, waarbij zoveel mogelijk gestreefd wordt naar een diversiteit van zo natuurlijk mogelijk taalgebruik. Wat jammer is is dat niet wordt ingegaan op de ontwikkeling van de spreekvaardigheidstoetsen en dat slechts summier wordt ingegaan op de toetsen schrijfvaardigheid. Bij de laatste blijft daardoor onduidelijk waarom er op het middenniveau in een apart onderdeel de grammaticale vaardigheid wordt 'afgetast' in de vorm van een tiental meerkeuze-vragen. Het argument om het 'vermijdingsgedrag' van schrijvers bij de 'vrije' schrijfpdracht te ondervangen, lijkt mij zwak als niet wordt duidelijk gemaakt wat een dergelijke toets met schrijfvaardigheid te maken heeft. Er kan immers moeilijk worden volgehouden dat zo

een louter productieve vaardigheid wordt gemeten, de schrijfvaardigheid en niet iets anders. En waarom alleen op het middenniveau en niet ook op het elementaire niveau? Op het niveau van de uitgebreide kennis is bij de schrijftoets voor een open 'cloze'-gedeelte gekozen, eveneens bedoeld om 'de grenzen van het kunnen te tonen'. Helaas wordt deze keuze niet verder verantwoord, hetgeen enigszins merkwaardig overkomt als vervolgens de 'cloze'-test volledig wordt afgewezen als instrument om de leesvaardigheid te meten. Wat een dergelijke test wel met schrijfvaardigheid te maken heeft wordt niet vermeld. Jammer is het ook dat niet wordt ingegaan op de constructie van de meerkeuze-vragen. 'Slechts 47 procent van de vragen doorstaat de pretest', wordt gesteld. Maar hoe is het dan mogelijk dat jaar in jaar uit verschillende docenten Nederlands het soms moeilijk of niet eens kunnen worden over het vereiste antwoord bij de leesvragen (en in een enkel geval ook de luistervragen). Worden de vragen voorgelegd aan groepen Nederlanders (scholieren of zo)? Wordt dit ook gedaan bij de al eerder genoemde 'cloze'-test voor de schrijfvaardigheid? Er blijven nog vragen genoeg over, maar dit neemt niet weg dat Beheydt de mensen die jaarlijks met deze examens werken zeer waardevolle achtergrondinformatie geeft.

Tot slot wil ik hier nog de bijdrage *Nederlands voor buitenlanders: de Delftse methode* (sectie III) van Sciarone en Montens noemen. Geschetst worden de basisprincipes voor de door hen ontwikkelde leergang, die vooral gericht is op het in korte tijd leren van een omvangrijke woordenschat (1200 frequente woorden in 2 à 3 weken), teneinde zo snel mogelijk het begripelijkheidsniveau (ongeveer 75 procent woorddekking) van leesteksten te bereiken. In principe zou deze leergang voor iedere volwassen leerder geschikt zijn.

Uit het bovenstaande moge blijken dat de bundel *Nederlands als tweede taal* veel informatie biedt over een veelheid van aspecten betreffende het het Nederlands als tweede taal, en deels zeker ook van belang is voor iedereen die zich bezighoudt met het Nederlands als vreemde taal.

C.R. Groeneboer, Universitas Indonesia, Jakarta

Beatrijs. Geschreven in de 2de helft van de 13e eeuw door een onbekend dichter. Zellik: Poketino, 1986. 128 blz.

Het is een verheugend feit dat de jongste Beatrijsuitgave nu eens niet op de eerste plaats het werk is van een filoloog, maar het initiatief van iemand die zich uit pure geestdrift voor deze kleine parel van de Middelnederlandse literatuur en op eigen risico aan deze onderneming heeft gewaagd. De acteur Jo van Eetvelde, die in 1985 een plaat en een cassette met de Beatrijstekst op de markt heeft gebracht, is de drijvende kracht achter deze publicatie. Wie nu vermoedt dat deze Beatrijs wel iets zal zijn als 'het boek bij de plaat', vergist zich, want het werk blijkt ook voor vaklui en voor een buitenlands lezerspubliek interessante lectuur te zijn. Het bevat op de eerste plaats niet minder dan vijf keer de volledige tekst van het gedicht, en wel in de vorm van een facsimile van het enig bewaarde handschrift, een

moderne transcriptie daarvan en een Franse, een Engelse en een Duitse berijmde vertaling van de legende. Verder bevat het boek een reeks inleidende en verklarende notities van de hand van de Brusselse mediëvist J.D. Janssens. Het geheel is geïllustreerd door L. Fabri.

Voor de facsimile-editie op ware grootte en in kleur kan men alleen woorden van lof vinden. Het is een voortreffelijke fotografische prestatie, die een waardige opvolger en vervanger is voor de intussen zo goed als onbereikbaar geworden oude zwart-wit reproductie van A.L. Verhofstede (Antwerpen 1947). Zodra men echter het terrein van de zuiver mechanische weergave van het handschrift verlaat, doemen meteen vragen en problemen op.

De zogenaamde ‘diplomatische’ transcriptie van de tekst, eveneens van de hand van J.D. Janssens, is streng genomen niet diplomatisch, een feit dat ook door de uitgever niet wordt geloofd (blz. 91). Men kan niet ongestraft proberen enerzijds een zo getrouw mogelijke translitteratie van de tekst te leveren en anderszijds rekening te houden met de behoeften van een hedendaags lezerspubliek, bijvoorbeeld door de invoering van een moderne interpunctie. Met name wat het gebruik van de hoofdletters betreft, komt de precisie van de transcriptie daardoor in het gedrang. Eigennamen bijvoorbeeld, die in het handschrift, behalve aan het begin van de regel, steeds met een kleine letter worden gespeld, krijgen in het afschrift ook een hoofdletter aan het begin van een zin of een aanhaling. Daardoor wordt de transcriptie inconsequenter dan het handschrift zelf. In het bijzonder wat de spelling van *i* en *J* betreft, ontstaan op die manier vreemde vormen die de kopiist waarschijnlijk nooit zo geschreven zou hebben, zoals *Sj* en *Hj* in de verzen 433 en 1019 en *Jc* voor het handschriftelijke *ic* in de verzen 369, 622 en 876. Eveneens in strijd met de geplogenheden van de diplomatische editie, maar ten behoeve van de lezer, signaleert de uitgever op een enkele plaats weg te laten of toe te voegen letters door middel van haakjes. Niettemin is de transcriptie op menige plaats betrouwbaarder dan andere Beatrijsedities en bijgevolg een winstpunt voor de filologie.

Ook bij de herdruk van de Franse vertaling van R. Guiette uit 1930, de Engelse van A.J. Barnouw uit 1944 en de Duitse van W. Berg alias Lina Schneider uit 1870 rijzen een aantal vragen. Waarom is hier geopteerd voor oude teksten en heeft men niet van deze uitstekende gelegenheid gebruik gemaakt om door nieuwe vertalingen, desnoods in proza, in het buitenland een beeld op te hangen van de jongste inzichten in de Nederlandse Beatrijs-filologie? Om welke reden werden precies deze teksten uitgekozen en niet bijvoorbeeld de Franse van De Marez of Closset, de Engelse van De Wolf Fuller, Geyl of Sanders van Loo of de Duitse van Hübner? Waarom wordt nergens op het bestaan van deze en andere vertalingen gewezen, noch de keuze gemotiveerd? Het feit dat alleen berijmde vertalingen in aanmerking kwamen, overtuigt niet. Maar toch is er een positieve kant aan: wie namelijk de moeite doet om er de drie vertalingen én de verklarende aantekeningen van J.D. Janssens op na te lezen, zal zeker een aardige indruk krijgen van een eeuw interpretatiegeschiedenis en daarom alleen al is de keuze niet helemaal van de hand te wijzen. Onbegrijpelijk is het echter waarom deze trits niet met een vertaling in modern Nederlands is afgerond.

De recente bewerking van K. Jonckheere had hier bijvoorbeeld goede diensten kunnen doen. Heeft de samensteller het begrip van moderne lezers en luisteraars voor de middeleeuwse tekst niet toch wat te hoog aangeslagen?

In het laatste hoofdstuk heeft J.D. Janssen een aantal informaties over en rond de tekst bijeengebracht. De notities over middeleeuwse handschriften in het algemeen, over de Beatrijscodex in het bijzonder, over het Middelnederlands en de uitspraak ervan zijn voor ingewijden niet erg informatief, maar voor een lekenpubliek wel interessant. Waar Janssens de Beatrijslegende in het bijzonder behandelt, wordt op een summiere en prettig leesbare manier een overzicht over de complete problematiek geleverd. Het hoofdstuk 'Woordverklaring en aantekeningen' op het einde van het boek mag in ieder opzicht geslaagd heten, al vraagt men zich af, waarom deze aantekeningen niet in voetnoot aan de teksteditie zijn toegevoegd. Het voortdurend heen en weer bladeren zal vermoedelijk menige lezer afschrikken, zodat hem heel wat belangrijke informatie zal ontgaan.

De uiterst summiere bibliografische verwijzingen op blz. 126 zijn absoluut onbevredigend. Gelukkig kan de nieuwsgierige lezer alle belangrijke literatuur in de noten op de blz. 104-105 bijeenrapen. Hier vindt hij ook de titels van de meest recente publicaties, waaraan ondertussen alweer een opstel van A.M. Duinhoven in de bundel 'Tussentijds' (Utrecht 1986) dient te worden toegevoegd. Een verwijzing naar de oudere bibliografie van R. Roemer in de eerder genoemde facsimile-editie van Verhofstede ontbreekt helaas.

Een laatste woord over de illustraties. Iedereen moet er zelf over oordelen of hij de tekeningen van L. Fabri mooi vindt of niet, maar zeer geslaagd is mijns inziens de cyclus van vier grote illustraties op de blz. 36, 52, 68 en 84, die volkomen in de trant van middeleeuwse miniatures en houtsneden in een simultane weergave van chronologisch opeenvolgende taferelen de hele legende visualiseren. Het zal ook wel geen toeval maar een verdiende hommage aan de uitgever zijn dat de schrijvende monnik op blz. 85 de trekken van Van Eetvelde vertoont. Wat ik evenwel niet begrijp is waarom de tekenaar van de kinderen van Beatrijs, die op latere leeftijd volgens de tekst 'worden twee goede man' (v. 1028), een jongen en een meisje heeft gemaakt...

Deze Beatrijs is zowel voor vakman als leek een waardevolle, hoewel niet goedkope aanwinst. De plaat en de band zijn uitgegeven door Poketino te Zellik en kosten f 29,50. Het boek wordt ook door de Standaard Uitgeverij uitgegeven en is tegen de prijs van f 85, - ook in de boekhandel te koop.

A. Berteloot

A.M. Fontein en A. Pescher-ter Meer, *Nederlandse Grammatica voor Anderstaligen*, Utrecht 1985.

Eindelijk een in het Nederlands geschreven grammatica, speciaal bedoeld voor buitenlanders en ook, aldus het voorwoord, voor hen die Nederlands als tweede of vreemde taal onderwijzen.

De grammatica is zowel voor beginners als voor gevorderden bedoeld: 'voor een beginnend gebruiker zal het voldoende zijn de schema's en voorbeelden te bestuderen; een gevorderd gebruiker zal bovendien behoefte hebben aan passages in kleine letters gedrukt' (inleiding p. 1). Dit nu is wel een erg optimistische veronderstelling. Een beginner hoeft de *opmerkingen* en *uitzonderingen* in kleine lettertjes niet te lezen, maar hij zal toch wel de beschrijvingen in gewone letters moeten kunnen begrijpen, al was het alleen maar om te weten te komen welke voorbeelden en schema's voor hem van belang zijn.

Bijna alles wat men zich zou kunnen wensen in een dergelijke grammatica, staat erin: o.a. een heel hoofdstuk gewijd aan *er*, een lijst van voorzetsels met duidelijke voorbeelden waaruit de betekenis blijkt gevolgd door vaste werkwoord - voorzetselcombinaties, in het hoofdstuk *spelling* ook aandacht voor het afbreken van woorden, het gebruik van komma, hoofdletters enzovoort en vooral veel, duidelijke voorbeelden. Helaas is al deze materie, vooral voor de buitenlandse gebruiker, niet erg toegankelijk. Ten eerste door de weinig heldere stijl, ten tweede door de opzet van het register.

In elke beschrijvende grammatica zal men wel fouten kunnen vinden. Van den Toorn (1986) heeft al gewezen op fouten bij de beschrijving van *de-* en *het-*woorden en van de verkleinwoorden. De leraar of een tweede druk zal hier de correcties moeten aanbrengen.

Moeilijker te verbeteren zijn de beschrijvingen die onnodig verwarring wekken, door een te grote vaagheid of juist soms door een te grote stelligheid. Een paar voorbeelden:

- op p. 206: 'In een zin met *want* moeten oorzaak en gevolg *beide* genoemd worden.' Dit maakt 'Ik ga naar bed, want ik ben moe' acceptabel, maar 'Ga je naar bed?' 'Ja, want ik ben moe.' niet.
- op p. 256: 'De combinatie *meer dan genoeg* wordt alleen binnen een hoofdzin gebruikt.' Bedoeld wordt dat 'Ik heb meer gewerkt dan genoeg.' niet voorkomt, terwijl nu de indruk wordt gewekt dat 'ik zeg dat ik meer dan genoeg heb gewerkt.' niet mogelijk is.

Helaas is ook een heel hoofdstuk aan warrigheid ten prooi gevallen. De onbepaalde telwoorden worden in hoofdstuk 13 als één groep *onbepaalde woorden* behandeld, 'omdat ze wat betreft betekenis, gebruik en vormen op elkaar lijken.' Hierop worden deze woorden onderverdeeld in drie groepen: A *zonder verandering van vorm*. Daar vindt men dus de voornaamwoorden en een enkel verdwaald telwoord: *genoeg, een paar*. B *soms verandering van vorm*. Hieronder vallen, naast *veel* en *weinig*, de onbepaalde telwoorden die een substantief in het enkelvoud achter zich krijgen en C *altijd uitgang -e*, die telwoorden die met een substantief in het meer-

voud gecombineerd worden.

De student die dacht te begrijpen wanneer een adjectief een -e krijgt, is door deze onhandige beschrijving aardig op een dwaalspoor gebracht.

En waarom moet de beschrijving van de werkwoorden, er nog steeds uitzien als een gedeelte van een Latijnse grammatica? In het praesens heeft het Nederlands drie vormen: *werk*, *werkt* en *werken*, en in het imperfectum twee. Ook de *onvoltooid tegenwoordig toekomstige tijd* enzovoort zou ik niet meer in dergelijke schema's opnemen. Waarom wel *wij zullen geopereerd worden* en niet *wij kunnen geopereerd worden*?

Het register is beslist ontoereikend. Ook voor het opzoeken van een specifiek probleem nemen studenten vaak hun toevlucht tot de uitgebreide inhoudsopgave vóór in het boek. In het register staan voornamelijk grammaticale begrippen, bijna altijd in de Nederlandse terminologie.

- Als men bijvoorbeeld het verschil tussen *hen* en *hun* wil opzoeken, moet men zoeken bij *voornaamwoord*. *Voornaamwoord* staat 66 keer onder elkaar. Dan vindt men bij *voornaamwoord persoonlijk* (18 keer) *hen* en *hun*.
- En voor het verschil tussen *niet-moeten* en *niet-hoeven* kan men niet terecht bij *moeten*, *hoeven*, *modaal* of *hulpwerkwoord*, maar moet men via *werkwoord* (86 keer onder elkaar). Helaas is dan in dit geval alle moeite voor niets geweest, want het verschil wordt niet uitgelegd.

Woorden als *hen*, *hun*, *moeten*, *hoeven* moeten alfabetisch in het register zijn opgenomen. 66 keer onder elkaar *voornaamwoord* is niet erg zinvol, vooral niet voor lezers die niet weten wat een voornaamwoord is.

Conclusie:

De Grammatica voor Anderstaligen bevat heel veel, goed gekozen materiaal met veel, duidelijke voorbeelden. Het boek dient echter in de praktijk een beperktere kring gebruikers dan het voorwoord wil doen geloven. Voor leraren biedt deze grammatica geen voordelen boven reeds bestaande spraakkunsten, bijvoorbeeld de ANS (1984) of Van den Toorn (1984). Beginnende studenten moeten bij het gebruik goed begeleid worden.

Voor gevorderde studenten is dit boek, ondanks de eerder gesignaleerde beperkingen, een waardevolle aanwinst.

Bibliografie

Geerts e.a., *Algemene Nederlandse Spraakkunst*, Groningen 1984.

Van den Toorn, *Nederlandse Grammatica*, Groningen 1984.

Van den Toorn, Twee grammatica's, in: *Onze Taal*, sept. 1986, p. 116.

Drs. J. Tilma-van Kuijk

A. Wynants. *Drempelniveau. Nederlands als vreemde taal. Raad van Europa, Straatsburg 1985. 327 blz.*

Door het 'Project Levende Talen' van de Raad voor de Culturele Samenwerking van de Raad van Europa is eind 1985 het Drempelniveau Nederlands gerealiseerd. Na de publikatie van de modelbeschrijving *The Threshold Level* voor het Engels van J.A. van Ek in 1975 zijn er drempelniveaubeschrijvingen gekomen voor het Frans, Duits, Spaans, Italiaans, Deens, Catalaans, Zweeds en nu dus ook voor het Nederlands. Voor wie minder vertrouwd is met het begrip 'drempelniveau' citeer ik de vader van het drempelniveauconcept J.A. van Ek:

Het *Drempelniveau* is, evenals zijn voorgangers in andere talen, geen examensyllabus. Evenmin is het bedoeld als eenheidsdoelstelling voor het toekomstige onderwijs in het Nederlands als vreemde taal. Wel is het een concrete en gedetailleerde catalogus van taalgebruikselementen die als basis en als inspiratiebron kan dienen voor hen die actief betrokken zijn bij de systematische planning van de inhoud van een leeraanbod dat beoogt de leerlingen, hun belangstelling en behoeften centraal te stellen.

Centraal staat dus de behoefte van de leerder. De samensteller van het Nederlandse *Drempelniveau*, A. Wijnants, heeft zich in eerste instantie afgevraagd wat de primaire taalbehoeften zijn van de leerders van het Nederlands als vreemde taal. Hij is daarbij uitgegaan van een communicatief standpunt, met name heeft hij als leidend beginsel voor de opstelling van het drempelniveau gesteld dat er een zogenaamde *minimale communicatieve competentie* mee bereikt moet kunnen worden. Dat impliceert dat dit drempelniveau 'inderdaad een op zichzelf bruikbaar en effectief functionerend communicatie-instrument pretendeert te vormen' (p. 11). Anders dan meer traditionele leersystemen die de taalcode als uitgangspunt nemen, dat wil zeggen het lexicale en grammaticale systeem van de taal, wil het drempelniveau een nauwkeurige inventarisatie bieden van de *communicatieve gedragpatronen* die een leerder van het Nederlands als vreemde taal nodig heeft in de voor hem relevante communicatiesituaties plus een inventarisatie van de voor hem relevante *thema's*. Met de communicatieve gedragpatronen hangen bepaalde *functies* samen die de taalleerder zal moeten vervullen. Die taalfuncties kunnen omschreven worden als dat wat de leerder wil bereiken met zijn taalgebruik. Taal dient in de eerste plaats om communicatief te functioneren.

Maar die functies staan niet op zichzelf, ze hebben betrekking op bepaalde objecten of personen. De leerder heeft dus behalve *functies* ook *begrippen* ('notions') nodig waarop de functies betrekking hebben. Een leerder drukt niet alleen ongenoegen uit, hij drukt zijn ongenoegen uit over het eten, de accommodatie, enzovoort. Er zal dus behalve een inventaris van de elementaire functies ook een lijst van de elementaire begrippen ('notions') nodig zijn. Vandaar dat men het drempelniveau een notioneel-functionele taalbenadering noemt.

Er zijn twee types begrippen die de leerder moet verwerven. Ten eerste moet hij een beroep kunnen doen op niet-thema-gebonden, algemene begrippen zoals ruimte, tijd, hoeveelheid en afstand; maar hij moet

daarnaast ook kunnen beschikken over een aantal specifieke begrippen die gebonden zijn aan bepaalde thema's zoals eten, drinken, wonen, reizen, verkeer, onderwijs, werk, personalia. Aanvankelijk is de werkgroep van de Raad van Europa ervan uitgegaan dat de begrippen en de functies in alle Europese talen dezelfde moesten zijn, maar al gauw bleek dat in de praktische uitwerking de drempelniveaus heel erg van elkaar verschilden. Het oorspronkelijke Engelse Thresholdlevel lijkt in de verste verte niet op het Franse Niveau-Seuil en het Nederlandse Drempelniveau heeft zelf ook weer een eigen invulling van de begrippen en functies.

De droom van een homogeen Europees drempelniveau blijkt in de praktijk een wensdroom te blijven. En dat kan ook niet anders! Als men ziet op welke basis de functies en de begrippen geselecteerd worden, dan begrijpt men dat er zoveel verschillende drempelniveaus zullen zijn als er auteurs zijn.

Het is met andere woorden onmogelijk om anders dan op grond van de puur subjectieve intuïtie de nodige lexicale en grammaticale invulling van de begrippen en functies te bezorgen. Men probeert dan nog wel 'de indruk van subjectiviteit en willekeur enigszins weg te nemen' (p. 21) door een beoordelende werkgroep in te schakelen en door de selectie te toetsen aan de reeds bestaande anderstalige versies van het drempelniveaumodel, maar dat belet niet dat de selectie bij voorbaat toegegeven tekortkomingen vertoont.

Toch hadden een aantal van deze tekortkomingen vermeden kunnen worden als niet zo obstinaat en exclusief aan het pragmatische uitgangspunt was vastgehouden. Het geloof in de absolute noodzaak om een exclusief communicatief standpunt in te nemen leidt tot verblinding. Zo worden bijvoorbeeld objectieve gegevens op grond waarvan men een verantwoorde selectie van de begrippen zou kunnen uitvoeren resoluut van de hand gewezen. Dat is het meest opvallend bij de afwijzing van de bruikbaarheid van frequentielijsten. Op p. 48 stelt P. Wijnants bijvoorbeeld dat het 'totaal onverantwoord zou zijn om die gegevens te gebruiken om er indirect uit af te leiden welke *begrippen* of *taalhandelingen* voor ons doeleinde belangrijk of relevant zouden zijn.' Hij schijft dan ook de frequentielijsten als onbruikbaar terzijde. Ten onrechte! Zijn standpunt getuigt mijns inziens van een gebrek aan inzicht in de structuur van frequentielijsten. Het is namelijk bekend dat frequentielijsten een top van zowat 1000 woorden hebben die voor alle talen behoren tot een zeer hoogfrequente woordenschat die - als het de bedoeling is de leerder de 'minimale communicatieve competentie' te laten bereiken - zeker moeten gekend zijn, aangezien ze zowat 70 procent van elke willekeurige tekst uitmaken. Die 1000 frequentste woorden bevatten inderdaad voor het Nederlands de meeste functiewoorden, de hulpwerkwoorden, de modale partikels (nog, ook, dan), de voornaamwoorden, de voegwoorden die noodzakelijk zijn om minimaal met de taal te functioneren. Als Wijnants die 1000 woorden op zijn minst had willen gebruiken als controlemiddel om na te gaan of voor zijn notioneel-functionele schema alle nuttige, want hoogfrequente woorden, waren geselecteerd, dan hadden wij nu in zijn woordenlijst het bepaald en onbepaalde lidwoord niet moeten missen, evenmin als een aantal persoonlijke voornaamwoorden (hij, hem).

Let wel de hiaten die nu in de woordenlijst zitten, zijn ook vanuit functioneel-notieel standpunt onverantwoord. Zo is het onbegrijpelijk dat voor de notie TIJD hoogfrequente woorden als *straks*, *eerder* en *eens* niet zijn opgenomen. Dat het *bepaald* en *onbepaald* lidwoord niet in de lijst voorkomen is al evenmin begrijpelijk, dat zijn immers toch bij uitstek de woorden waarmee taalhandelingen als specificeren en veralgemenen worden uitgedrukt. De lijst van de 1000 hoogfrequente woorden levert nog wel meer materiaal op dat in een notioneel-functionele inventaris niet had mogen ontbreken. En zelfs al vond de auteur dat een puur op frequentie gebaseerde lijst niet geschikt was voor zijn doeleinden, dan nog had hij gebruik kunnen maken van de bestaande objectievere selectie van elementaire woordenschat zoals de *Woordenlijst Elementaire Kennis* van F. Beersmans en L. Beheydt waarin hij niet alleen de hiervoor genoteerde tekorten had gevonden maar ook nog een aantal concreta die in zijn lijst van elementaire begrippen niet hadden mogen ontbreken.

De hiervoor geformuleerde kritiek impliceert niet dat we zo maar het notioneel-functionele uitgangspunt moeten verwerpen. Zoals blijkt uit dit Drempelniveau is het mogelijk een bruikbare ordening aan te brengen in de taalfuncties die een leerder moet beheersen. En het is voor de leerplanconstructeur beslist nuttig over een dergelijke met begrippen ingevulde functioneel uitgebouwde inventaris te beschikken. In dat opzicht is dus dit Drempelniveau wel een aanwinst. Alleen blijft het de vraag of het ook voor de beoogde primaire doelgroep die gedefinieerd wordt als 'een publiek van volwassenen die een taalvaardigheid nastreven die volstaat om in het Nederlandse taalgebied of elders te kunnen communiceren met Nederlandstaligen met wie ze tijdelijke, niet in de beroepssfeer liggende contacten hebben' (p. 19), wel zo nuttig is te beschikken over een dergelijke niet-hiërarchisch opgebouwde lijst van communicatiethema's. Heeft die doelgroep niet eerder nood aan een zorgvuldig hiërarchisch gestructureerde lijst waarmee hij methodisch het leerproces kan aanpakken? Voor een beginnend leerder is echter het Drempelniveau zoals het er nu uitziet, een verwarrende, complexe lijst waarmee hij niet zelf de ontwikkeling van een elementaire communicatieve vaardigheid kan opbouwen. En anders dan de auteur laat vermoeden is het Drempelniveau niet een op zichzelf bruikbaar communicatie-instrument. Op zijn best is het een communicatief geordende inventaris van de belangrijkste taalfuncties met de erbijhorende elementaire woordenschat van het Nederlands. Dat die inventaris allesbehalve een communicatie-instrument is, moet hier mijns inziens nadrukkelijk vermeld worden om potentiële gebruikers een ontgoocheling te besparen.

L. Beheydt, U.C. Louvain-Certificaat Nederlands

A.M. Duinhoven, *Lees, maar raak! : middelnederlandse tekstinterpretatie*, Coutinho, Muiderberg 1986 (ISBN 90 6283 659 3), 149 pp., f 21,50.

Duinhoven's boekje wil 'een praktische en geïntegreerde inleiding in de studie van (historische) teksten en (diachrone) grammatica' (9-10) zijn. Het is bedoeld voor 'allen die belang stellen in de studie van het Nederlands, in het bijzonder voor neerlandici en voor hen die het willen worden' (9). Dat betekent dat, terwijl het over middelnederlandse tekstinterpretatie gaat, geen specialistische kennis van die taalfase wordt verondersteld: er worden bij de besproken passages voldoende woordverklaringen gegeven om de middelnederlandse tekst te kunnen begrijpen. Bovendien zijn achterin bijlagen met opmerkingen over spelling, inclinatie en vormleer te vinden.

Het vakgebied dat zich als doel stelt een tekst uit het verleden tot in de kleinste details te interpreteren, wordt filologie genoemd. De lezer maakt in 47 paragrafen, die ondergebracht zijn in vier afdelingen, kennis met dat filologisch bedrijf. In het eerste gedeelte, *Grammarie is deerste sake*, blijkt dat de grammatica voor middelnederlandse dichters belangrijk was. Zij waren dan ook zeker capabel op het terrein van spelling, buiging en zinsbouw. De onregelmatigheden in woordvormen en een merkwaardige zinsbouw, die in teksten worden aangetroffen en die vaak een probleem voor de filoloog vormen, zijn op rekening te schrijven van kopiïsten en bewerkers, die fouten maakten en verbeteringen aanbrachten, die uitbreidden en verkortten. De filoloog zal steeds trachten de ongeschonden versie te achterhalen.

De eerste stap bij iedere tekst is het vaststellen welke interpretaties er volgens taalsysteem en taalgebruik mogelijk zijn. Daarom zou men de filologie volgens Duinhoven kunnen zien als toegepaste taalkunde. Men heeft grammaticale kennis nodig voor de interpretatie van oudere teksten. Daarnaast kunnen de middelnederlandse teksten inzicht in het hedendaags Nederlands opleveren (bijvoorbeeld bepaalde relicten worden begrijpelijk). Beide punten worden geïllustreerd met voorbeelden. Kennis van het Nederlands van toen en nu maakt het ook mogelijk veranderingen in middelnederlandse teksten op te sporen en verloren lezingen te reconstrueren. De tekstreconstructie heeft dus ook taalkundige aspecten! Beatrijs 832 e.v. en Beatrijs 265 worden overtuigend gereconstrueerd tot respectievelijk *Die slotele vander sacristien Vant si voer dat beelde Marien* en *Scone ghewaden ende diere*. De relatie die wordt gelegd met taalkundige aspecten, is soms echter wat geforceerd: de eerste reconstructie 'maakt ons opmerkzaam op het feit dat *vinden* (volgens de etymologische woordenboeken in oorsprong "gaan" betekend, vandaar "bereiken, ontmoeten, aantreffen"; vergelijk het Latijnse *in-venire* - Frans *inventer* - Engels *to invent*) het betekenisaspect van "zich eigen maken" heeft ontwikkeld.' (35) Het gaat hier niet om een taalkundig aspect dat vanuit de tekst naar voren komt. *Scone ghewaden ende diere* is een beter voorbeeld: wijzigingen in de tekst worden begrijpelijk door een verandering in het middelnederlands aan te nemen bij de interpretatie van twee door *ende* verbonden bepalingen die de kern omringen (zie pp. 37-38).

De interpretatie van middelnederlandse teksten vergt bepaalde vaardigheden: deze worden in het tweede hoofdstuk, *De interpretatie van historische teksten*, genoemd en geïllustreerd. Een eerste vereiste is het besef hoe onvolkomen, vaag en dubbelzinnig elke taaluiting op zichzelf bezien is. De volgende *Gloriant*-passage is in dat opzicht een mooi voorbeeld:

604 Nu sie ic Abelant, die scone stede,
 Daer in dat woent die vrouwe mijn,
 Maer si dunct mi besloten zijn.
 Hets recht, hets .ij. uren in der nacht;
 Ic soude gheloven dat mensen wacht:

Si in 606 kan verwijzen naar *die vrouwe mijn* of naar *Abelant*; *besloten* kan ‘opgesloten’ en ‘gesloten’ betekenen. Dubbelzinnigheid maakt niet alleen voor ons interpretatie moeilijk. Een middeleeuwse bewerker van de *Gloriant* werd daardoor zelfs op een dwaalspoor gebracht: hij meende ten onrechte dat *si* op *Abelant* sloeg en heeft ter verklaring 607 erbij gerijmd, waarna nog meer wijzigingen in de tekst zijn gevolgd.

Goede kennis van het hedendaags Nederlands en vertrouwdheid met grammaticale analyse is een tweede onmisbare vaardigheid. Daarbij merk ik op dat de kennis van het hedendaags Nederlands als achtergrond en ter vergelijking dient te fungeren. Men kan niet zo maar bij schijnbare overeenkomst tussen verschijnselen in het middelnederlands en die in het huidige Nederlands, een identieke structuur aannemen. Duinhoven geeft zelf voorbeelden van verschillen, wanneer hij bekendheid met het middelnederlands als derde vereiste noemt. Een specifiek middelnederlandse constructie is *een ander dier* in [*Pilosus is boven*] *een man ende beneden een ander dier*. Zelfstandige voornaamwoorden als *een* (‘iemand’ of ‘iets’) konden aanvankelijk door specificaties worden gevolgd. Zo kon aan *een* ook *ander* worden toegevoegd. *Een ander* betekende daardoor ‘iemand anders’ of ‘iets anders’. Zo *een ander dier*: iemand of iets anders, namelijk een dier, waarbij *een ander* de kern en *dier* een bepaling is tegenover de latere interpretatie waarbij *ander* als bepaling bij *dier* wordt gezien.

We moeten eveneens enig idee hebben van de wijze waarop de middelnederlandse teksten tot stand zijn gekomen. Dat houdt kennis van schrift en van werkwijze van kopiïsten en bewerkers in, bekendheid met het voorkomen van interpolaties en veranderingen; bekendheid met het feit dat woorden en woordvormen uit het dialect van de kopiïst in het afschrift doordringen. Er worden voorbeelden gegeven van verlezing bij letters en van het verplaatsen van een woord, waarbij een nieuwere woordvolgorde de plaats van de oorspronkelijke volgorde inneemt met als gevolg redundante aanpassingen van de tekst. Tenslotte dient men ook over feiten- en zakenkennis te beschikken ten aanzien van de middeleeuwse werkelijkheid: ‘Na de taalkundige barrières vormt het verschil in cultuur het meest wezenlijke probleem voor de interpretatie van oudere teksten’ (44). Kennis van woordvormen en constructies is een eerste voorwaarde, maar vervolgens moet men onduidelijke details trachten te verklaren. Voorbeelden daarvan worden gegeven in het derde hoofdstuk, *De waarde van het detail*. Behalve de genoemde feiten- en zakenkennis blijken overigens ook bronnen een rol te spelen.

In verband met de Beatrijsspassage *Si slacht den losen coopman* (vgl. p. 88) bijvoorbeeld is een belangrijk gegeven dat in de twee prozabronnen die we van de legende bezitten, niet over een koopman wordt gesproken.

Duinhoven beperkt zich niet tot interpretatie van de teksten zoals ze zijn overgeleverd, maar hij tracht terug te gaan naar voorgaande redacties. Hij laat in het vierde gedeelte zien hoe men bij die *diachrone tekstinterpretatie* te werk gaat. Allereerst zijn onregelmatigheden van formele, grammaticale en inhoudelijke aard een signaal. Met name inconsequenties, tegenspraken, herhalingen, twijfelachtige mededelingen geven aan dat er iets met de tekst aan de hand is. Zo komt men tot tekstkritiek, waarbij men de oorspronkelijke mededeling tracht vast te stellen. Dat levert verrassende resultaten op. Reconstructie en het erbij betrekken van de bron van de betreffende middelnederlandse tekst leiden bijvoorbeeld tot een opmerkelijke verandering in de familieverhoudingen binnen de Karel ende Elegast. Ook de jaloerse vrouw die in Lanseloet van Denemarken Lanseloet's moeder wordt genoemd, zal oorspronkelijk niet zijn moeder zijn geweest, terwijl Lanseloet van Denemarken zelf is te herleiden tot dé Lancelot.

Lees, maar raak! is een werkje, waarin middelnederlandse tekstproblemen op een levendige wijze worden behandeld. Voor de beginner met weinig of geen kennis van het middelnederlands is het een aardige introductie. De al wat meer gevorderde zal de uitdaging voelen om met de nodige inventiviteit op onduidelijkheden in teksten af te gaan. De techniek die men daarvoor moet beheersen, wordt helder aangegeven.

M.J. van der Wal, R.U. Leiden

***Voorbeeldig vertellen. Middelnederlandse exempelen.* Samenstelling: F.P. van Oostrom. 106 blz.**

Van schelmen en schavuiten. Laatmiddeleeuwse vagebondteksten.

Samenstelling: Herman Pleij. 125 blz.

***Weet of rust. Proza van Coornhert.* Samenstelling: Henk Bongers en Arie-Jan Gelderblom. 144 blz.**

***Liederen van Bredero.* Samenstelling: E.K. Grootes. 117 blz.**

Gerrit Paape, Het leven en sterven van een hedendaags aristocraat.

Toelichting: P.J. Buijnsters. 134 blz.

Amsterdam, Em. Querido, 1985. f 10,90 of BF 215 per deel.

Hiermee zijn vijf van de zes titels genoemd die tesamen de eerste lichting vormen van een nieuwe en veelbelovende reeks, Griffioen geheten. Het zesde deeltje, *Mijnheer Sainte Anne* van Belle van Zuylen (ed. Johan Stouten) heb ik niet in handen gehad en blijft hier dus buiten beschouwing. Griffioen is opgezet als een nevenreeks van de populaire Salamanderboekjes. Formaat en uitvoering zijn eender, en de afzonderlijke deeltjes zijn even aantrekkelijk geprijsd. Het verschil is dat de nieuwe reeks uitsluitend Nederlandse literatuur van vóór 1850 zal bevatten, terwijl de oudste tekst in de Salamanderserie van 1860 dateert. Waar boeken gepubliceerd tussen 1851 en 1859 ondergebracht zullen worden, verklapt de catalogus

van Querido ons voorlopig niet.

Aangezien de Griffioenreeks de hele oudere literatuur van de middeleeuwen tot het midden van de negentiende eeuw beslaat, zullen er niet alleen prozawerken in verschijnen. Oudere teksten hebben bovendien een tekstbezorger nodig. In dit opzicht gooit Griffioen hoge ogen; F.P. van Oostrom, Herman Pleij, Henk Bongers, E.K. Grootes, P.J. Buijnsters, om maar die te noemen: het zijn stuk voor stuk neerlandici die op hun specifieke vakgebied, al of niet in korte tijd, een indrukwekkende staat van dienst opgebouwd hebben. De nawoorden die zij voor de hen toegewezen deeltjes schreven, zijn informatief, helder en trefzeker. Opwekkend is ook het feit dat de nadruk er niet ligt op filologische onverteerbaarheden maar op de sociale context en functie van de tekst in kwestie.

Bij de keuze van de teksten hebben factoren als levendigheid en leesbaarheid blijkbaar zwaarder gewogen dan literair-historisch prestige. Gerrit Paapes *Leven en sterven van een hedendaags aristocraat*, zogenaamd uit het Frans vertaald en oorspronkelijk in 1798 verschenen, was zelfs volkomen in de vergeethoek geraakt; de tekstbezorger verdient een compliment omdat hij deze parel van satirische spot weer opgepoetst heeft. Ook de laatmiddeleeuwse teksten over onmaatschappelijken en marginalen in *Van schelmen en schavuiten*, uit drie verschillende bronnen bij elkaar gebracht, waren tot nu toe nauwelijks in moderne edities te vinden.

De Griffioenboekjes richten zich tot een ruim publiek. Dat wil zeggen dat de tekst altijd voorop staat. De tekstbezorgers hebben dan ook geen inleidingen maar nawoorden geleverd en de opgave van secundaire literatuur is summier gehouden. Bovendien zijn alle teksten in modern Nederlands vertaald, al moet daar direct aan toegevoegd worden dat er nogal wat verschil bestaat in de wijze van bewerking en de mate van aanpassing. Wat de beide middeleeuwse deeltjes betreft, heeft Herman Pleij consequent voor ‘gij’-vormen gekozen, terwijl F.P. van Oostrom de voorkeur gaf aan een niet nader toegelichte afwisseling van ‘je’, ‘u’ en ‘U’ (‘du’, ‘ghi’ en ‘dan?’). De ‘Verantwoording’ bij *Voorbeeldig vertellen* komt er overigens rond voor uit dat de vertaling ‘enigszins vrijmoedig, en zeker niet altijd strikt woordgetrouw’ is, en dat ook de titels van de veertig exemplen in het boekje ‘zonder uitzondering van eigen (en onwetenschappelijke) makelij’ zijn. In de *Liederen van Bredero* is redacteur E.K. Grootes dan weer veel behoudender te werk gegaan: het uiterlijk van de woorden werd wat gemoderniseerd maar de meeste dialectvormen in de boertige liederen (‘wängt’ voor ‘want’ en dergelijke) bleven bewaard; ‘op beperkte schaal’ werd soms ook de woordkeus aan het moderne gebruik aangepast en per gedicht werd zo nodig nog enige aanvullende woordverklaring gegeven. Helemaal bevredigend is ook deze genuanceerde oplossing niet: de winst die voortvloeit uit het behoud van de dialectvorm lijkt mij twijfelachtig, als er toch woordverklaringen geboden worden is niet duidelijk waarom bijvoorbeeld in het gedicht *Boerengezelschap* het woord ‘huislui’ zo nodig door ‘boeren’ vervangen moest worden, en de woordverklaring zelf is soms slordig (‘slecht’ wordt niet vertaald op blz. 8, wel op blz. 9, andere lastige woorden blijven onverklaard, enzovoort). Scherpslijperij op dit punt zou echter misplaatst zijn. Ieder die zich wel eens aan het moderniseren van oudere poëzie gewaagd heeft, weet

dat het veel moeilijker is dan het op het eerste gezicht lijkt.

Docenten Nederlands extra muros doen er goed aan de Griffioenreeks van het begin af bij te houden. Voor een eerste kennismaking met de oudere Nederlandse literatuur en cultuur zijn deze bescheiden deeltjes zonder meer ideaal: niet te dik of te duur en toch waardevol, niet topzwaar en toch verantwoord, en tot dusver bepaald gevarieerd en fris. Als eerstvolgende Griffioenen zijn inmiddels aangekondigd: de *Roman van Lancelot* (ed. J. Bruggink, P. van Geest e.a.), Geeraard Brandts *Leven van Joost van den Vondel* (ed. M.M. van Oostrom en M.A. Schenkeveld-van der Dussen) en John Bake, *Reisbrieven* (ed. W. van den Berg).

Theo Hermans

Dorota & Norbert Morciniec, *Historia literatury niderlandzkiej. Zarys.* Wroclaw, Ossolineum, 1985, 428 pp., illustr.

Het 'Overzicht van de Nederlandse literatuurgeschiedenis' van Dorota en Norbert Morciniec is het eerste in het Pools geschreven werk over Nederlandse literatuur, bestemd voor een breed publiek. Het werd voorafgegaan door een in 1982 verschenen werk onder redactie van prof. M. Szyrocki, dat bijdragen bevatte van jonge Poolse neerlandici en bedoeld was als syllabus voor de studenten Nederlandse filologie. Deze syllabus verscheen in beperkte oplage bij de uitgeverij van de Universiteit van Wroclaw. Het onderhavige boek van D. en N. Morciniec verschijnt daarentegen bij het gerenommeerde 'Ossolineum', de uitgeverij van de Poolse Academie van Wetenschappen, in een bekende reeks van overzichten van afzonderlijke literaturen. Verheugend is ook dat de auteurs in hun boek consequent gebruik maken van de term 'niderlandzki' ('Nederlands') als benaming voor de taal zowel als voor de literatuur. In Polen was dit tot nog toe niet zo evident.

Het lag in de bedoeling van de auteurs een compendium van de Nederlandse literatuurgeschiedenis te bieden, een naslagwerk waaruit niet alleen geïnteresseerde lezers, maar ook uitgevers, journalisten, critici en anderen informatie zouden kunnen putten. Zoals de auteurs in hun inleiding onderstrepen, heeft hun werk een populariserend karakter. Het is voornamelijk gebaseerd op de bestaande Nederlandstalige vakliteratuur. Naar een nieuwe, originele visie is dus bewust niet gestreefd. Dit bemoeilijkt natuurlijk het bespreken van de meest recente literatuur, waarmee de auteurs de hele naoorlogse literatuur bedoelen. Deze kan immers op dit ogenblik nog niet in historisch perspectief geplaatst worden. Niettemin zijn de auteurs erin geslaagd een evenwichtig beeld te geven van de naoorlogse literatuur.

Elk hoofdstuk begint met een schets van de politieke en maatschappelijke achtergronden van de behandelde periode, zoals dat verwacht mocht worden van een boek dat voor een Pools lezerspubliek bestemd is. Wat de periodisering van de Nederlandse literatuur betreft, hebben de auteurs zich aangesloten bij de traditie die in de Nederlandstalige handboe-

ken in acht genomen wordt. De eerste zeven hoofdstukken, van de hand van prof. Norbert Morciniec, behandelen achtereenvolgens: I. de Middeleeuwen: ridderlijke literatuur, II. de Middeleeuwen: burgerlijke literatuur, III. van de Middeleeuwen naar de renaissance, IV. renaissance en barok, V. classicisme en vroege verlichting, VI. verlichting en preromantiek, VII. van romantiek naar realisme. De laatste drie hoofdstukken werden geschreven door dr. Dorota Morciniec. Ze behandelen: de beweging der Tachtigers, het interbellum en de naoorlogse literatuur. Van deze indeling van de stof werd slechts in enkele gevallen afgeweken, om het oeuvre van bepaalde schrijvers als geheel te kunnen behandelen, ook wanneer het meer dan één periode omvatte.

Het boek wordt afgesloten door een vrij omvangrijke bibliografie, die naast de belangrijkste handboeken en monografieën ook alle bestaande Poolse vertalingen van Nederlands literair werk omvat.

dr. Zofia Klimaszewska, Universiteit Warschau

Omer Vandeputte, *Nederlands, het verhaal van een taal*. Stichting Ons Erfdeel vzw 1986.

In een bestek van 80 bladzijden wordt op zeer heldere wijze voor 'belangstellende leken' informatie verschaft over onze Nederlandse taal. In het eerste deel van het boekje, door de Vlaams - Nederlandse Stichting Ons Erfdeel prettig ogend en aardig geïllustreerd uitgegeven, wordt beknopt de externe geschiedenis van het Nederlands behandeld. In het bijzonder wordt ingegaan op de termen 'Nederlands', 'Diets/Duits', 'Vlaams' en Nederduits', het ontstaan van het Algemeen Nederlands in het Noorden, het Zuiden na de scheiding, de standaardtaal in het Koninkrijk der Nederlanden van 1813 tot 1830, de Vlaamse Beweging en de recente toenadering tussen Zuid en Noord, in deze niet-alfabetische volgorde, want de schrijver maakt er geen geheim van dat hij Vlaming is. Het tweede deel gaat in op de interne geschiedenis van het Nederlands, de dialectische geschakeerdheid, de invloed van het Nederlands op andere talen, het onderwijs van het Nederlands aan niet-Nederlandstaligen en enkele grammaticale kenmerken van het Nederlands. Het boek besluit met een beknopte bibliografie, waarin ook een lijst is opgenomen van Nederlandse tijdschriften en woordenboeken.

Hoe aardig het boekje ook is, in bepaalde opzichten is er een kans gemist. Het doet wat vreemd aan dat de invloed van het Nederlands op andere talen alleen behandeld wordt voor Duits, Frans, Italiaans, Spaans, Engels, Russisch, Japans, terwijl er op geen taal zoveel invloed is geweest als op het niet behandelde Indonesisch. De behandeling van de voor het Nederlands specifieke kenmerken bevredigt ook niet. De schrijver beperkt zich tot enkele fonetische eigenaardigheden (en de spelling), wat morfologische eigenaardigheden, summiere syntactische verschijnselen en vreemde invloeden op de woordenschat. Juist ten aanzien van de grammaticale structuur zou in het licht van de recente studies naar wat ik voor het gemak maar noem 'language universals' en parametrische verschillen veel meer verteld

kunnen worden: het Nederlands is een taal die zich in verschillende opzichten anders - en soms verrassend onverwacht - gedraagt dan de omringende talen. Deze kritiek neemt mijn waardering voor wat er wel in staat niet weg.

(JdV)

Dutch. The language of twenty million Dutch and Flemish people.

Vijf jaar na het verschijnen van bovengenoemde uitgave, heeft de ‘Stichting Ons Erfdeel’ een nieuwe editie laten verschijnen die ‘geheel herzien en geactualiseerd’ is. Over het nut van dit boekje, dat eveneens in het Nederlands, het Frans, het Engels, het Duits, het Spaans en het Italiaans verschenen is, hoeft op deze plaats niet meer uitgeweid te worden; het is u allen genoegzaam bekend.

Ook deze nieuwe druk is te bestellen bij de Stichting Ons Erfdeel, Murissonstraat 260, B-8530 Rekkem; de brochure kost f 18, - per stuk.

(mk)

Diederik Grit, Deense letteren in Nederland en Vlaanderen 1731-1982; Bibliografie van vertalingen en studies, 1986: Ballerup (Denemarken). Bibliotekscentralens Forlag, f 245,-.

Het doel van deze geannoteerde bibliografie is, bibliothecarissen, antiquaren, literatuurhistorici, studenten Deens en Nederlands en andere geïnteresseerden te helpen, hun weg te vinden in de omvangrijke en verspreide Nederlandstalige literatuur 1731-1982, van en over Deense auteurs. Het werk, dat 2518 nummers bevat, beschrijft vertalingen en secundaire literatuur, zowel zelfstandige uitgaven als ‘deelpublicaties’ (delen van bloemlezingen, krante- en tijdschriftartikelen, etc.). Het begrip ‘letteren’ is in de ruimste zin genomen: naast klassieken zijn ook kinderboeken, volkssprookjes, reisbeschrijvingen etcetera opgenomen.

In Nederland wordt het boek aangeboden door het NBLC, Den Haag.

(mk)

Van de IVN

De IVN zet hierbij vier leden in het (Oranje-)zonnnetje:

Op 22 oktober ontving mw. Gertrude Reichenbach, lector neerlandistiek aan de University of Pennsylvania, een koninklijke onderscheiding: zij werd benoemd tot Officier in de Orde van Oranje Nassau. Deze koninklijke onderscheiding is haar toegekend voor haar jarenlange inzet ten behoeve van de neerlandistiek aan de University of Pennsylvania.

Dr. L.M. Swennen, sinds 1957 lector in de neerlandistiek aan het Dolmetscher-Institut van de Universität Wien, is per september 1985 benoemd tot honorair hoogleraar aan deze universiteit.

Per 1 oktober 1986 is dr. A. Wethly, voormalig docent in de Neerlandistiek te Marburg/Lahn, Lund en Göteborg, benoemd tot hoogleraar aan het Wetenschappelijk Onderwijs Limburg te Diepenbeek, België. Het door hem te doceren vak blijft Nederlandse taalbeheersing.

Op dinsdag 27 januari 1987 promoveerde drs. K.J.S. Bostoën op zijn dissertatie over 'Koopmanschap en Dichterschap in de Zestiende Eeuw. Omtrent de dichter Guillaume de Poetou en Jan vander Noot'. Dr. Bostoën is als docent neerlandistiek werkzaam geweest aan de University of London, het toenmalige Bedford College. Hij is thans als wetenschappelijk medewerker verbonden aan de vakgroep Nederlands van de Rijksuniversiteit Leiden.

Aan mevrouw Reichenbach en aan de heren Swennen, Wethly en Bostoën biedt het IVN-bestuur zijn gelukwensen aan.

(mk)

Van buiten de muren / landen buiten Europa

Zuid-Afrika

Nu we aan het einde van een academisch jaar gekomen zijn, dacht ik dat het de moeite waard zou zijn om de IVN-leden elders in de wereld even een paar indrukken te geven van wat hier op het gebied van de Neerlandistiek de afgelopen maanden gebeurd is. Laat ik beginnen met het hoogtepunt: het Congres voor Neerlandici te Pretoria van 29-31 januari 1986. Congressen voor Neerlandici worden om de drie jaar aan een vooraf bepaalde universiteit gehouden en alle docenten die in het onderwijs van het Nederlands aan een van de universiteiten in het land betrokken zijn, worden daar uitgenodigd referaten te houden. Keuring (academisch peil, relevantie) der referaten geschiedt door het gastdepartement, dit jaar dus Pretoria. De belangstelling was overweldigend en wel zo dat voor de eerste maal in de geschiedenis zelfs parallelsessies taal- en letterkunde aangeboden moesten worden. Ondanks het feit dat de studie van het Nederlands hier meer en meer (om pragmatische en soms politieke redenen) in de knel raakt, zijn er nog steeds tientallen academici die zich intensief met de Nederlandse taal- en letterkunde bezighouden. Ten bewijze daarvan het congres in Pretoria, met referaten over zeventiende eeuwse en twintigste eeuwse letterkunde (vooral proza en poëzie), vakdidaktiek, de problematiek van het Nederlandse taalonderwijs in Zuid-Afrika, enzovoort. Wat natuurlijk ook ter sprake kwam is dat de Neerlandistiek in dit land zich nu niet bepaald gerugsteund voelt door Nederland, dat om de bekende reden de culturele betrekkingen met Zuid-Afrika verbroken heeft. Het is thans ook praktisch onmogelijk om de beste studenten Nederlands van hier naar Nederland te sturen of academische contacten in stand te houden. Op de meeste plaatsen wordt wie uit Zuid-Afrika komt als *persona non grata* de deur gewezen.

Ondanks alles is het toch verblijdend dat de Nederlandse taal en vooral letterkunde aan 16 universiteiten in dit land nog bestudeerd wordt en dat een aantal Nederlandse literaire teksten (o.m. van W.F. Hermans) hier met een in het Afrikaans geschreven inleiding kan verschijnen. Die reeks is dit jaar ook weer uitgebreid. Verdere uitgaven, ondermeer van Middelnederlandse teksten, worden overigens in het vooruitzicht gesteld.

Ook de vaktijdschriften blijven steeds artikelen over Nederlandse onderwerpen publiceren. Ik noem er een paar van ruim een jaar geleden:

E. Venema, 'Over de stand van zaken na 400 jaar Bredero's (1585-1985)', Tydskrif vir Letterkunde, Augustus 1985.

S. Strydom, 'De dichter van het vers dat niet bedierf' (over Achterberg), Tydskrif vir Letterkunde, November 1985.

E.C. Brits, 'Die vabond as hoër mens. Die geskiedenis van 'n verwantskap tussen A. Roland Holst en N.P. van Wyk Louw', Standpunte, Desember 1985.

W.F. Jonckheere, 'Die digter W. Hessels', Standpunte, Desember 1985.

Overigens publiceert het Tydskrif vir Letterkunde ook steeds besprekingen van enkele Nederlandse romans die nog in Afrikaanse scholen tot de verplichte lectuur horen.

Een interessante ontwikkeling is dat thans meer en meer het accent op parallellen tussen Nederlandse en Afrikaanse literatuur gelegd wordt. Binnen afzienbare tijd verschijnt hier een overzicht van de Nederlandse literatuurgeschiedenis, samengesteld door een aantal Neerlandici. Hierin zal de klemtoon sterk op parallellen en invloeden vallen om de stof zinvoller te maken voor de Zuidafrikaanse student. Bij sommige universiteiten is de tendens trouwens om Nederlands meer tot een soort dienstcursus te maken en het te herleiden tot een historische component in de studie van het Afrikaans. Sommigen wensen nog verder te gaan en het Nederlands geheel of grotendeels af te schaffen. Dit leidde in 1986 tot een polemiek om het *standpunt van prof. Christo van Rensburg van Bloemfontein* die onder meer betoogde dat de studie van het Nederlands onnodig de aandacht afleidt van het Afrikaans of zelfs ten koste daarvan geschiedt en dat het 'vijandig' gezinde Nederland er alleen maar voordeel uit trekt. Hij vond ook dat het standpunt van de IVN, samengevat in een rondschrjven vorig jaar, in verband met de studie van Middel- en 17de eeuws Nederlands aan sommige Zuidafrikaanse universiteiten, niet wetenschappelijk verantwoordbaar is. Academici van eigen en andere universiteiten zetten zich af tegen zijn opinie door middel van brieven in de dagbladpers.

Het Nederlands handhaaft zich dus nog steeds als academisch vak, niet als gesproken taal. Duizenden studenten lezen nog wel Nederlandse teksten als deel van de opdracht in het vak Afrikaans en Nederlands (steeds gecombineerd), maar of het zo zal blijven is natuurlijk niet te zeggen. Uit de recente enquête over 'Nederlands aan S.A. universiteite' die H.P. van Coller en H.J. Schutte namens de Afrikaans Letterkunde Vereniging hielden, blijkt duidelijk dat academici de studie van het Nederlands als verrijkend beschouwen, vooral ook omdat deze een bijdrage levert tot inzicht in eigen taal en letteren. Moge dit een wegwijzer zijn voor de toekomst. Of die toekomst van de Neerlandistiek in Zuid-Afrika er echter zo positief uitziet weet ik niet. Met de thans, gelukkig, toenemende rassenintegratie van het hoger onderwijs zullen andere meer op de praktijk toegespitste eisen gesteld worden. En of daar mettertijd nog veel behoefte aan Nederlands zal bestaan wil ik wel eens betwijfelen.

(W.F. Jonkheere, Pietermaritzburg)

Diversen

Het Bureau voor de Bibliografie van de Neerlandistiek: dienstverlening voor neerlandici in het buitenland

M.S. Geesink

De activiteiten van het Bureau voor de Bibliografie van de Neerlandistiek (BBN) zijn de meeste neerlandici na ruim zestien jaar van zijn bestaan in grote lijnen wel bekend. Het BBN is in 1969 in het leven geroepen met als doelstellingen:

- het samenstellen en doen uitgeven van de lopende bibliografie van de Nederlandse taal- en literatuurwetenschap;
- het samenstellen en doen uitgeven van een retrospectieve bibliografie van de Nederlandse taal- en literatuurwetenschap;
- het uitvoeren c.q. het doen uitvoeren van andere bibliografische projecten op het terrein van de neerlandistiek.

De eerste twee doelstellingen hebben geresulteerd in de uitgave van de lopende en de retrospectieve Bibliografie van de Nederlandse taal- en literatuurwetenschap (BNTL), waarvan tot op heden de vijfjarencumulaties 1960-1964, 1965-1969 (beide retrospectief), 1970-1974 en 1975-1979 zijn verschenen. De BNTL wordt vervaardigd in samenwerking met het Bureau voor de Bibliografie van de Neerlandistiek te Brussel. In 1987 zullen het cumulatiedeel 1980-1984 en het jaardeel 1985 verschijnen.

De derde doelstelling heeft geresulteerd in een initiatief als de 'Bibliografische attenderingslijst voor docenten Neerlandistiek in het buitenland'. Dit project wordt gesubsidieerd en gesteund door de Koninklijke Bibliotheek en de Nederlandse Taalunie en is voorlopig voor drie jaar (1986-1988) veiliggesteld. Continuering is afhankelijk van een evaluatie in 1988 en van de financiële middelen aan de kant van de subsidiegevers.

Specifieke dienstverlening aan neerlandici in het buitenland bestaat, naast bovengenoemde attenderingslijsten, uit de levering van de in de BNTL vermelde tijdschriftartikelen in kopie tegen kostprijs aan de gebruikers die niet woonachtig zijn in Nederland of België.

Met ingang van 1 juli 1987 zal de BNTL-databank in Nederland on line beschikbaar zijn. Hierdoor zal het mogelijk zijn om met name de gegevens, die nog niet in een gedrukte BNTL verschenen te raadplegen. De periode die ligt tussen in- en uitvoer is vaak lang door de eis van de volledigheid die aan de BNTL wordt gesteld, vooral bij de uitgave van een vijfjarencumulatie.

Op 1 juli zal men dan ook de titels uit de jaren 1985 en, in mindere mate, 1986 kunnen raadplegen. Als hulpmiddel zal periodiek een gedrukte thesaurus verschijnen, waarin alle in de databank aanwezige trefwoorden zijn opgenomen. Voor de gebruikers buiten Nederland zal het BBN optreden als tussenpersoon. De hieraan verbonden kosten zullen naar alle

waarschijnlijkheid neerkomen op f 2, - per zoekactie plus f 0,25 per gevonden titel plus f 1,65 behandelingskosten per minuut (excl. BTW en verzendkosten).

Het BBN kan ook periodiek volgens een vast zoekprofiel de recente titels over een bepaald onderwerp leveren.

Vanaf 1988 zal het tevens mogelijk zijn deelbibliografieën uit het BNTL-bestand te bestellen. Men kan dan bijvoorbeeld een lijst van titels bestellen betreffende Vondel, die verschenen zijn in 1985, of een lijst van titels uit een bepaalde rubriek. De kosten, die hieraan verbonden zijn, zijn nog niet bekend. Ook hierbij kan men tegen kostprijs kopieën bestellen van de betreffende artikelen. Een volledig overzicht van de mogelijkheden zal u in de nabije toekomst toegestuurd worden.

Abonnementsprijs BNTL: f 68,90 (excl. verzendkosten) per jaardeel.

Abonnementsprijs Bibliografische attenderingslijst voor docenten Neerlandistiek in het buitenland:

voor docenten buiten België en Nederland gratis;

voor instellingen en binnen België en Nederland f 37,10 (incl. verzendkosten).

Adres:

Bureau voor de Bibliografie van de Neerlandistiek

Prins Willem Alexanderhof 5

2595 BE 's-Gravenhage

tel. 070-140284 en 140248.

Naar aanleiding van het Verslag Negende Colloquium Neerlandicum.

In het verslag van de forumdiscussie over 'De Nederlanden in de laatste twintig jaar' wordt op bladzijden 296-297, bij de weergave van een vraag uit het publiek, verwezen naar 'Nederlands, de taal van twintig miljoen Nederlanders en Vlamingen', een publikatie van de Stichting Ons Erfdeel. De vragensteller maakte ons attent op deze onjuiste vermelding: in de oorspronkelijke vraag kwam die titel namelijk niet voor. De geluidsbanden van de forumdiscussie stellen de betreffende deelnemer in het gelijk.

(mk)

[Neerlandica extra Muros - najaar 1987]

Van de redactie

In de loop van zijn bestaan is *Neerlandica extra Muros* van ‘mededelingenblad’ tot ‘tijdschrift’ geëvolueerd. Toen de redactie voor meer artikelen en minder nieuws ‘van buiten de muren’ had gekozen, werden de actuele opstellen die R.P. Meijer en T. Hermans over respectievelijk het proza en de poëzie in het Nederlandse taalgebied waren gaan schrijven, tot vaste kronieken verheven. Naast toevallige bijdragen over taalkunde en didactiek bepaalden de ‘kroniek van het proza’ en de ‘kroniek van de poëzie’ voor een deel continu het nieuwe NEM-beeld van de jaren tachtig.

De redactie acht nu de tijd gekomen om ook andere aspecten van het onderwijs Nederlands in het buitenland in de vorm van zulke kronieken in NEM te laten bespreken. Op haar verzoek schreef E. Nieuwborg (Louvain-la-Neuve) voor dit nummer een ‘kroniek van het Nederlands als vreemde taal’, C. Vandoorne (Saarbrücken) een ‘kroniek land en volk’. E. Nieuwborg had al eerder aan NEM bijgedragen, onder meer met een artikel in nr. 43, najaar 1984, maar van nu af zal hij in ieder voorjaarsnummer zijn vaste kroniekplaats krijgen. C. Vandoorne zal ieder najaar aan de beurt komen. Op die manier kunnen beide kronieken alternerend in voor- en najaarsnummer de actualiteit op het gebied van ‘het Nederlands als vreemde taal’ respectievelijk ‘land en volk’ aan de orde stellen.

Nu ook het overschouwen van die beide belangrijke gebieden van de neerlandistiek extra muros aan het oog van vaste kroniekschrijvers is toevertrouwd, zal meer orde ontstaan in het NEM-onderdeel recensies en boekbesprekingen, dat bij gebrek aan een duidelijke lijn wel eens tot willekeur in keuze en appreciatie aanleiding wilde geven. Bij E. Nieuwborg en C. Vandoorne is een en ander ongetwijfeld in deskundige handen. Als hun overzichten en oordelen bovendien enige discussie uitlokken, kan dat alleen tot meer en beter leven binnen en buiten de muren leiden; dat NEM er als tijdschrift weer eens op vooruitgaat, staat echter buiten kijf.

Voor hun bereidwilligheid dankt de redactie de beide nieuwe kroniekschrijvers van harte.

(JW)

Nog maar eens woorden...

Kroniek van het Nederlands als vreemde taal

prof. dr. E. Nieuwborg

Het is niet de bedoeling om in deze bijdragen nieuwe argumenten aan te dragen (of oude te herhalen) pro of contra een bepaalde methode om woorden te leren. Daarover is de laatste jaren al heel wat literatuur verschenen en het einde van de discussie is blijkbaar nog niet in zicht. We beperken ons tot het bespreken van drie publikaties met lesmateriaal dat geschreven is met het oog op woordenschatverwerving.

De uitgeverij Plantyn (Brussel) publiceerde in 1983 *Woordjes I* (2de druk) en *Woordjes II* van de hand van P. Ostyn en P. Godin; *Alexander* van P. de Kleijn zag het licht in 1986 in een uitgave in eigen beheer; Van In (Lier) verzorgden de publikatie van *Een zinnig Woord* van dr. L. Beheydt, een leerboek dat pas verschenen is.

Op p. 3 van *Woordjes I* (waarvan de volledige - tweetalige - titel luidt *Woordjes en situations, dérivations, compositions, collocations*) stellen de auteurs dat 25 jaar geleden woorden aangeboden werden in eindeloze, saaie tweetalige thematische lijsten die een heleboel nutteloze ballast bevatten. Wat de geschiedenis van het onderwijs Nederlands aan Franstaligen in België betreft, moet dit een merkwaardige uitspraak genoemd worden, als men weet dat in 1955 (meer dan 30 jaar geleden!) het eerste deel van *Op Nieuwe wegen* van G. Vannes en A. de la Court - een toen veel gebruikte op woordfrequentie¹ gebaseerde methode - al aan zijn 7de druk toe was! Op de lijstenmethode zou dan de audio-visuele aanpak gevolgd zijn, die woorden als 'drek' (sic! 'du fumier') behandelt: slechts de 1500 frequentste mochten nog onderwezen worden, wat - zo stellen de auteurs terecht - een veel te klein aantal is. Ze gaan ervan uit dat men ten minste 5000 woorden moet beheersen om operationeel te zijn en staven hun bewering met een verwijzing naar een computeronderzoek, waarvan geen referenties gegeven worden.² In de twee delen van *Woordjes* wordt een totaal van 4839 woorden aangeboden.

De cursus, die bestemd is voor Franstaligen, richt zich tot twee doelgroepen: leerlingen die al drie, vier jaar Nederlands gedaan hebben en hun vocabulaire willen verrijken en verder tot al wie een 'spoedcursus' nodig heeft om zijn geheugen op te frissen en zijn woordenschat uit te breiden.

De aangeboden items zijn 'de woorden van de frequentielijsten en tal van andere' (p. 4). Welke lijsten bedoeld zijn en welke andere selectiecriteria gebruikt zijn, wordt niet nader gepreciseerd.

Aan de structuur van de cursus liggen drie principes ten grondslag:

- 1 De meeste woorden worden in reële situaties rondom bepaalde thema's (centres d'intérêts communs) aangeboden;
- 2 Woorden zijn in het geheugen opgeslagen in een netwerk van paradigmatische en syntagmatische associaties en worden dan ook het best op die manier aangeboden;

- 3 Men moet systematisch gebruik maken van twee belangrijke kenmerken van het Nederlandse lexicon: de mogelijkheid tot afleiding en samenstelling.

Wat de werkmethode betreft, wordt incidenteel leren volledig van de hand gewezen en gebrandmerkt als ‘conviction naïve’ (p. 4). Het gebruik van woordenboeken wordt als niet renderend beschouwd: het zou weinig of geen invloed hebben op de retentie. Daarom wordt van alle teksten en nieuwe woorden in de oefeningen een vertaling gegeven. Waar het om invuloefeningen gaat staat de sleutel telkens onderaan de bladzijde. De retentiebevorderende activiteit waarvan de auteurs alle heil verwachten is uitgestelde ‘geprogrammeerde’ herhaling van al eerder aangeboden teksten en oefeningen. Bovendien is voorzien in een aantal toetsen die de leerder moeten toelaten zijn vorderingen te beoordelen. Alle zinnen en uitdrukkingen van *Woordjes* zijn ingesproken op cassettes. Deze zijn onmisbaar: het aandachtig beluisteren van de teksten moet de hoeksteen worden van de methode.

In elk deel van *Woordjes* staan 12 ‘units’. In deze units vindt de gebruiker niet alleen het lesmateriaal, maar bovendien talrijke instructies, die hij heel nauwkeurig moet volgen.

Het lesmateriaal bestaat uit een tekst over een bepaald thema, substitutietabellen waarin samenstellingen en afleidingen worden aangeboden gevolgd door oefeningen en - in sommige units - een aantal uitdrukkingen of spreekwoorden.

De gebruiker moet als volgt te werk gaan:

- 1 De volledige tekst beluisteren zonder gebruik te maken van het boek.
- 2 De tekst opnieuw zin per zin beluisteren, elke zin herhalen en een hypothese formuleren omtrent de betekenis van elk woord.
- 3 Als hij twijfelt aan de betekenis van een woord of een zin, moet hij de zin twee keer luidop herhalen, terwijl hij de Franse vertaling leest.
- 4 Elke zin waarvan de betekenis niet onmiddellijk gevat wordt, wordt aangekruist met het oog op latere herhaling.
- 5 Na de laatste zin begint de leerder weer bij 2.

Dit moet verschillende keren (het liefst om de twee dagen) worden overgedaan, totdat de betekenis van elk woord los van de context en zonder aarzeling kan gegeven worden.

Als de gebruiker op die manier alle woorden van de tekst door en door kent mag hij beginnen met het tweede deel van de unit: de afleidingen en samenstellingen. Eerst moet hij de substitutietabellen bestuderen, alle zinnen lezen en een hypothese formuleren omtrent de betekenis van de samenstellingen of afleidingen. Pas dan mag hij de grammaticaregel lezen die onder de tabel staat. Daarop moet dan een herhaling van de tekst volgen, maar nu moet de gebruiker van de Franse tekst uitgaan en die in het Nederlands vertalen. Deze oefening herhaalt hij totdat hij alles vlot en zonder fouten in het Nederlands kan uitdrukken. Nu volgen oefeningen bij de substitutietabellen. Met behulp van de afleidingsregels moeten een aantal woorden in losse zinnen geïnterpreteerd en gestudeerd worden. Ook bij deze

oefening wordt gebruik gemaakt van de geluidsband (luisteren en herhalen). De laatste oefening van unit 1 bestaat erin dat de leerder de tekst een laatste keer herhaalt: de Nederlandse tekst wordt luidop gelezen en vertaald en de Franse vertaling moet weer in het Nederlands omgezet worden.

Voor de volgende units is de werkwijze nagenoeg dezelfde. Alleen hebben sommige herhalingen betrekking op vroeger behandelde units. Pas aan het eind van unit 3 wordt een test gegeven over unit 1, unit 2 wordt getest na unit 4, enz.

De toetsen bestaan doorgaans uit drie delen: de vertaling van 20 losse woorden (N - F en F - N); een deel 'luistervaardigheid' waarin gevraagd wordt een paar zinnen van de cassette uit te schrijven en te vertalen; een deel 'spreekvaardigheid' dat in verband staat met het thema van de tekst.

Over de didactische waarde van *Woordjes* kunnen noch willen we ons hier uitspreken: we hebben de methode niet zelf uitgetest. Wel moeten we het grootste voorbehoud maken wat het lesmateriaal zelf betreft: op heel wat plaatsen is het taalgebruik heel gebrekkig, de contexten zijn allerm minst pregnant, de substitutietabellen zijn vaak rommelig en de verklaringen die erbij horen onnauwkeurig, verwarrend of zelfs onjuist; ook met de morfologie van het Nederlands wordt af en toe wel eens een loopje genomen. Hier volgt een 'tekst' over het lichaam uit deel II, les 2, p. 16.

het hoofd met het brein (waarmee je kunt nadenken)	la tête, le cerveau (avec lequel on peut réfléchir)
het (aan)gezicht (waarin je ogen, oren zitten)	le visage (où il y a vos yeux, oreilles)
het haar (dat op je schedel groeit)	les cheveux, (qui poussent sur votre crâne)
het oog (waarmee je kunt zien)	l'oeil
het oor (waarmee je kunt horen)	l'oreille
de neus (om te ademen)	le nez (respirer)
de mond, tong, lippen (waarmee je kunt praten)	la bouche/langue/léèvres
de tanden (om mee te bijten)	les dents (mordre)
de keel, de hals	la gorge, le cou
de rug en schouders (waarmee je voorwerpen kunt dragen)	le dos, épaules (objets, porter)
het hart (de pomp die het bloed doet vloeien)	le coeur (sang, circuler-couler)
de borsten (waarmee je een baby kunt voeden)	les seins (nourrir)
de borst (waarin je hart en je longen zitten)	la poitrine (coeur, poumons)

de buik waarin de darmen zitten	le ventre (les intestins)
de hand en de vingers (waarmee je voorwerpen kunt grijpen)	la main, les doigts (saisir des objets)
het been en de voet (waarmee je loopt)	la jambe, le pied
de knie (waarmee je kunt buigen)	le genou (plier)

Brein wordt hier blijkbaar verward met *hersenen*. *Aangezicht* is in hedendaags Nederlands ongebruikelijk met de betekenis *visage*. Zitten de oren *in* het gezicht? Hoewel men een kale *schedel* kan hebben, groeit het

haar op het hoofd. Waarom hebben we een *neus* om te *ademen* (en niet om te *ruiken*)? Voorwerpen draagt men niet *met* maar *op* de schouders. De knieën buigen kan natuurlijk wel, maar hoe men *met* de knie buigt is een raadsel. In dezelfde unit staat op p. 17 'Ze laat de kaas niet van haar boterham nemen' waar bedoeld is 'Ze laat zich de kaas niet van haar brood halen' en op p. 14 'Kun je die vreemde munt omruilen', iets wat alleen een verzamelaar van munten kan zeggen en dat blijkt helemaal niet uit de context. We citeren nog een paar voorbeelden van gebrekkig Nederlands uit deel II: De plechtigheid van de ceremonie was overdreven (p. 8). Was het *slipperig*? (p. 23; bedoeld is *glad*). Een maatschappelijke werkster (p. 26). Ze hebben me laten uitsterven (samenstellingen met *uit*, p. 42). Waarom is ze niet tegengegaan? Waarom is ze niet tegengereden? (samenstellingen met *tegen*, p. 74; Franse vertaling: *allée à la rencontre!*). Laat in- en ontspanning afwisselen (p. 92).

Ook deel I is wat het taalgebruik betreft niet zuiver op de graat: Een bittere *voorsmaak* (p. 21; alleen *nasmaak* kan!). 'O.K.' zei hij *in* zichzelf (p. 33). Hij bracht zijn 7 koffers naar een taxi, nam *er* zelf een andere (p. 33). Gooi je geld niet door de ramen weg (p. 34, bedoeld is: Smijt niet met geld!). Het *terugzien* van de broers was ontroerend (p. 36; bedoeld is *weezien*; ook het gebruik van *ontroerend* als predikaatsadjectief klinkt vreemd). Zijn *heengaan* werd door iedereen betreurd (p. 36: de vertaling van *heengaan* luidt: *départ* d.i. *vertrek*). Dat succes is geen verdienste van mij (p. 37; i.p.v. is niet aan mij te danken). *Klopbaar* is een 'neologisme' dat we op p. 53 vinden. Ze deed alles ongevraagd. Mooi van haar, niet? (p. 61; *ongevraagd* wordt geïnterpreteerd als 'zonder het te vragen'). Hij behandelde haar *koud* en liefdeloos (p. 66; bedoeld is: *koel*).

Deze bloemlezing van slordig taalgebruik - gaande van ongewone verbindingen tot echte kromtaal - is lang niet volledig. Wat de teksten betreft moet nog gewezen worden op het door elkaar gebruiken van verschillende registers. In I p. 24-25 wordt door de *stationchef* (spelling sic!) omgeroepen: 'De sneltrein... heeft uitzonderlijk een vermoedelijke vertraging van anderhalf uur. Ik herhaal: anderhalf uur De reden: de kerncentrale van Sinsin is defect en *we zitten zonder electriciteit* (spelling: sic!).

In unit 9 van hetzelfde deel wordt naast gewone omgangstaal het volledig in onbruik geraakte woord *spijskaart* aangeboden i.pl.v. kaart of menu en op p. 87 wordt een expresse of expresbrief *spoedbrief* genoemd.

Ook op de substitutietabellen en de afleidingsregels valt heel wat aan te merken.

Behalve een verkeerd gebruik van *dan* (i.p.v. *toen*) geven de tabellen met DOOR- (I, p. 10) aanleiding tot het vormen van vreemdsoortige zinnen en ongewone verbindingen als: 'Ze stopten even, maar dronken dan door'. of 'Je zag meteen dat ze doorbleek was'. Bovendien is de context in deze (en ook de meeste andere) tabellen zo mager dat het haast onmogelijk is om de betekenis van de samenstellingen eruit af te leiden, zodat zonder vertaling semantisering onmogelijk is: Wat de betekenis van *door*-betreft, horen *drinken* en *spelen* thuis in de eerste tabel.

unit 1	DOOR = continuer (temps) - plus loin (espace) - à travers - à fond						continuer à ... bavarder écrire lire travailler taper (machine)
	Ik riep	«hou op», (cesse)	maar	ze	praatte schreef las werkte tikte	DOOR	

Ze stopten	even,	maar	reden reïden dronken speelden	dan	DOOR	rouler voyager boire jouer
------------	-------	------	--	-----	------	-------------------------------------

La particule *door*, ajoutée à un verbe exprimant une action, un mouvement, peut donner à celui-ci le sens de *continuer* (soit dans le temps ou dans l'espace) à *faire quelque chose que l'on était en train de faire*.

Je zag	meteen	dat	ze	DOOR- DOOR EN DOOR	nat moes slecht bleek	was	très. mouillé fangué mal/mauvais pâle
--------	--------	-----	----	-----------------------	--------------------------------	-----	---

La particule *door*, jointe à un petit nombre d'adjectifs, ajoute au sens de ceux-ci la notion de *complètement, totalement*.

De tabel met BINNEN- en BUITEN- op p. 28 wekt de indruk dat beide bijwoorden produktief zijn. Dat is alleen het geval met *binnen*-. De ANS (p. 494-495) is daarover heel expliciet: met *buiten*- is het procédé niet-produktief. Bijna alle gegeven voorbeelden zijn fout. De samenstellingen met *buiten*- zijn ongebruikelijk en die met *binnen*- worden gewoonlijk met een plaatsaanduiding gebruikt: Ik ben het huis binnengelopen.

unit 4	BINNEN-BUITEN = à/vers l'intérieur - à/vers l'extérieur						couru allés sauté roulé regardé
	Waarom	zijn	ze	BUITEN- BINNEN-	gelopen gegaan gesprongen gereden gekeken	?	

Les particules séparables *binnen*-/*buiten*-, ajoutées à un verbe (de mouvement), donnent à celui-ci le sens à/vers l'intérieur/extérieur.

Dit is maar een kleine greep uit een waslijst van onnauwkeurigheden en (grove) fouten in tabellen en grammaticaregels.

Ook met de woordsoorten wordt wel eens een loopje genomen. In de oefening bij het *adverbium* NA- vinden we de zin 'Hij deed dat twee keer *na* elkaar', (I, p. 21). Bij het voorbeeld van TEGEN- in samenstellingen staan de zinnen: 'Ik vraag me af wat ze *tegen* mij heeft' (het ww. tegenhebben?) en 'Hij kan *tegen* een stootje' (het ww. tegenkunnen?). Aan de correcte semantisering van zogenaamde synoniemen is geen aandacht besteed. We geven maar één voorbeeld (I, p. 69): *regelmatig* associëren met *geregeld* moet tot vergissingen leiden. Elders (I, p. 62) wordt dan weer naar het betekenisverschil gevraagd tussen echte synoniemen als *vanmorgen* en *vanochtend* (dat vaker gebruikt wordt in Noord- dan in Zuid-Nederland, maar precies dezelfde periode van de dag aanduidt als vanmorgen).

De conclusie van deze - al te lange - bespreking van *Woordjes* ligt voor de hand. Positief is dat het leerboek in een behoefte wil voorzien en een aantal oefeningen aanbiedt (b.v. woordassociaties, woordvelden) die de retentie van het lexicon kunnen bevorderen. Negatief is de sloddervossigheid van de taal, het slordig omspringen met de grammaticaregels en

de oefeningen. Om een bruikbaar instrument te worden heeft *Woordjes* méér dan een schoonmaakbeurt nodig: het leerboek moet zonder meer herschreven worden met de nodige zorg (- wat tijd vergeet! -) en in acceptabel Nederlands.

Een schril contrast met *Woordjes* vormt *Alexander* (Augmentatie LEXicon ANDERstaligen) van P. de Kleijn, die tot september 1986 vast wetenschappelijk medewerker is geweest bij het Certificaat Nederlands als Vreemde Taal aan de universiteit van Louvain-la-Neuve.

Doel van *Alexander* is de produktieve en receptieve woordenschat van niet-Nederlandstaligen te vergroten. Er wordt verondersteld dat wie dit leerboek gebruikt reeds de 2000 woorden van het Basiswoordenboek Nederlands³ beheerst. P. de Kleijn biedt 1736 nieuwe woorden aan, waarvan de keuze hoofdzakelijk op frequentie steunt. Daarvoor is gebruik gemaakt van de bekende lijsten van P.C. Uit den Boogaart en E.D. de Jong.⁴ De aangeboden woorden zijn verdeeld over 22 hoofdstukken waarin telkens een thema wordt behandeld (b.v. Het lichaam, Houding en beweging, Ziek en gezond, enz.). De thematische afbakening is niet strak gehouden. Zeer terecht merkt de auteur op dat 'kennis van het thematische woord alleen niet voldoende is'. De gebruiker heeft vaak andere woorden nodig: 'Nagels willen geknipt worden en wie een voorraad heeft zal deze af en toe moeten aanvullen.' Bovendien zijn er ook woorden 'die in geen enkel hokje passen' (zoals voortaan of tenzij) en dus bij een strikt thematische behandeling nooit aan bod zullen komen (p. 5).

Ieder hoofdstuk is dan nog eens onderverdeeld in 2 tot 5 paragrafen. In totaal telt het boek 63 paragrafen waarin telkens 25 à 30 woorden worden behandeld. De behandeling ziet er als volgt uit.

Eerst wordt elk nieuw woord in een pregnante context aangeboden. Deze bestaat uitsluitend uit bekende woorden, nl. die van het Basiswoordenboek, gaandeweg aangevuld met in vroegere paragrafen of hoofdstukken aangeboden items. Op die manier wordt van de leerling zinnig hersenwerk gevraagd. Hij kan niet direct naar een vertaling grijpen (er wordt trouwens geen vertaling aangeboden) en is gedwongen een hypothese te formuleren omtrent de betekenis van het woord. Wel moeten we hier opmerken dat de context meestal veel pregnanter is dan in authentieke teksten, wat sommigen misschien een bezwaar zullen vinden.⁵ In verband hiermee moet er toch wel op gewezen worden dat *Alexander* geen leesvaardigheidsleerboek is, en dat makkelijker contexten dan toch wel oefenmateriaal in het 'raden' bieden. Anderzijds biedt de werkwijze van P. de Kleijn het voordeel dat veel bekende woorden worden herhaald. Doorgaans zijn de (soms vrij lange) contexten zo geconstrueerd dat ook connotatieve kenmerken van de woorden tot hun recht komen.

Typografisch is het aanbod zo voorgesteld dat de leerling het ook als oefenmateriaal kan gebruiken: hier volgt een voorbeeld uit les 2 Houding en Beweging (zie p. 56).

Na een eerste kennismaking en correcte semantisering (eventueel met de hulp van de docent kan de leerling rechts de vertaling noteren. Bij latere bestudering bedekt hij de linkerkolom en vult het woord op eigen kracht in. Na de aanbieding komen een aantal oefeningen, waarin

2A 12

opzij	Mensen, wilt u even ..... aan de kant gaan, wilt u even o..... gaan, ik kan zo niet passeren.
begeven , zich begaf, begeven	Van het paleis aan ..... het Noordeinde be..... de koningin en de prins zich naar de parlementsgebouwen op het Binnenhof.
benaderen benaderde, benaderd	De manier waarop ..... hij dat probleem wil oplossen is fout. Hij moet dat probleem heel anders ben.....
benadering , de benaderingen	De manier waarop ..... hij dat probleem wil oplossen, vind ik slecht. - Ik vind zijn ben..... van het probleem ook niet erg gelukkig.
evenwicht , het (geen mv.)	Over het water lag ..... een smalle plank. De man wilde eroverheen lopen, verloor zijn ev..... en viel in het water.
storten stortte, gestort	Toen hij vijftig ..... meter van de top van de Ararat was, gleed zijn voet weg. Hij st..... naar beneden en was op

slag dood. (zie ook
12A)

de woorden tenminste een keer voorkomen in *nieuwe* contexten, een aanpak die ons zeer bevorderlijk lijkt voor een correcte en nauwkeurige semantisering. Deze oefeningen zijn zeer verscheiden van aard: een soort van cloze-oefening waarbij gevraagd wordt één van de bestudeerde woorden in te vullen; van twee of meer woorden (die soms morfologische of semantische verwantschap vertonen, zoals b.v. *orgaan* en *organisme*; of *de seks* en *het geslacht*) het juiste invullen; zeggen of een woord al dan niet figuurlijk gebruikt wordt; uit verschillende semantisch verwante woorden het synoniem kiezen dat het best een woord van de context kan vervangen; in vragen het correcte woord invullen op grond van het gegeven antwoord; zeggen in welk(e) woordveld(en) een in een context aangeboden woord past; kruiswoordraadsels; enz. In alle oefeningen verschijnen de woorden in een passende context, zodat telkens de woordverbanden gerespecteerd worden. Op deze semantiseringsoefeningen volgt een samenhangende tekst waarin alle nieuwe woorden verwerkt zijn. Deze tekst noemt de auteur 'in zekere zin de kroon op het werk; de leerling (...) is in staat een tekst waarin deze nieuwe woorden zijn verwerkt te begrijpen' (p. 7).

Het taalaanbod is overvloedig: de 63 teksten beslaan ongeveer 130 bladzijden (van de 531). Elk van de 1736 woorden komt in tenminste drie, vaak zelfs vier, vijf of meer verschillende contexten voor. Het aanbod is cumulatief en repetitief: de bestudeerde woorden worden in latere hoofdstukken herhaald, zodat ze ongetwijfeld beter beklijven. Ook de thematische woorden die reeds in het Basiswoordenboek voorkomen worden systematisch herhaald. Zo vinden we in de tekst van paragraaf 1A (de slaapkamerking - een soort sprookje) de woorden uit het Basiswoordenboek die in verband staan met het thema van het 1e hoofdstuk, namelijk het lichaam (arm, been, lip, hand, oog, oor, mond, voet, hoofd, neus).

Alle teksten zijn speciaal voor het leerboek geschreven, maar voor sommige is van bestaand materiaal gebruik gemaakt, wat dan ook telkens wordt vermeld. Het zijn korte verhalen, interviews, uiteenzettingen, soms een biografietje en af en toe een verzameling losse gedachten over een bepaald thema.

Het vierde deel van elke paragraaf is een controletoets: meestal is het een meerkeuzetoets, soms een cloze-oefening, soms ook moet de

inhoud van de tekst in een tabel samengevat worden. Slechts sporadisch worden een paar open vragen gesteld.

Bijzonder handig is de lijst van behandelde woorden met verwijzing naar de paragraaf waarin een woord voor de eerste keer voorkomt.

In een aparte *Sleutel* kan de leerling alle oplossingen van de oefeningen en toetsen vinden, zodat *Alexander* niet alleen voor klassikaal gebruik, maar ook voor zelfstudie geschikt is.

We hebben de gelegenheid gehad om De Kleijns leerboek gedurende drie maanden uit te testen met Franstalige studenten eerste kandidatuur Germaanse filologie (Nederlands-Engels en Nederlands-Duits). Ongeveer de helft van hen had - wat de receptieve vaardigheden betreft - het niveau van het Certificaat Nederlands basiskennis bereikt. Deze groep had geen moeite om de betekenis van de nieuwe woorden uit het gebruiksvoorbeeld af te leiden en om de semantiseringsoefeningen op te lossen. Het begrijpen van de tekst ging aanvankelijk minder vlot. Dat had echter niet te maken met de manier waarop de nieuwe woorden gesemantiseerd waren, maar wel met het aanvankelijk lage peil van de leesvaardigheid. Gaandeweg verbeterde het tekstbegrip, zodat vanaf het zesde hoofdstuk de tekst nog maar weinig problemen gaf voor de groep die bij het begin van het academiejaar het niveau basiskennis had bereikt. Het was bijzonder prettig werken met De Kleijns leerboek. De woordenschaataanbieding gaf geen enkel probleem (dank zij de *Sleutel* was zelfstudie mogelijk) en inhoudelijk wekten de teksten niet alleen de belangstelling van de studenten maar ook die van de docent. P. de Kleijn geeft niet alleen blijk van didactische kwaliteiten, hij is bovendien een uitstekend tekstschrijver die met een beperkt aantal woorden boeiende stukjes kan schrijven, waarvan de lezer niet merkt dat ze niet 'echt' authentiek zijn. Hoewel het moeilijk te bewijzen valt, zijn we ervan overtuigd dat de inhoud van de teksten retentiebevorderend gewerkt heeft.

We hebben niet de tijd gehad om de retentie systematisch te meten. Toch menen we op grond van een paar steekproeven tot de voorlopige conclusie te mogen komen dat die meer dan bevredigend is: ongeveer twee maanden nadat we het eerste hoofdstuk bestudeerd hadden, hebben we de studenten gevraagd mondeling een aantal cloze-oefeningen met pregnante context op te lossen, zonder dat ze vooraf de gelegenheid hadden gekregen om dat hoofdstuk te herhalen. De meesten konden zonder aarzelen het correcte antwoord geven. Wat het produktieve taalgebruik betreft, is het gebruiksgemak voor de docent minder groot. De produktieve oefeningen zijn eerder schaars, men zou zelfs geneigd zijn ze schaars te noemen, ware het niet dat het leerboek in zijn huidige versie al meer dan 500 bladzijden telt! Toch zou een 'produktief' broertje van *Alexander* zeker welkom zijn....

Onze conclusie is in één zin samen te vatten: *Alexander* moet een plaats krijgen in de klas van alle docenten die hun studenten willen opleiden tot een hoger niveau dan de basiskennis zoals die beschreven is voor het Certificaat Nederlands als Vreemde Taal.⁶

Een totaal andere, meer technische aanpak vinden we in *Een zinnig woord* van dr. L. Beheydt.⁷ Het gaat hier om een woordverwervingsboek op elementair niveau dat bestemd is om de kennis van de ongeveer

1000 meest gebruikte woorden van het Nederlands te consolideren. Het bevat de woorden van de Woordenlijst Elementaire Kennis⁸ van het Certificaat Nederlands als Vreemde Taal, waaraan de auteur een paar andere heeft toegevoegd die hij onontbeerlijk achtte.

Een zinnig woord is geen cursusboek dat kan dienen om de erin verwerkte woorden aan te bieden. Echte ‘teksten’ staan er niet in. Wel worden alle woorden er in korte, pregnante contexten geplaatst. Dit oefenboek kan naast eender welk handboek gebruikt worden, zowel klassikaal als voor zelfstudie. Elk oefenzinnetje bestaat uitsluitend uit woorden die in *Een zinnig woord* behandeld worden. De structuur van die zinnen is zo eenvoudig mogelijk gehouden.

Het boek bestaat uit vier delen: de instructie voor het gebruik, een oefendeel, een controledeel en een register.

In het oefendeel krijgt de leerling telkens twee zinnen aangeboden, waarin hetzelfde woord in dezelfde *vorm* moet ingevuld worden. De *betekenis* echter is niet altijd dezelfde, zodat bepaalde woorden uitgesloten zijn. Zonder zinnig hersenwerk (tekstbegrip) is het niet mogelijk de correcte oplossing te vinden. In oefening 431 zou in de eerste zin zowel *ook* als *behalve* kunnen ingevuld worden:

(1) Je mag elke dag komen,... op zondag.

De tweede zin echter sluit de eerste oplossing uit.

(2) Wie gaat er nog meer mee,... jouw broer?

Om de oefeningen te kunnen oplossen, is er soms wel enige kennis van de wereld nodig, zoals blijkt uit oefening 734, waar het ontbrekende woord in beide zinnen dezelfde betekenis heeft:

(1) Hij reed langzaam over de....

(2) Dit is de bekende... van Avignon.

In het *controledeel* staat een extra-zin met de eerste letter van het gezochte woord plus evenveel streepjes als er nog letters ontbreken. In de linkermarge vindt men de juiste oplossing met de vertaling in het Frans van de betekenis die het woord heeft in de extra-zin. Zo hoort bij oefening 431 de controlezin:

behalve *outré* (vz.) B ----- de kinderen gaat ook nog een vriend van Jan mee. 431

Of het geven van slechts één vertaling problemen zal scheppen, kan alleen het gebruik uitwijzen. Leerlingen die zinnig hersenwerk verrichten zullen gauw ontdekken bij welke zin(nen) de vertaling past: in de *Instructie* worden ze er trouwens voor gewaarschuwd dat de gegeven vertaling wel bij de zin van het controledeel past, maar niet noodzakelijk bij de zinnen van het oefendeel.

Het feit dat een Franse vertaling wordt gegeven belet niet dat het boek ook in andere taalgebieden kan gebruikt worden. Doordat de contextzinnen genummerd zijn volstaat het dat de docent een stencil ronddoelt met naast de nummers bijvoorbeeld de vertaling in het Engels, het Duits, enzovoort.

Het *register* is een alfabetische lijst van alle woorden met het nummer waaronder ze behandeld worden, zowel in het oefendeel als in het

controledeel. Op die manier kan de leerling bij elk woord drie voorbeeldzinnen vinden.

Het idee om van een dubbele context gebruik te maken om leerlingen aan het denken te zetten is niet alleen origineel, maar lijkt ons didactisch volledig verantwoord: telkens wordt hun gevraagd met de woorden zinnige handelingen te verrichten.⁹ We verwachten dan ook de beste resultaten.

Concluderend kunnen we zeggen dat we, wat woordenschatverwerving betreft, over twee goede instrumenten beschikken: *Alexander* van P. de Kleijn voor de minder frequente woorden en *Een zinnig woord* van dr. L. Beheydt voor de 1000 meest frequente woorden. Wie verzorgt een goed leerboek dat speciaal geschreven is met het oog op de consolidering van de middenmoot, namelijk de 1000 nog niet behandelde woorden van het Basiswoordenboek?

Eindnoten:

- 1 In de vier delen van Op Nieuwe Wegen werden ongeveer 3.300 woorden aangeboden. De keuze was gebaseerd op de in 1937 door de La Court uitgevoerde telling.
- 2 Wel vinden we enige informatie over dat onderzoek op de achterzijde van de kaft van deel II. Daar wordt betoogd dat het vocabulaire van Wordjes respectievelijk 98 pct, 97 pct en 95 pct van de drie onderzochte teksten dekt, terwijl 90 pct al zou volstaan (la limite inférieure indispensable) om te komen tot 'une compréhension précise'. Vermoedelijk is de bron van deze informatie Sciarone (Wordjes leren in het Vreemdetalenonderwijs, Coutinho, 1979), maar daar staat op p. 52 letterlijk te lezen dat 'voor een redelijk goed begrip 90 pct nodig is'. Uit het afgedrukte stuk over chips (dekking 98 pct) blijkt duidelijk dat het begrip niet meer dan redelijk goed is. Een van de hoofdideeën, namelijk dat de Amerikanen de Japanners van oneerlijke concurrentie beschuldigen komt niet over, want dat zou moeten blijken uit 'En die lage prijzen zouden alleen mogelijk zijn door (x) samenwerking bij (y) en overheidssteun.' Dat (y) iets moet zijn als *onderzoek* (in de tekst staat: *speurwerk*) kan uit de context afgeleid worden. Maar niets wijst erop dat Amerika die samenwerking en die overheidssteun *wederrechtelijk* noemt, wat een belangrijk deel van de informatie is. Zelfs bij een dekking van 98 pct staan we dus nog ver van 'une compréhension précise'.
- 3 P. de Kleijn en E. Nieuwborg, Basiswoordenboek Nederlands. Wolters Leuven/ Wolters Noordhoff Groningen, 1983.
- 4 P.C. Uit den Boogaart, Woordfrequenties in geschreven en gesproken Nederlands, Oosthoek, Scheltema & Holkema, Utrecht, 1975.
Eveline D. de Jong, Spreektaal, Woordfrequenties in gesproken Nederlands, Bohm, Scheltema & Holkema, Utrecht, 1979.
- 5 Zie hierover: Van der Ree, S. (1986): Woorden leren in het vreemdetalenonderwijs (vto)-II. In: *Neerlandica extra Muros*, 47, p. 51.
- 6 *Alexander* kan besteld worden bij de auteur op het adres: Willem de Zwijgerlaan 88A, 2582 ET Den Haag. Prijs: f 32,50 of Bf 600 (exclusief verzendkosten). De *Sleutel* kost f 5, - of Bf 100 (eveneens exclusief verzendkosten).
- 7 De aanpak is meer technisch van aard doordat het boek geënt is op een computerprogramma onder de titel CONTEXT, dat met steun van de Nederlandse Taalunie tot stand is gekomen en op de Expo-langues-Paris 1986 de 'mention spéciale du jury pour les mérites didactiques' gekregen heeft.
- 8 F. Beermans & L. Beheydt (1983): *Woordenlijst Elementaire Kennis*. Uitgave Certificaat Nederlands als Vreemde Taal. Brussel-Den Haag.
- 9 Voor meer informatie over de wetenschappelijke achtergrond verwijzen we naar:

L. Beheydt (1986): Het semantiseren van woordbetekenis. In: Verslag van het negende colloquium neerlandicum. 's-Gravenhage.

L. Beheydt (1986): Dossier 'Context'. Een woordenschatverwervingsprogramma op huiscomputer. Nederlandse Taalunie.

L. Beheydt (1986): Optimalisering van de woordenschatverwerving. Met een praktische toepassing voor de huiscomputer. In: Levende Talen, december 1986.

Kroniek Land en Volk van Nederland en Vlaanderen **Lic. C. Vandoorne**

Kossmann, E.H., *De Lage Landen 1780-1980: Twee Eeuwen Nederland en België*. Deel I: 1780-1914; deel II: 1914-1980. Amsterdam/Brussel Elsevier, 1986.

ISBN deel I: 90-10-06038-1 en deel II: 90-10-06039-X.

Deel I: Hfl. 39,90, Bfr. 765, -; deel II: Hfl. 39,90, Bfr. 765,-.

In 1976 publiceerde E.H. Kossmann zijn boek *De Lage Landen 1780-1940 - Anderhalve eeuw Nederland en België*, oorspronkelijk uitgegeven in het Engels onder de titel *The Low Countries 1780-1940*, dat in 1978 bij de Oxford University Press verscheen. De in 1986 verschenen uitgave, die uit twee delen bestaat, is de vijfde druk van het oorspronkelijke werk. Bij deze vijfde druk werd het boek uitgebreid met een inleiding, die het behandelde tijdvak situeert ten opzichte van de vroegere geschiedenis van de Lage Landen, drie nieuwe hoofdstukken van meer dan tweehonderd pagina's, die de in 1976 onbehandelde periode van 1940 tot 1980 beschrijven en een kort nawoord waarin de schrijver enkele overwegingen geeft over het karakter van de nieuwe hoofdstukken en over de zin van 'nationale' geschiedenis in het algemeen. Afgezien van de door talrijke auteurs samengestelde vijftiendelige *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* bestaat er bij mijn weten in het Nederlandse taalgebied tot dusver geen werk dat op zo'n omvangrijke synthetische wijze de geschiedenis van de Lage Landen, van Nederland en van geheel België, sinds het einde van de 16e eeuw behandelt. Met deze nieuwe versie wordt dus een echte lacune aangevuld.

Prof. dr. E.H. Kossmann, die eind januari 1987 aan de Rijksuniversiteit van Groningen afscheid nam als hoogleraar in de geschiedenis van na de middeleeuwen, is geboren te Leiden in 1922. Zijn vader, de neerlandicus F.K.H. Kossmann, was bibliothecaris in Rotterdam, waar Kossmann zijn jeugd doorbracht. Zijn tweelingbroer A. Kossmann is de bekende Nederlandse dichter en prozaïst. De auteur van dit boek studeerde geschiedenis aan de universiteit van Leiden en werd daar in de jaren vijftig wetenschappelijk medewerker. Daarna vertrok hij naar Londen waar hij in 1962 hoogleraar werd en zich specialiseerde op het gebied van de Nederlandse geschiedenis. In 1966 keerde hij naar Nederland terug, waar hij tot zijn afscheid begin 1987 in Groningen doceerde.

Deel I begint met een Voorwoord bij *De Lage Landen 1780-1940* (pag. 7 en 8) en een kort voorwoord bij *De Lage Landen 1780-1980* (pag. 9), waarin de auteur deze nieuwe vijfde druk toelicht, en een langere inleiding (pag. 11-37). Daarna volgen acht hoofdstukken die de geschiedenis van de Lage Landen van 1780 tot 1914 behandelen: het politieke klimaat aan het einde van de 18de eeuw, de Franse tijd, de vijftien jaar dat België en Nederland samengaan, de periode dat de Lage Landen als zelfstandige Koninkrijken ieder hun eigen weg gaan en de geschiedenis van beide landen

tot aan de Eerste Wereldoorlog. Deel I eindigt met een lange lijst van voetnoten (pag. 425-468) en een uitvoerig personen- en zakenregister (pag. 469-478).

Deel II beschrijft in vijf hoofdstukken de geschiedenis van 1914 tot 1980: de Eerste Wereldoorlog, de harde jaren tussen de twee oorlogen, de Tweede Wereldoorlog met de bezetting, het probleem van collaboratie en verzet, de Koningskwesie in België, de bevrijding en de terugkeer van de regeringen, de jaren van herstel en wederopbouw na de oorlog en een laatste hoofdstuk over de jaren zestig en zeventig in beide landen. Daarna volgt een nawoord waarin de auteur de door hem gevolgde werkwijze verantwoordt (pag. 367-386). Deel II besluit met voetnoten (pag. 387-409), een uitvoerige bibliografie van de belangrijkste werken (pag. 411-433), een overzicht van de Ministeries in België van 1831 tot 1974 en in Nederland van 1848 tot 1973 (pag. 435-438) en tot besluit eveneens een personen- en zakenregister (pag. 439-446). Deze herziene uitgave omvat ongeveer 900 bladzijden tekst over twee eeuwen historie der beide landen.

In zijn voorwoord verantwoordt Kossmann zijn opzet als volgt: ‘... ik heb geleerd dat er tussen België en Nederland ook in de negentiende en twintigste eeuw voldoende overeenkomsten zijn geweest om zin te geven aan een geschiedenis van beide landen in één boek.’ (deel I, pag. 7 en 8.) Verder merkt de schrijver in dit voorwoord op dat hij niet heeft gestreefd naar volledigheid: ‘De geschiedenis van de beeldende kunsten en de muziek heb ik buitengesloten en ten aanzien van de letterkunde is mijn houding zuiver pragmatisch geweest’ (pag. 8). De klemtoon ligt volgens de auteur vooral op de behandeling van de politiek-sociale geschiedenis.

Bijzonder interessant is de contrastieve aanpak die als een rode draad door het hele werk heen loopt. Daardoor worden niet alleen de vele overeenkomsten tussen Nederland en België duidelijk, maar vooral ook de vele verschillen. Reeds in 1976, bij het verschijnen van de eerste druk van *De Lage Landen 1780-1940* werd deze comparatieve benadering allerwegen geprezen. Ook nu weer is Kossmann er in zijn drie nieuwe hoofdstukken bijzonder goed in geslaagd de Nederlandse en Belgische geschiedenis met elkaar te vergelijken. Enkele citaten uit deze hoofdstukken in deel II tonen dit aan.

In hoofdstuk X - Stabiliteit, 1919-1939: de economische geschiedenis van beide landen zegt Kossmann: ‘Tot 1928 verkeerde België in een fase van moeilijke wederopbouw. Het reële inkomen per hoofd van de bevolking was aanmerkelijk lager dan in 1913, in 1929 zelfs 9 pct. In Nederland steeg het sneller dan ooit, ondanks het feit dat de bevolking groei er veel sterker was dan in België. Terwijl de Belgische bevolking van 1913 tot 1930 met nog geen 6 procent toenam en de Nederlandse met 28 procent, steeg het reële inkomen per hoofd in Nederland met 35 pct...’ (pag. 116 en 117).

Bij de behandeling van Nederland en België vanaf 1945 tot 1950 merkt de auteur op: ‘In drie opzichten verschilden de Nederlandse problemen in de eerste jaren na 1945 totaal van de Belgische. De Nederlandse armoede was in 1945 veel groter en vereiste dan ook een ander economisch beleid. Daarnaast raakte Nederland direct verwikkeld in een koloniaal con-

flict dat veel energie en geld opslopte en waarvan de uitslag voor de toekomst van Nederland hoogst belangrijk werd geacht. De Nederlandse bevolking, ten slotte, bleef groeien en wel zo sterk dat de autoriteiten die dit overigens om ethische redenen positief waardeerden, zich over de economische gevolgen ervan ernstig bezorgd maakten, want hoe zou men al die mensen op den duur werk kunnen verschaffen?' (pag. 230).

En tot besluit ter illustratie van de comparatieve benadering nog een citaat uit het laatste hoofdstuk, De jaren zestig: 'Van de enorme hoeveelheid cijfers waarmee men de groei van de welvaart kan tonen, is één misschien voldoende: in Nederland nam het autopark van 522.000 personenauto's in 1960 tot 3.230.000 in 1973 toe, in België van ongeveer 700.000 in 1960 tot 2.400.000 in 1973. Of om het anders uit te drukken, in Nederland waren in 1960 per duizend inwoners ongeveer 46 personenauto's beschikbaar, in 1973 ongeveer 200 en in België op die tijdstippen 130 en 240' (pag. 306).

Ook al zal de aandachtige lezer het beslist niet altijd eens zijn met de mening van de schrijver (bijvoorbeeld zijn visie op de jaren zestig van deze eeuw), toch stoort dit het geheel geenszins. De Belgische geschiedenis van de laatste twee eeuwen neemt in het werk van Kossmann een zeer ruime plaats in. Van de meer dan 800 pagina's tekst zijn er ongeveer tweehonderdvijftig uitsluitend aan de geschiedenis van België gewijd. Daarbij wordt bijvoorbeeld ook uitvoerig aandacht besteed aan de Vlaamse Beweging, de Koningskwestie en de Belgische koloniale politiek.

Het is een vlot leesbaar werk geworden, geschreven in een goed verzorgde taal. Enkele zetfouten (carière in plaats van carrière, deel II pag. 140, m in plaats van om, deel II pag. 203) en het een enkele keer verkeerd gebruik van het lidwoord (het BSP in plaats van de BSP - Belgische Socialistische Partij, deel II pag. 229) doen daar niets aan af. De prijs, Hfl. 39,90 of Bfr. 765 per deel, is voor de vele uren leesgenot zeker niet overdreven. Een onmisbaar standaardwerk voor elke docent extra muros.

Gezongen maar nog niet voldongen

Kroniek van de poëzie

Theo Hermans

Sedert hij zich met zijn proza op de voorgrond van het literaire toneel heeft geschreven, is J. Bernlef ook als dichter niet stil blijven staan. Na *Alles teruggevonden/niets bewaard* uit 1982 (zie *NEM* 40, voorjaar 1983) was er eerst *Winterwegen* (1983) en vervolgens de bundel prozagedichten *Verschrijvingen* (1985). De nieuwste verzameling heet *Wolftoon* (Amsterdam, Querido, 1986; 53 blz.) en ligt in het verlengde van *Winterwegen*.

Bernlef is ongetwijfeld een veelschrijver, minder spectaculair maar ook zoveel evenwichtiger dan bijvoorbeeld Hugo Claus. Bernlefs aanzienlijke produktie als dichter kan wellicht nog het best verklaard worden door zijn niet aflatende verwondering en nieuwsgierigheid omtrent de zin van de dingen, *alle* dingen, om hem heen. Zo blijft hij voortdurend in beweging: ongehaast maar gefascineerd richt hij zijn aandacht op telkens andere aspecten, brokstukken van de werkelijkheid, die hem er telkens weer toe brengen zijn relatie met de wereld te ondervragen of, in het beste geval, voorlopig te bepalen. Nogal wat gedichten in Bernlefs werk hebben te maken met het lezen en interpreteren van niet-talige tekens, al leveren dergelijke pogingen hooguit gissingen en nooit zekerheden op.

In *Wolftoon* lijkt bovendien het besef aanwezig te zijn dat achter al het bestaande een netwerk van mogelijkheden schuilgaat waarvan de uitkomst net zo goed anders had kunnen zijn. De titel van de bundel verwijst naar de huilende bijtoon die wordt gehoord bij het aanslaan van twee consonerende tonen van een piano (Van Dale) en in het titelgedicht luidt het: 'In dubbeldruk schemeren de mogelijkheden / door de gebeurtenissen heen.' Gepaard hiermee gaat Bernlefs ongedwongen verbazing over alles wat toch tot stand komt. Aan de basis van zijn poëzie, ook weer in deze nieuwe bundel, ligt een hardnekkige wil tot begrijpen en duiden, al is Bernlef er de dichter niet naar om die wil met grote woorden te dramatiseren. Veel van zijn gedichten laten zich integendeel lezen als bijna terloopse notities, speldeprikken in het onkenbare.

Het meest treffende gedicht in *Wolftoon* heet 'Oorsprong'. Het beschrijft hoe de aanzet tot een gedicht in het halfbewuste van de dichter opdoemt en het gedicht zelf tenslotte nooit helemaal wordt wat het in die allereerste aanleg was of had kunnen worden. De beschrijving verloopt in drie stadia: aanvankelijk is er een soort onderhuids, nauw merkbaar ruisen;

Dan, als een ontmoeting van schaduw en echo
iets dat zendt, een vederlicht vibreren als van
kolibrielongen en de suggestie van iets dat
gezongen maar nog niet voldongen, nog net
geen woorden kent.

Dit is het zuiverste moment waarop je zelf
afwezig bent, de eerste zin tot trillen komt
en prompt gevolgd wordt door een tweede waarin
je het komende gedicht herkent maar ook de toon
steeds zwakker klinkt van wat er daar in oorsprong zong.

Bernlef is in de loop der jaren in de richting van de taalgerichte verskunst van *Raster* opgeschoven, doch met mate. Hans Tentije heeft zich van meet af aan in de buurt van de Rasterpoëzie opgehouden en is sinds enige tijd ook mederedakteur van het tijdschrift. Waar Bernlefs moeiteloos ogende stijl zijn gedichten de schijn van toevallige notities geeft, is bij Tentije ieder woord, en de plaats van ieder woord in de regel, nauwkeurig berekend en op het omringende wit uitgespaard.

Schemeringen (Amsterdam, De Harmonie, 1987; 52 blz.) is Tentijes vierde bundel, na *Alles is er* (1975), *Wat ze zei* (1979) en *Nachtwit* (1982; zie *NEM* 40). In al deze verzamelingen vormde het vasthouden van tijd en verleden een grondmotief. Dat is in *Schemeringen* ook weer het geval, net zoals hij stug en consequent blijft vasthouden aan het gebruik van 't' in plaats van 'het' en van 'z'n' in plaats van 'zijn' en aan zijn gewoonte een gedicht met een typografisch geïsoleerde, verwaaiende regel te laten eindigen. Nieuw wellicht is de toegenomen verijling die zich in de opgeroepen beelden voltrekt, een gevolg van een Leopoldachtige neiging bijvoeglijke naamwoorden zelfstandig te gebruiken, wat de benoemde dingen minder vatbaar maakt, zoals in 't grootmoedige / grootvlokkige' als aanduiding van sneeuw. Ook de precieze aard van de verbindingen van vers tot vers blijven bij Tentije vaak in het ongewisse, wat het hem mogelijk maakt beelden en taferelen in elkaar te laten vervloeien of het gedicht haast ongemerkt een andere wending te geven. Het spel met zorgvuldig geplaatste toetsen en verglijdende contouren draagt tevens de centrale thematiek, waarin herinnering en herhaling door elkaar heen schemeren, terwijl de werkelijkheid die waargenomen en beschreven wordt zich toch altijd weer anders voordoet dan de herinnering vooropstelde, 'eenzelviger en helderder dan ik 't voorschreef', zoals het openingsgedicht het uitdrukt. Tentije bedrijft een bij een eerste kennismaking moeilijk doordringbaar type *Raster*-poëzie, die bij alle uitgepuurdheid en berekening een onmiskenbaar melancholische kant vertoont.

De sterk visuele ingesteldheid van een Bernlef en een Tentije vinden we ook bij Freddy de Vree, maar na *Moravagine* (1982; zie *NEM* 39) brengt diens nieuwste bundel, *Drie ogen zo blauw* (Amsterdam, Bezige Bij, 1987; 88 blz.), een teleurstelling. De titels van de vijf reeksen doen nochtans een weloverwogen opbouw vermoeden: de eerste reeks heet 'Eenmaal twaalf maanden', de derde 'Tweemaal Toscane' en de laatste 'Drie ogen zo blauw'. Daarbij bestaat de tweede reeks nog uit 'Spiegelbeelden', negen gedichten bij plastisch werk van Vlaamse en buitenlandse schilders. De Vree is een gedegen kunstkenner, maar van de navertellende en vrij bedaalde verzen die hij hier pleegt wordt de lezer niet veel wijzer. De beide onderafdelingen van 'Tweemaal Toscane' en de serie 'Op een eiland' zijn eveneens op het visuele gericht maar slagen er evenmin in het prozaïsche van de beschrijving te boven te komen - tenzij misschien in een paar knittelverzen van bedenkelijke

makelij ('het gedicht als een gericht', 'een katafalk van talk').

Terwijl dichters zoals Bernlef, Tentije en De Vree (in zijn betere momenten) bijzonder terughoudend of indirect te werk gaan als er persoonlijke emoties in het geding zijn, kent Elly de Waard op dat gebied geen remmingen. In de literaire kritiek heeft zij het al een paar keren hard te verduren gehad, vooral wegens het onbeschroomd barokke van haar poëtisch taal- en beeldgebruik. Te verwonderen is dat niet wanneer je strofen neerschrijft als: 'Je naaktheid ligt varkensvolmaakt, / Je roze vlees schijnt door de ramen, / Naakt als een beest dat wordt geslacht, / Naakt, op een gevoel na van zich schamen' (in *Strofen*). Toch worden haar bundels in sommige kringen gretig afgenomen en produceert zij in betrekkelijk hoog tempo: na *Afstand* (1978), *Luwte* (1979), *Furie* (1981) en *Strofen* (1983) verscheen eind vorig jaar *Een wildernis van verbindingen* (Amsterdam, De Harmonie; 96 blz.).

Het is een werk met een episch allure, een poging om in een volgehouden reeks van 82 formeel vrijwel identieke gedichten een mislukte liefdesrelatie van zich af te schrijven. De 'verbindingen' die in de titel genoemd worden, zo vertelde Elly de Waard aan Frank Ligetvoet van *de Volkskrant* kort voor het verschijnen van de bundel, duiden zowel op het persoonlijke, erotische contact tussen de geliefden - het gaat om twee vrouwen - als op verhoudingen in de samenleving. Wat dit laatste betreft is het maatschappelijke element, een enkele kritische noot daargelaten, vrijwel uitsluitend vertegenwoordigd door zwaar metaforisch geladen beschrijvingen van allerhand transportmiddelen. Dat vindt Elly de Waard blijkens het gesprek in *de Volkskrant* heel modern omdat de geliefden zich immers op geruime afstand van elkaar bevinden, maar het brengt de gedichten weinig baat bij. Af en toe slaagt zij er weliswaar in de beide sferen - de persoonlijke en de sociale - met elkaar in overeenstemming te brengen, wanneer bijvoorbeeld de tocht naar de beminde in lichamelijke, sensuele termen wordt weergegeven. In de meeste gevallen hebben we te doen met evocaties van het moderne verkeerswezen door middel van een metaforiek die de Duitse expressionisten van omstreeks de Eerste Wereldoorlog al tot op de bodem leeggeschept hebben: 'Langs zenuwbanen // Die door de valleien lopen (...) Pulseert de metalen golfstroom van het verkeer' en 'Over geplaveide hellingen (...) rennen / Wie met wielen zijn geboren als / Ratten of als lemmingen'. Elders gaat het over 'de gedimde koplamp van de maan', de zon die opkomt als een stoplicht en bromfietsen die de berg op zingen als krekels. Het onbeheerste van Elly de Waards techniek verradt zich ook in het overdadige en weinig doeltreffende gebruik van binnenrijmen en enjambementen, en niet in het minst in de vrijgevochten, ja losgeslagen pathetiek, die zich slechts in gepaste vergelijkingen laat absorberen: 'Ah, kussen, / Kussen, brandend als / Vloeipapier en even/ Vluchtig, ah, zoals het was!'

De tweede afdeling van de vorige bundel, *Strofen*, was opgedragen aan een zekere Vera. Het slotgedicht van *Een wildernis van verbindingen* laat vermoeden dat zij het nu afwezige voorwerp van al die brandende liefde is geweest: 'Vaarwel dan, die je naam ontleent aan / Veritas, maar die, als dat bestaat, / De waarheid, noch de ware was?'; maar als deze Vera toch niet de ware Jacob was, waarom dan zo intens getreurd?

Wat je vooral niet moet doen, is Elly de Waard vóór de borrel lezen en Drs. P erna, want dat eindigt met hikken en verslikken. De teugelloze belijdenis en de brede armzwaai zijn een vormvast knutselaar als Drs. P te enen male vreemd. Een plezierdichter noemt hij zich en poëtisch gezien woont hij dicht in de buurt van Kees Stip, een paar haltes voorbij de zelfrelativerende zielsvermoeiden als Jan Kal en Levi Weemoedt, maar nog niet aan het eind van de lijn waar de nonsensdichters verblijf houden.

Weelde en feestgedruis. De beste gedichten van Drs. P (Amsterdam, Sijthoff, 1986; 247 blz.) heet de selectie die Paul Lemmens - ook al een pseudoniem - uit het omvangrijke en onbekommerde oeuvre maakte. Zij komt gelegen, want zoals de samensteller in zijn inleiding opmerkt, is het genre van het *light verse* momenteel in trek: Drs. P's eigen *Handboek voor plezierdichters* uit 1983 doet het goed in de boekhandel, het tijdschrift *De tweede ronde* houdt een bloeiende *light verse*-rubriek in stand, Kees Stip wordt met graagte herdrukt. Waar het bij dit genre in hoofdzaak om gaat, is het spelen met versvormen, rijmschema's en gedichttypen - 'dressuur-nummers met telkens nieuwe ongetemde dieren', noemt Lemmens dit. Het prolooggedicht van *Weelde en feestgedruis* bevestigt dat alles in deze wereld berust op 'innerlijke avonturen / en onvermoeibaar vakmanschap', op het schijnbaar moeiteloos plooiën en schikken van de taal binnen formele perken, terwijl de inhoud ongebonden mag zijn. Het is dus een soort Opperlandse letterkunde waar Drs. P zich mee bezighoudt, en zijn behendigheid is net zo groot als de eindeloze verscheidenheid aan schema's en patronen die hij de lezer voorschotelt. Humor is natuurlijk allerwegen, verpakt als spitse pointe of als voldragen absurditeit, of met een bijmaak van burleske parodie, zoals in 'Sikkels klinken / Sikkels blinken / Ruisend valt het graan / Als je iemand weg ziet hinken / Heeft hij 't fout gedaan', of, gemakkelijker te herkennen: 'Ik ben een God in 't diepst van mijn gedachten / En zit in 't binnenst van mijn ziel ten troon / Maar verder ben ik helemaal gewoon / Met haaruitval en spijsverteringsklachten'. De vorm is gaaf tot op het metrum toe en daar was het toch om te doen?

Grote werelden en kleine: Bernlef, Mulisch, De Graaf en Ouwens Kroniek van het proza

R.P. Meijer

In het afgelopen voorjaar heeft de Nederlandse literatuur er een nieuwe prijs bij gekregen: de AKO-prijs die maar liefst f 50.000 oplevert. De opzet is voor het grootste deel overgenomen van de Engelse Booker Prize die ongeveer even veel waard is. In het voorjaar presenteert de jury een lijstje van zes boeken waaruit de winnaar gekozen zal worden. Ieder die een krant leest, krijgt dat lijstje verscheidene malen onder ogen en het is de bedoeling dat de verkoop daardoor gestimuleerd wordt. Op de voordracht stonden *Het geheim van een opgewekt humeur* van H.C. ten Berge (besproken in NEM 48), *Mystiek lichaam* van Frans Kellendonk (besproken in NEM 47), *Publiek geheim* van J. Bernlef, *Aanklacht tegen onbekend* van Hermine de Graaf, *Het gevorkte beest* van Inez van Dullemen en *Zee van Marmer* van J. Ritzerfeld. Van Harry Mulisch was er in die tijd ook net een nieuwe roman uitgekomen, *De pupil*, maar die heeft het lijstje van zes niet gehaald. De grote prijs is gewonnen door Bernlef.

Zowel Bernlef als Mulisch zijn in hun nieuwe roman niet bang om de grens over te gaan. De roman van Bernlef speelt in een ongenoemde stad die volgens de kenners veel op Boedapest lijkt, de roman van Mulisch in Rome en op Capri. Reizen lijkt me niets voor Kees Ouwens. Zijn nieuwe roman beweegt zich tussen Zeist en Leersum, en in de grond van de zaak beperkt zijn belangstelling zich tot zijn eigen lichaam. In zijn eerste dichtbundel *Arcadia* van 1968 schreef hij al: 'het is mij niet duidelijk wat er naast het eigen lichaam nog te beleven valt'. De nieuwe roman spreekt die opvatting niet tegen maar bevestigt haar, meer dan driehonderd bladzijden lang. Ook de wereld van Hermine de Graaf is klein en de verhalen in haar nieuwe bundel zijn grotendeels gesitueerd in het dorp Swolgen.

Sprekend over het ontstaan van *Publiek geheim* (Querido, f 35, -) zei Bernlef dat het boek moest spelen in een soort Hongarije, een land waar hij verschillende malen was geweest: 'Ik wilde geen documentaire, geen geschiedenis, maar fictie gebaseerd op feiten, op het leven van een oude schrijver die in 1956 een rol had gespeeld in de opstand' (Vrij Nederland 21-3-'87). Die schrijver was Tibor Déry en in Bernlefs boek treedt hij op onder de naam van Tomas Szass. Hij is niet de hoofdfiguur in het boek al draait de hele intrige om hem. Hoofdpersoon is Istvan Bér, een televisieregisseur die een film over het leven van de zesentachtigjarige Szass maakt. Bér is van plan dat zo eerlijk mogelijk te doen en de officiële staatsleugens te omzeilen. Het boek speelt in 1980 en Bér hoopt dat het regime hem vrij zal laten de opstand van 1956 vanuit het standpunt van de schrijver te laten zien. Hij is te optimistisch en al gauw krijgt hij te maken met een ambtenaar van het Ministerie van Voorlichting die geen boodschap heeft aan de vrijheid van de schrijver, die de opstand betitelt als 'de gebeurtenissen' en die Bér's film verknipt tot een stukje staatspropaganda. Bér heeft een jonge assistente, net afgestudeerd aan de filmacademie, en zij slaagt erin de afgekeurde

filmstroken uit de prullenmand te redden en er een tweede film, een tegenfilm, over het leven van Szass mee te maken.

Bernlef heeft het conflict tussen Bér en de ambtenaar heel precies en overtuigend beschreven. Hij heeft van Bér een man gemaakt die wel het goede wil maar daar niet sterk genoeg voor is, een man die zijn onafhankelijkheid probeert te bewaren maar die onder druk door de knieën gaat. Zoals altijd is Bernlef in dit boek wars van alle dramatiek. Hij schrijft op een onderkoelde manier en gebruikt liever tien understatements dan dat hij één keer de dingen te zwaar zou aanzetten. Hij preekt ook niet, en veroordeelt niet, hij neemt alleen waar: hij is de man in het midden, zoals hij zelf herhaaldelijk verklaard heeft, al is het overduidelijk wat hij van de Hongaarse censuur vindt. Het vermijden van dramatiek heeft in het ene boek meer effect dan in het andere. In zijn voorgaande roman *Hersenschimmen* (besproken in NEM 44) was de dramatiek van de dement wordende hoofdfiguur op zichzelf al zo sterk en zo ongewoon in de literatuur dat de vlakke, ondemonstratieve stijl van Bernlef daar uitstekend bij paste: de zakelijke, afstandelijke toon van vertellen maakte de dramatiek des te schrijnender.

In *Publiek geheim* ligt het anders. Ik wil niet zeggen dat een staaltje van censuur in een totalitair geregeerd land geen dramatische kracht bezit, maar wel dat we over dit onderwerp van andere schrijvers al zoveel gehoord hebben dat in dit geval een stilistische uitbuiting van de dramatische mogelijkheden geen kwaad had gekund. Nu maakt het boek een vakkundige maar tegelijk wat matte indruk. Carel Peeters schreef in Vrij Nederland van 21-3-'87 gecharmeerd te zijn van Bernlefs precisie maar voegde daar wel aan toe: 'Bernlef schrikt er niet voor terug om iets wat men bijna kan dromen in alle nauwkeurigheid op te schrijven', en even later klaagt hij zelfs dat er te veel passages zijn 'die dicht in de buurt van het cliché komen'. In De Volkskrant van 27-3-'87 formuleerde Arnold Heumakers hetzelfde bezwaar in wat scherpere bewoordingen. Hij noemt Bernlef een weinig opwindend schrijver: 'hij schrijft het meest prozaïsche proza dat ik ken, gespeend van elke stilistische bevoegenheid', maar kent hem dan het meesterschap in zakelijke beschrijvingskunst toe. Een derde criticus, T. van Deel, deelde deze bezwaren niet en vond *Publiek geheim* 'een hoogst gewichtig boek, dat een minstens zo grote belangstelling rechtvaardigt als *Hersenschimmen* ten deel viel'. Dat laatste lijkt me niet juist en het zou me niet verbazen als de jury die de prijs aan *Publiek geheim* gaf daarmee tegelijk *Hersenschimmen* heeft willen bekronen.

De nieuwe roman van Harry Mulisch, *De pupil* (De Bezige Bij f 22,50), houdt zich niet bezig met staatscensuur maar met een veiligheidsspel. Of liever gezegd, met de achtentachtigjarige weduwe van de uitvinder van die spel, Mme. Sasserath, en alle weelde die ze zich als gevolg van die uitvinding kan veroorloven. De verteller, een arme Nederlandse jongen van achttien, die kort na de oorlog als pompbediende in Rome werkt, komt onverhoeds in de Sasserathse luxe terecht. Hij heeft haar met zulke welgekozen woorden de benzine verkocht dat zij hem meeneemt naar Capri en hem tot haar pupil maakt: haar leerling en haar oogappel. De omgeving van Mme. Sasserath denkt dat de gewezen pompbediende het op haar geld voorzien heeft, maar niets is minder waar. Alles wat de achttienjarige wil, is schrijver

worden. Als hij dat eenmaal is, komt het geld vanzelf wel, denkt hij. Hij heeft al heel wat opgeschreven maar hij is er nog onzeker over en heeft het idee dat zijn stijl te overdadig is. Wat hem nog ontbreekt is het besef van zekerheid en onfeilbaarheid, en eenvoud. Het is Mme. Sasserath die hem de weg wijst.

De oude mevrouw is niet alleen ingepakt door de mooie praatjes van de aanstaande schrijver maar vooral door zijn genezing van haar slapeloosheid. De dokter had gezegd dat wie niet kan slapen, niet wil dromen. De geniale pupil voelt meteen al dat het andersom is: ze wil niet slapen omdat ze niet meer kan dromen. Hij achterhaalt een oude droom van haar - over een speld - en krijgt haar weer in slaap. Dan kent de dankbaarheid van de oude dame geen grenzen meer en ze belooft hem te belonen. Mme. Sasserath, die van huisuit een Vlaamse is, heeft een kabelbaan naar de top van de Vesuvius laten aanleggen als geschenk aan Italië voor de genoten gastvrijheid. 'Waarom juist een stoeltjeslift?' vraagt de pupil. 'Omdat die installatie de vorm heeft van een veiligheidsspeld', is het antwoord. Hoe kan het anders?

Tijdens de eerste rit zit de verteller naast Mme. Sasserath en ziet dan tot zijn ontzetting dat de stoeltjes die ze tegemoet komen vol zitten met mensen die hij herkent maar van wie hij niet weet wie ze zijn. De oplettende lezer die het werk van Mulisch kent, weet dat wel: het zijn allemaal figuren uit boeken van Mulisch. De achttienjarige had die boeken nog niet geschreven en herkende die mensen nog niet. Mulisch' oude motief van de verhouding tussen verbeelding en werkelijkheid krijgt op deze manier een nieuwe gedaante. Daarmee is de rol van Mme. Sasserath als muze of als vroedvrouw bij de geboorte van een schrijver, uitgespeeld: ze is uit haar stoeltje verdwenen en is nergens meer te vinden.

De pupil is duidelijk een verhaal over de geboorte van een schrijverschap. Te duidelijk, vonden verschillende recensenten. T. van Deel was daar een van, al formuleerde hij zijn kritiek in zeer gematigde termen. Wat hij 'nadrukkelijk geconstrueerd' noemde (Trouw, 26-2-'87), heette bij Robert Anker onomwonden 'in elkaar geflanst om zich een aap te kunnen lachen bij het lezen van de recensies' (Het Parool 20-3-'87). Wie weet. Zoveel is zeker dat zowel de geheimzinnigheid als de nadrukkelijkheid van het verhaal behoorlijk flauw aandoen. In de kritiek werd ook met waardering gesproken van Mulisch' lichte toets en zijn ironie en zelfspot. Die eigenschappen zijn nooit Mulisch' sterkste kant geweest en voor mijn gevoel zijn ze dat hier ook niet. Zinnen als 'mijn ontembare levenslust, die ik zojuist vergat te noemen' zien eruit als zelfspot zonder spot. In plaats van relativerend te werken bevestigen ze juist de eigenliefde die in zoveel werk van Mulisch doorstraalt, en in plaats van zich lichtvoetig voort te bewegen, gaan ze op klompen. De zelfironie waar Mulisch hier mee koketteert is in wezen niets anders dan zelfbehagelijkheid.

Hermine de Graaf was in 1983, een rijk debutantenjaar, een van de meest opvallende nieuwe schrijvers. *Aanklacht tegen onbekend* (Meulenhoff f 28,50) is haar derde bundel verhalen, na *Een kaart, niet het gebied* en *De zeevlam* van 1985. Ze heeft van het begin af aan een goede pers gehad al vonden sommigen haar stijl te onpersoonlijk. T. van Deel vindt dat

nog en over haar nieuwe bundel schreef hij in Trouw (16-4-'87): 'Stilistisch valt er aan de meeste verhalen niet veel te beleven', en na een voorbeeld te hebben gegeven: 'Takketak-stijl is dit en die is in het hele boek eigenlijk aan de orde: korte zinnestelsels die niet veel persoonlijk hebben en die een opvallend gemis aan beelden vertonen. De Graaf moet het hebben van de spanning die wordt opgeroepen door de plot en door de manier waarop zij die gefaseerd en onderbroken aanbiedt'. Ik citeer dit omdat Van Deel in de laatste zin de spijker op de kop slaat.

De wereld waaraan Hermine de Graaf is haar verhalen vorm geeft, is klein. De gebeurtenissen spelen zich bijna allemaal af in een dorp in het zuiden van Nederland, maar ook in een klein dorp kan het hevig onwederen. Er kan, zoals in 'In verzekerde bewaring' een meisje verkracht worden en dan wraak nemen door de schuldige jongen te laten verdrinken. Een jongetje kan er een hondje vermoorden als wanhopige reactie op de manier waarop zijn moeder hem behandelt. Een jongen met ernstige contactmoeilijkheden vermoordt er een meisje omdat ze hem niet moet. Aan het eind van het verhaal sterft de jongen ook: ongeluk of zelfmoord, dat wordt in het onzekere gelaten. En de verhouding tussen ouders en kinderen is er vaak even dubieus als waar ook. In verschillende verhalen worden de kinderen verleid tot een duister en geheimzinnig leven door de liefdeloosheid van de ouders.

Het is waar dat de verhalen van Hermine de Graaf hun waarde eerder ontleen aan de intrige dan aan de stijl, en dan nog eerder aan de manier waarop het verhaal geïncubeerd wordt dan aan het verhaal zelf. Dat is de werkwijze die de Revisor-schrijvers al jaren geleden als principe aanvaard hebben. Niemand zal kunnen zeggen dat Hermine de Graaf haar verhalen geen spanning weet te geven. Heel geraffineerd weet ze die spanning op te voeren door de lezer af en toe in het ongewisse te laten, maar nooit zo lang dat hij de draad kwijtraakt of zijn belangstelling verliest. Bovendien bezit ze een buitengewoon scherp inzicht in het gevoelsleven van lichtelijk gestoorde en debielen en oude mensen, en een gezonde aversie tegen het alternatieve leven en de commune. Mijn enige bezwaar is niet de staccato-stijl waar Van Deel zich aan stoort en die naar mijn smaak juist goed past bij de verteltrant van de adolescenten vertelsters, maar de sterke nadruk die er soms komt te liggen op het zielige. Daardoor gaan verschillende verhalen, ondanks de ingehouden toon, de sentimentele kant op. Het sprekendste voorbeeld daarvan is 'Is er al post?' waar de moeder dood is, de vader in de gevangenis zit, het zusje achterlijk is, waar het dak lekt en de verwarming stuk is en de tante die de huishouding doet, seniel wordt en naar een verzorgingstehuis moet.

Een boek dat niet op de nominatie stond voor de AKO-prijs, was *De eenzaamheid door genot* van Kees Ouwens (Meulenhoff f 39,50). Ik zal me daar niet over verbazen want het boek is zo eigenzinnig en valt zo ver buiten het patroon van de hedendaagse Nederlandse roman dat het niet verwonderlijk is dat de jury eraan voorbijging. Maar het is ook zo ongewoon dat het een nalatigheid zou zijn als het hier niet gesignaleerd werd. Ouwens, die in 1944 geboren is, debuteerde in 1968 met zowel een bundel gedichten als een roman. Hij heeft hoofdzakelijk naam gemaakt als dichter, ter-

wijl zijn eerste roman, *De strategie*, nooit algemene bekendheid heeft gekregen, hoe positief die ook besproken werd. Rein Bloem sprak zelfs van 'een van de allerbeste romans die na de Tweede Wereldoorlog zijn geschreven (Kritisch lexicon van de Nederlandse literatuur na 1945). De oorzaak van die onbekendheid ligt waarschijnlijk in de ongehoorde traagheid en gedetailleerdheid waarmee Ouwens het innerlijk leven van zijn hoofdpersoon beschrijft. Aan wat er om hem heen gebeurt, geeft hij niet veel aandacht, noch in de eerste roman, noch in de tweede. Hij is de meest buitenissige schrijver die Nederland in de laatste twintig jaar heeft voortgebracht, maar helemaal in een vacuüm staat zijn werk toch niet. Men kan aan Proust denken of aan de *Binnengedachten* van Kloos, zoals Jacques Kruithof deed in Vrij Nederland van 28-3-'87 of men kan er met P.M. Reinders de uitvoerige psychologische analyses van schrijvers als Nathalie Sarraute en Michel Butor in herkennen en een zekere verwantschap constateren met de detailstudies van Lodewijk van Deysel (NRC Handelsblad 3-4-'87), of men kan, zoals Arnold Heumakers, herinnerd worden aan Emants en Van Oudshoorn (de Volkskrant 20-3-'87). Heumakers zegt er wel meteen bij dat de roman van Ouwens zeker niet naturalistisch genoemd kan worden, maar dan mag daar ook bij aangetekend worden dat Ouwens in zijn beschrijvingswoede heel wat extremer te werk gaat dan wie ook van al de genoemde schrijvers. Terecht noemt Heumakers de roman 'het meest compromisloze, het meest onbehaagzuchtige boek dat ik in tijden onder ogen heb gehad'.

De hoofdfiguur in *De eenzaamheid door genot*, Armand geheten, is een buitengewoon kwetsbare man die zich wapent en pantsert om overeind te kunnen blijven. Over zijn dagelijks werk horen we niet veel. We weten dat hij op de orderafdeling werkt van een bedrijf in 'genotmiddelen', wat die dan ook mogen zijn. De enige keer dat we een kijkje achter de schermen krijgen, zien we Armand op een tragikomische speurtocht naar een verloren factuur. Dat is alles. Het grootste deel van zijn leven wordt beheerst door seksuele gedrevenheid. Dat was al vroeg zo en op zijn twaalfde ging hij een tijdlang met zijn nichtje van dertien naar bed. Daarna is hij te schuw geworden om een vrouw te benaderen, wat in *De strategie* ook al beschreven staat. In de nieuwe roman is er sprake van een hernieuwd contact met zijn nichtje Avril, maar het blijft bij fantasie en loopt op niets uit. Armands sexuele leven bestaat uitsluitend uit masturberen. Ook dat is niet zonder problemen, en al is het genot overweldigend, naderhand wordt hij steeds gekweld door gevoelens van bezoedeling en verraad. De zuiverheid die hij onafgebroken blijft zoeken, ligt niet binnen zijn bereik.

Het boek is veel te uitvoerig om er alle aspecten van te kunnen laten zien en elke criticus heeft er een stukje uitgelicht om te demonstreren hoe Ouwens te werk gaat. Voor Reinders was dat het stukje over het logeren bij de tante in Leersum. Als Armand daar aankomt, blijkt zijn nicht Avril verloofd met een zekere Lodewijk. Tegelijkertijd laat Avril merken dat Armand haar sterk aantrekt. Een poosje later heet Armand verloofd met Avril. Lodewijk wordt niet meer genoemd. Waar is hij gebleven? En zou Armand werkelijk verloofd zijn? Dat is toch niets voor hem. Op zo'n ogenblik raakt de lezer in verwarring en gaat haastig terugbladeren om te zien of hij iets gemist heeft. Met een beetje geluk herinnert hij zich dan dat er een

dikke tweehonderd bladzijden eerder al even gezinspeeld is op het logeren bij de tante en dat er over de verhouding met Avril het volgende gezegd is: 'Maar kijk... nu zijn verbeelding de listen van zijn familie eenmaal wettigde - zijns ondanks? wel, dan bestond nog de gelijke munt die kon worden terugbetaald! - handelde hij met het recht dat ook zij, door onderschikking van zijn logies aan haar oogmerk, uitoefende, wanneer hij tussen de dochter des huizes, zijn nicht, tot wie hij zich mogelijk verhiel als een man, en zichzelf, een aanvullend karakter posteerde'. Dat aanvullend karakter moet Lodewijk zijn, die dus alleen in de verbeelding van Armand bestond en daaruit weggeschrapt kon worden zodra hij niet meer gewenst was.

De bovenstaande zin is niet de mooiste uit de Nederlandse literatuur maar wel een van de merkwaardigste. Ouwens wil elke gedachten-kronkel van Armand volgen en tot in de kleinste details beschrijven. Vandaar de buitensporig ingewikkelde, hortende zinsbouw met de vele bijzinnen en onderbrekingen, komma's, gedachtenstrepen, uitroepen en retorische vragen. Of men Ouwens' boek nu mooi vindt of foeilelijk, het is een prestatie van belang. De zorgvuldigheid waarmee hij de gevoelens, gedachten, overwegingen, fantasieën van Armand te boek heeft gesteld, lijkt me onnavolgbaar. De lezer die de moeite neemt om alle hindernissen die Ouwens opwerpt te overwinnen, is een zeldzame ervaring rijker.

Boekbesprekingen en -aankondigingen

P.C. Paardekooper (red.), *De Nederlandse taalkunde in kaart*. Leuven: Katholieke Universiteit.

Onder eindredactie van Paardekooper hebben Belgische, Afrikaanse en Nederlandse linguïsten een beredeneerde bibliografie samengesteld van het taalkundig onderzoek op het gebied van het Nederlands en Afrikaans. Deze erg handige uitgave kan in *België* besteld worden door overschrijving van BF 280 (incl. verzendkosten) op rekening 000-0178084-89 van Leuvense Bijdragen, Blijde Inkomststraat 21, 3000 Leuven; in *Nederland* door overschrijving van f 16,- (incl. verzendkosten) op ABN-bank nr. 05 27186651 van P.C. Paardekooper of giro 1104606 van P.C. Paardekooper. Vermeld bovendien 'De Nederlandse Taalkunde in kaart' en uw adres. N.B. Bestellingen worden alleen uitgevoerd als de overschrijving vrij is van bankkosten voor de ontvanger!

(JdV)

J. de Rooij (red.), 1987. *Variatie en norm in de standaardtaal*. Amsterdam: Publikaties van het P.J. Meertens Instituut.

De werkgroep 'Dialectiek en standaardtaal' van de Werkgemeenschap Dialektologie binnen de Stichting Taalwetenschap organiseerde in 1981 een tweedaagse bijeenkomst over 'Variatie en norm in de standaardtaal'. Door allerlei uitgeversperikelen zagen de verslagen daarvan pas dit jaar het licht. De bijdragen vallen in twee groepen. De ene heeft betrekking op de Nederlandse taalsituatie in ruime zin; de tweede op vijf andere cultuurtalen.

Ik begin met de tweede groep. Daarin bevinden zich twee buitenbeentjes. Steinhauer gaat na hoe het Indonesisch zich ontwikkelde uit het klassiek Maleis. Gvozdanović hoe in Joegoslavië een dialect uitgroeide tot de Servokroatische standaardtaal. Zij besteedt ook aandacht aan de verhouding tussen die standaardtaal en de oorspronkelijke dialecten, in het bijzonder in de grote steden.

Natuurlijk konden de grote ons omringende cultuurtalen niet buiten beschouwing blijven. B. Al vat beknopt de geschiedenis en problematiek der francofonen samen. Gussenhoven schenkt in zijn bijdrage over het Engels bijzondere aandacht aan de Received Pronunciation. Interessant vond ik zijn opmerkingen over het verschillen in houding ten opzichte van de standaardtaal tussen Nederlanders en Engelsen: 'Het behoort tot de Engelse etikette een buitenlander te complimenteren met zijn voortreffelijke Engels, welke kode, anders dan in Nederland, functioneel gelijk is aan het verlenen van de status van buitenstaander' (p. 29). Beermans grondige bijdrage over het Duits is de enige uit de bundel, waar duidelijk eigen onderzoek aan ten grondslag ligt. Hij toont bijvoorbeeld aan dat de Noord- en Zuidduitse dialecten in toenemende mate gelijk behandeld worden wat hun invloed op de standaardwoordenschat betreft. Dat wijst op een 'tolerant normbewustzijn'.

Over naar de artikelen over de Nederlandse situatie. Ook hier zijn er drie ‘buitengewesten’: Feitsma bespreekt op zeer systematische wijze de Friese norm en de verhouding tot het Nederlands. Koefoed geeft een persoonlijk getinte beschouwing over het Surinaams-Nederlands. Hij verzet zich principieel tegen het streven de norm zo niet-Surinaams mogelijk te houden. Luisterend naar Bouterse en andere machthebbers, heb ik de indruk dat Koefoeds bijdrage het meest aan actualiteit heeft ingeboet. Willemyns geeft een overzicht van de ingewikkelde normproblemen in België: hij hoopt op een ontwikkeling in de richting van het Duitse model. Zijn artikel valt in positieve zin op, omdat hij veel andere stukken uit de bundel erbij betreft.

Het Nederlands in engere zin wordt behandeld door De Vries, in het bijzonder de afbakening van de standaard zinsbouw van spreektaal- en dialectconstructies. Geerts houdt een dringend pleidooi voor onderzoek naar de standaarduitspraak. Heestermans tenslotte wijst op algemene trends in de verandering van de woordenschat van standaardtalen.

Het is nuttig dat de bundel er uiteindelijk is gekomen. Dat wil niet zeggen dat ik er in alle opzichten tevreden over ben. Ik ga er dan aan voorbij, dat er nogal wat algemeenheden gedebiteerd worden en dat sommige auteurs op herhaling zijn geweest. Wel valt het me tegen dat de auteurs zo weinig op elkaar reageren: juist veelvuldige vergelijkingen waren aardig geweest. Ten slotte moet het me van het hart dat de historische aanloop van veel artikelen wel erg lang is. Daardoor wordt het selectieprobleem (welke variant pikt de taalgemeenschap uit allerhande varianten en waarom?) overbelicht. Dat gaat ten koste van het implementatieprobleem (hoe verspreid zich de normvariant over de taalgemeenschap?). In dit opzicht is de titel van de bundel veelzeggend: niet ‘norm en variatie’ maar ‘variatie en norm’.

Dr. F. Jansen, R.U. Leiden, vakgroep Nederlands

Een tweede reeks *Voorzetten*

In NEM 47 (najaar 1986) vestigde ik de aandacht op de reeks *Voorzetten* van de Taalunie. Naar de buitenwereld toe is het publicatiebeleid van de Taalunie een opvallend aspect: in het afgelopen jaar verschenen opnieuw vier *Voorzetten*, de nummers 6, 7 en 8 in de vertrouwde Wolters-Noordhoff-omslag en nummer 9 hierop erg gelijkend, maar uitgegeven door de Stichting Bibliographia Neerlandica te Den Haag. Nummer 9 is gemiddeld zeven keer zo dik als de voorgangers, maar bijna even duur, wat de overgang naar Den Haag mogelijk verklaart (f 19,50 tegenover f 15, -).

In *Voorzetten 6* geeft W. Duthoy (*Het Nederlands in de instellingen van de Europese Gemeenschap*, 1986, ISBN 90 01 26180 9, 34 pp.) op basis van raadpleging van documenten en gesprekken met EG-functionarissen een overzicht van het gebruik van het Nederlands in het Europees Parlement, de Raad van Ministers van de Gemeenschap en de Europese Commissie. Hij constateert enkele gevaren die het gebruik van het Nederlands binnen de instellingen bedreigen. Hoewel de positie van het Nederlands gelijkwaardig is aan die van de andere officiële talen, als officiële en als werk-

taal, toont de zogenaamde Verordening 1, waarin de gelijkwaardigheid is vastgelegd, een paar hiaten die ertoe kunnen leiden dat het gebruik van de kleine talen om financiële redenen vermindert. Duthoy beveelt aan dat de nationale ministers strikte richtlijnen uitvaardigen ter bescherming van de kleine talen.

Voorzetten 7 (Het certificaat Nederlands en Nederlands als Tweede Taal, 1987, ISBN 90 01 04590 2, 51 pp.) is geschreven door L. Beheydt. Wie zou verwachten dat er van leer getrokken wordt tegen Voorzetten 5, waarin Montens en Sciarone kritiek leveren op het gebruik van het Certificaat als toetsinstrument bij de beoordeling van het Nederlands als Tweede Taal (*Nederlands bij buitenlanders*), komt bedrogen uit. Geen tegenaanval, maar een rustig geschreven betoog. Nadat de verschillen, maar vooral ook de overeenkomsten tussen het Nederlands als Vreemde Taal en als Tweede Taal uiteengezet zijn, worden achtereenvolgens de doelstelling, de wijze van toetsen, de niveaus en de normering van het Certificaat Nederlands als Vreemde Taal (het zogenaamde Leuvense Certificaat) behandeld én de geschiktheid van dit Certificaat als toetsinstrument en certificering voor Nederlands als Tweede Taal. Het zal zeker niet verrassend zijn dat de auteur tot de conclusie komt dat het Certificaat in aanmerking komt om ook in Nederland en Vlaanderen gebruikt te worden bij diplomering van allochtonen. Voor de docenten extra muros is deze brochure van belang, omdat het Certificaat er beknopt en helder in wordt beschreven.

Voorzetten 8 (Normen en taal, 1987, ISBN 90 01 36522 1, 27 pp.) is van de hand van een van de ANS-auteurs, W. Haeseryn. In een wat matte stijl wordt ingegaan op normen in het algemeen en op taalnormen in het bijzonder. Het accent valt op het door de Taalunie gesteunde onderzoek naar normen en normgevoelens ten aanzien van grammaticaal-syntactische varianten, zoals verschillen in woordvolgorde. Dat dit onderzoek, dat nog grotendeels uitgevoerd moet worden, tot waardevolle aanvullingen van de ANS kan leiden, is zeker.

Voorzetten 9 (Lessen Nederlands voor anderstalige volwassenen in Nederland, z.j. (1987), ISBN 90 71313 04 2, 238 pp.) door S. Verhallen geeft een uitvoerige inventarisatie van alle in Nederland gegeven cursussen voor volwassen buitenlanders in het voortgezet dagonderwijs, de beroepsvoorbereidende en beroepsbegeleidende educatie, volksuniversiteiten, vormingscentra en avondopleidingen. Voor de docenten extra muros geeft dit overzicht een schat aan informatie. Van iedere cursus (ook de universitaire instroomcursussen) wordt een profiel geschetst, de cursusduur aangegeven, het aantal deelnemers vermeld, het begin- en eindniveau aangegeven, de inhoud omschreven, de lesgevers gekarakteriseerd, de voorzieningen vermeld en een evaluatie gegeven. Een afzonderlijk deel van het boek gaat in op de arbeidsmarktpositie en taalvaardigheid, geïllustreerd met enkele praktijkvoorbeelden. In het laatste deel worden conclusies en knelpunten vermeld; op het certificaat Nederlands als Tweede Taal wordt eveneens ingegaan. Geen boek om achter elkaar te lezen, maar wel een werk met veel encyclopedische informatie over het onderwijs in Nederlandse taalvaardigheid aan buitenlandse volwassenen, dat wil zeggen aan ieder die ouder is dan ongeveer 12 jaar. Vooral met zulke publikaties doet de Taalunie nuttig werk.

Tenslotte het *Meerjarenperspectief voor een Taaluniebeleid* (Den Haag: Stichting Bibliographia Neerlandica, 1987), het advies van de Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren. Deze uitgave, die bij de Taalunie gratis te verkrijgen is, toont dat de Raad ook niet stil heeft gezeten. Voor de komende jaren is het beleid uiteengezet: het taalbeleid, het letterenbeleid, het buitenlands beleid (een zeer leesbaar en concreet hoofdstuk) en het financiële perspectief voor de jaren 1988-1992. De publikatie is geen Voorzet(ten), maar in dit overzicht mag de vermelding ervan niet ontbreken.

(JdV)

***Nederland over de schouder gekeken*, door A.M. van der Woude. Utrecht: HES Uitgevers, 1986. 70 pp.**

Dit boekje bevat: ‘Dertien teksten voor een radio seizoen programma met uitzendingen over het verleden van Nederland, uitgezonden door de Nederlandse Afdeling van Radio Nederland Wereldomroep’ (p. 4). De bedoeling ervan is heel praktisch: om de Nederlander die in het buitenland woont of verkeert te helpen om een zinnig antwoord te kunnen geven op de vele vragen over het land van herkomst. Daarbij gaat het om vragen als: Waar kom ik vandaan? Zijn we werkelijk zo nuchter, waarom verzuilen we dan? Doen we vredig en zijn we oprechte pacifisten, maar waarom verketteren we dan alles wat los en vast zit in het buitenland? En die veel geroemde tolerantie van ons - zijn we herbergiers van huis uit of kooplieden? Hoe werd in ‘godsnaam’ de band met het Huis van Oranje gesmeed? (p. 8). Ongetwijfeld zullen de lezers die ‘... willen omkijken over de schouders van professor Van der Woude en op de weg terug...’ evenals de schrijver van de inleiding, Hans Quant, verrast... worden door de vergezichten en doorkijkjes’ (p. 8).

In een inleidend hoofdstuk: ‘Nederland, klein maar verre van uniform’ wijst Van der Woude op het bekende feit ‘dat voor zo'n klein oppervlak de regionale verschillen opvallend groot zijn’ (p. 9). Hij zet kort maar helder uiteen dat deze verschillen de uitkomst zijn van een duizendjarig historisch proces waarbij van beslissende invloed zijn geweest de geografische situatie, het deltagebied van de Rijn, Maas en Schelde, de bodemgesteldheid met waterrijke en niet-waterrijke gebieden buiten de delta, en de verschillende en beperkte invloed van het feodalisme. De schrijver benadrukt verder de invloed van de eerste grote urbanisatie in Vlaanderen en Brabant en de doorwerking daarvan naar het noorden met oplossingen van feodale toestanden. Verder deden de veenontginningen in Utrecht en Holland afbreuk aan de feodale inrichting. Aan het noorden (Friesland) en het westen (Holland) is deze feodale inrichting in feite voorbijgegaan. Resultaat: ‘De samenleving kreeg daar een veel individualistischer inslag dan in het oosten en zuiden, waar de feodale verhoudingen wel een zekere rol speelden al ging dat ook daar minder minder ver dan in de meeste andere gebieden van West-Europa’ (pp. 11-12). En professor Van der Woude concludeert: ‘Dit verschil tussen de kustprovincies en de landgewesten heeft aan het ontstaan van uiteenlopende mentaliteiten beslist bijgedragen’ (p. 12).

Verder werden in de 16de en 17de eeuw door de godsdienstoorlogen nieuwe scheidslijnen aangebracht die tot de dag van vandaag doorwerken. Beneden de rivieren bleef de bevolking tijdens de onafhankelijkheidsoorlog massaal katholiek; ze maakte deel uit van de Republiek maar zonder eigen bestuur. Benoorden de rivieren werd De Republiek van de Zeven Verenigde Provinciën officieel een calvinistische staat hoewel tolerant tegenover katholieke enclaves en kerkelijke minderheden. Opvallend is hoeveel nadruk Van der Woude telkens weer legt op het belang van de religieuze verschillen en de grote invloed van de religie en vooral van het Calvinisme op samenleving en cultuur. Samenvattend: 'Benoorden de rivieren waren ook wel katholieke enclaves (vooral langs de oostgrens) en gebieden en steden met een gemengd kerkelijke bevolking, maar in het algemeen gaf het Calvinisme daar de toon aan en drukte zijn stempel op de samenleving... In het gebied benoorden de rivieren werkte het calvinisme op de lange duur door in de mentaliteit van deze minderheidsgroepen. In het vrijwel volledig katholieke zuiden echter nauwelijks. Daardoor ontstonden nieuwe regionale verschillen in zeden en mentaliteit. Deze kerkelijke en culturele verdeeldheid van het land zou in de 19de en 20ste eeuw nog diepgaand doorwerken in de politieke verhoudingen, de opvattingen over de zeden, de zedelijkheid, de sexualiteit, de voortplanting. Ook voor het onderwijs heeft de kerkelijke situatie eeuwenlang veel betekend. De verschillen in geletterdheid bleken vaak bijzonder groot tussen de onderscheidene streken, en zelfs binnen hetzelfde dorp tussen de diverse groepen van gelovigen. Op de cultuur, de leesgewoonten, de zelfstandigheid van de individuën heeft dit belangrijke invloed uitgeoefend' (p. 12).

Hoofdstuk 2, 'De periodisering van het nationale verleden', heeft ook een inleidend karakter. Hierin schetst professor Van der Woude de ontwikkelingsgeschiedenis van Europa aan de hand van de 'secundaire trend' waarbij de aandacht valt op de verhouding van de indicatoren prijsniveaus en bevolkingsgetal. Deze studie leidt tot de volgende conclusie: 'De laatste duizend jaar van de Europese geschiedenis blijkt een golfbeweging van expansie en contractie gekend te hebben, die als een - zij het zeer langgerekte - hartslag in het verleden pulseerde... [een] lange beweging van groei en krimp, van expansie en contractie...' (p. 15). Typisch voor een expansieperiode is 'een voortdurend lichtstijgend prijspeil en een sterke groei van de bevolking, maar zijn er ook veel andere tekenen van voorspoed, rust en welvaart waar te nemen' (p. 15). In een contractie-periode is het tegenovergestelde waar te nemen. En zo onderkent men dan drie 'eeuw-trends' met op- en neergang in de laatste duizend jaar. De laatste fase van expansie in het Westen zet volgens deze theorie in het midden van de 18de eeuw in. 'Het is een ontwikkeling, die tot in onze tijd heeft aangehouden en waarvan wij misschien de nadagen beleven. Deze fase bracht een politieke omwenteling (de Franse Revolutie) en democratische regeringsvormen; een agrarische, een industriële en een technologische revolutie; een enorme vlucht van onderwijs en wetenschap; een niet eerder vertoonde algehele demografische groei; het imperialisme en de effectieve vestiging van de macht van het westen over de gehele wereld; een nooit eerder vertoonde economische groei en verhoging van de levensstandaard' (p. 17). De uiteenzetting van de Europese

eeuw-trend is de achtergrond voor de verdere bespreking van het eigene van de geschiedenis van Nederland: 'Dit alles overziende is de vraag niet óf de Nederlandse geschiedenis bij deze ontwikkelingen aansloot - dat was onvermijdelijk -, maar hóe. In hoeverre kan de traditionele indeling in Middeleeuwen, Republiek der Zeven Verenigde Provinciën en Koninkrijk met behulp van de periodisering der seculaire trend verfijnd en op de wezenlijke ontwikkelingen toegespitst worden? Het is die vraag waarop in de komende uitzendingen meer dan eens antwoord gegeven zal worden. Dan zullen wij zien in hoeverre het chronologische schema van de seculaire trend bijdraagt tot een beter inzicht in het verleden van Nederland' (p. 17).

Het verwondert mij steeds weer dat men bij het uitgeven van radio-uitzendingen niet de kleine moeite neemt om de tekst zodanig te corrigeren dat hij nu niet tot hoorders maar tot lezers is gericht. Het is een slordig verzorgen van de tekst en geeft onnodige ergernis bij de lezer. Niettemin beveel ik dit boek aan, want het perspectief van de schrijver biedt telkens weer nieuwe inzichten in bekende zaken, en wel over de volgende onderwerpen: 'Een historisch landschap', 'Bevolking en urbanisatie', 'Nederland en Oranje', 'Overheid, regenten en burgerij', 'Landbouw', 'Handel en verkeer', 'Nijverheid en industrie', 'Nederland en zijn buitenland', 'Nederland en de kunsten', en 'Onderwijs in Nederland'.

Prof. dr. W. Lagerwey, vh. Calvin College, Grand Rapids

Appel, René e.a., *Minderheden: taal en onderwijs*. Coutinho, Muiderberg, 1986, 175 blz., prijs f 24,50.

Hoewel dit boek niet in de eerste plaats is samengesteld voor docenten Nederlands in het buitenland, meen ik dat het ook voor hen in tweeërlei opzicht interessant kan zijn. In de eerste plaats bevat het allerlei gegevens over de minderheden in Nederland die gebruikt kunnen worden bij het onderwijs over 'Land en Volk'. In de tweede plaats gaat het boek dan wel voornamelijk over het onderwijs in het Nederlands als tweede taal (NT2), maar het is niet ondenkbaar dat de docent Nederlands in den vreemde daarin iets herkent, en daardoor op ideeën komt of zelfs - wie weet - oplossingen vindt voor problemen waar hij al jaren mee rondloopt.

Wat bevat de bundel?

Na een inleidend hoofdstuk en een hoofdstuk over tweetaligheid van Appel, schrijft Josien Lalleman in hoofdstuk 3 over *Tweede-taalverwerving*. In deze eerste drie hoofdstukken is de stand van de wetenschappelijke ontwikkelingen op dit gebied goed leesbaar samengevat. In volgende, door andere specialisten geschreven hoofdstukken wordt de taal van Turkse, Marokkaanse, Antilliaanse, Molukse en Surinaamse kinderen onder de loep genomen. Daarbij gaat het zowel om de beheersing van het Nederlands als om die van de eigen taal. In de hoofdstukken 6 en 7 worden het *Onderwijs in eigen taal en cultuur* en vervolgens het *Onderwijs Nederlands als tweede taal en intercultureel onderwijs op de basisschool* behandeld. Hoofdstuk 8

gaat over *Allochtone leerlingen in het voortgezet onderwijs* terwijl het negende hoofdstuk het probleem van het *Nederlands voor anderstalige volwassenen* uitdiept. Het tiende en laatste hoofdstuk houdt zich bezig met *Alfabetiseringscursussen*. Elk hoofdstuk wordt afgesloten met een korte bibliografische aantekening die enige relevante literatuur bespreekt. De titelbeschrijvingen - behalve van de besproken methodes - zijn terug te vinden in de bibliografie die het boek afsluit.

Hoewel Appel in zijn inleiding schrijft dat het boek geen wetenschappelijke pretentie heeft 'in de zin, dat het niet is geschreven voor onderzoekers die de laatste ontwikkelingen op hun vakgebied willen bijhouden', is het gelukkig ook niet onwetenschappelijk: het geeft verantwoorde informatie 'op inleidend niveau'. Bovendien zijn de meeste artikelen goed leesbaar. Dat te grote compactheid hier en daar tot wat cryptische en soms ook wel eens onjuiste formuleringen heeft geleid (bijvoorbeeld op p. 69 waar ten onrechte van 'persoonsvorm' wordt gesproken), moeten we dan maar op de koop (f 24,50) toe nemen.

(HJB)

Alice van Kalsbeek, Ruud Stumpel & Ineke Vedder, *Schrijverij, schrijfcursus voor anderstaligen*. Leiden: Martinus Nijhoff 1987. ISBN 90-6890-077-3. f 21,50.

Er zijn geen cursussen voor anderstaligen die op systematische wijze de schrijfvaardigheid oefenen van studenten die reeds een redelijke kennis van het Nederlands bezitten. Dit boek voorziet in deze behoefte, en is daarom hoogst welkom. Op hoofdstuk 2 na, dat summiere aandacht besteedt aan spelling en interpunctie, vormen de hoofdstukken een leergang. Dat houdt in dat ze achter elkaar aan de orde dienen te komen. Het eerste hoofdstuk bevat inleidende opmerkingen over schrijven, het onderwerp, de lezer en het doel van een tekst, gevolgd door enige praktische wenken. Het derde hoofdstuk laat aan de hand van vele goed gekozen teksten zien wat het thema ervan is en behandelt helder de voor tekstbegrip zo belangrijke verwijzen en verbindingswoorden. Het vierde hoofdstuk heeft de organisatie van langere teksten als onderwerp: de functie van alinea's en hun onderling verband. Het vijfde hoofdstuk stelt de samenvatting van zakelijke teksten aan de orde. Het zesde hoofdstuk geeft aanwijzingen voor beschrijvingen van situaties, handelingen, maar ook van grafische voorstellingen en tabellen. Het zevende hoofdstuk behandelt het formuleren van een opinie aan de hand van teksten en stellingen. Het achtste hoofdstuk geeft aanwijzingen voor het schrijven van langere teksten. In een appendix worden voorbeelden van brieven gegeven.

Het boekje beperkt zich niet tot duidelijke praktische wenken, het bevat vooral erg veel goed gekozen oefenmateriaal in de vorm van opdrachten. De teksten zijn gelukkig niet kinderlijk, maar informatief. Enige kritiek is mogelijk: de gekozen teksten zijn nogal actueel en te vaak nederlandcentrisch, wat mogelijk voor gebruik extra muros een bezwaar is. De illustraties hadden wat fraaier gekund, en enkele zetfouten (bijvoorbeeld *stations* i.p.v. *stadions* op p. 47) ontsieren het overigens visueel prettige werk. Mijn ervaring met het gebruik is, dat de docent beslist niet gemist

kan worden: ook een goede methode leert studenten niet goed schrijven.
(JdV)

Het literair klimaat 1970-1985. Onder redactie van Tom van Deel, Nicolaas Matsier en Cyrille Offermans. De Bezige Bij 1986. 301 blz.

Ton Anbeek, Na de oorlog. De Nederlandse roman 1945-1960. Synthese, Arbeiderspers 1986. 206 blz.

In 1967 en 1973 verschenen de twee delen *Literair lustrum*, buitengewoon handige overzichten van de Nederlandse literatuur van de vijf voorgaande jaren. Helaas is er nooit een derde deel gevolgd, en *Literair klimaat* doet nu een poging de vijftien jaar tussen toen en nu te overbruggen. Een echte opvolger van *Literair lustrum* is het boek niet, want de juist zo waardevolle afdeling 'profielen', waarin afzonderlijke schrijvers en werken behandeld werden, ontbreekt hier. Het boek houdt zich bezig met het maken van overzichten, het categoriseren van schrijvers en het trekken van lijnen tussen groeperingen. Rob Schouten ziet de literatuur gerangschikt rond drie tijdschriften: Raster, De Revisor en Maatstaf. Zo'n stuk heeft eigenlijk alleen maar zin voor wie al weten waar het om gaat. Wie dat niet weet, wordt er weinig wijzer van. Het artikel van Jaap Goedegebuure over vier typen critici is zo warrig dat het niets duidelijk maakt, behalve dan dat Carel Peeters 'de enige echte criticus' is. De Nijmeegse neerlandici Fens en Raat hebben een oppervlakkig stuk receptieonderzoek bijgedragen waaruit moet blijken dat de reputaties van Hermans, Reve en Wolkers tanende zijn terwijl de ster van Mulisch geleidelijk hoger stijgt. Veel goeds valt er over het boek niet te zeggen. De hoofdstukken die het gebied in kaart proberen te brengen, doen de wandelaar verdwalen, de hoofdstukken die een overzicht willen geven, verzanden in opsommingen. Een uitzondering is het verstandige en evenwichtige stuk van Diny Schouten over de aandacht voor vrouwelijke schrijvers.

Veel nuttiger is Anbeeks boek over de na-oorlogse roman. Het geeft een beredeneerd overzicht van wat er in de eerste vijftien jaar na de oorlog aan romans verschenen is - verhalen en novellen worden in principe niet behandeld - en het wijst op groeperingen en verwantschappen zonder aan indelingsdwang te lijden. De bespreking van de individuele romans is zinnig en doordacht, niet al te persoonlijk, maar zeker niet grauw van onpersoonlijkheid. Anbeek treft steeds de toon die je van een literatuurhistoricus verwacht: gezaghebbend door kennis en belezenheid, maar niet autoritair of dwingerig om persoonlijke of ideologische redenen. Bovendien schrijft hij een prettig leesbare stijl, misschien hier en daar een beetje te populistisch, maar in elk geval niet afschrikwekkend dor.

Een van de moeilijkheden bij het schrijven van een literatuurgeschiedenis - misschien wel de grootste - is de selectie van het materiaal. Wie moet erin en wie blijft eruit? Wat geeft een schrijver recht op een plaats in de literatuurgeschiedenis? Er is natuurlijk een canon die vast is komen te liggen, niet door een macht van buiten, maar door wat er over de literatuur

geschreven is in recensies, artikelen, essays, boekwerken. Geen enkele literatuurhistoricus heeft het recht die canon te negeren, door bijvoorbeeld te zeggen, zoals Hermans indertijd deed: Mulisch is een imitator, die telt niet mee. De literatuurhistoricus heeft wel het recht van die canon af te wijken en hem te corrigeren als hij meent dat ergens onrecht is geschied. Anbeek doet dat ook: maar op eigenaardige gronden. Hij hecht grote waarde aan receptieonderzoek en gebruikt de resultaten ervan als criteria voor het wel of niet opnemen van bepaalde schrijvers. Hij neemt schrijvers op 'die in de toenmalige kritiek een rol speelden' en hij laat er weg 'omdat hun werk in de literaire discussie geen centrale plaats inneemt'. Dit leidt tot merkwaardig veel ruimte voor schrijvers als Nel Noordzij en Simon Vinkenoog, die nu al grotendeels uit de aandacht verdwenen zijn, en tot het voorbijgaan aan schrijvers als Hella Haasse en Adriaan van der Veen, die wel gelezen worden. Het is een hachelijk standpunt dat Anbeek hier inneemt en bij alle waardering die ik voor zijn boek heb, hoop ik niet dat zijn selectiecriteria navolging gaan vinden.

(RPM)

Nederlandse literaire prijzen 1880-1985.

Nederlandse literaire prijzen 1880-1985 is een uitgave van de Staatsuitgeverij, Postbus 20014, 2500 EA Den Haag. De uitgave biedt een overzicht van alle literaire prijzen die tussen 1850 en 1985 zijn uitgereikt. Bij elke prijs is vermeld: korte beschrijving van ontstaan en doelstelling, jaar van uitreiking, genre, (schrijvers)naam van de laureaat, geboorte- en eventueel sterfjaar, titel van het bekroonde werk, hoogte van de prijs en samenstelling van de jury. De alfabetische registers rangschikken onder meer op naam van de prijs, op prijswinnaars, op juryleden en op prijsuitreikende instellingen. Dit naslagwerk is voor f 35,- (exclusief verzendkosten) te bestellen bij bovengenoemd adres.

(MK)

Stanisław Prędoła, *Klein Nederlands-Pools Spreekwoordenboek*, Wrocław 1986, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

In het Klein Nederlands-Pools Spreekwoordenboek worden ons de resultaten gepresenteerd van het pionierswerk van de auteur, die hiermee opnieuw een belangrijke bijdrage heeft geleverd op het gebied van de Poolse neerlandistiek. In het woordenboek (verder KNPS), dat een praktisch karakter heeft en gezien kan worden als een aanvulling op het 'Klein-Ned-Pools en Pools-Ned woordenboek' van N. Martens en E. Morciniec, zijn 1500 van de meest frequente Nederlandse spreekwoorden met hun Poolse equivalenten opgenomen.

De spreekwoorden in het KNPS zijn alfabetisch gerangschikt naar trefwoord, zoals gebruikelijk is in de paremiografie. Verder bevat het KNPS een index van autosemantische woorden, die het de gebruiker mogelijk maakt het gezochte spreekwoord snel te vinden. Bij alle Nederlandse

spreekwoorden worden varianten en synoniemen gegeven, alle voorzien van een frequentieaanduiding.

Wat betreft de Poolse equivalenten van de Nederlandse spreekwoorden onderscheidt het KNPS drie equivalentiegraden: volledige, gedeeltelijke en beschrijvende equivalentie. De laatste komt neer op omschrijving van de betekenis van het Nederlandse spreekwoord in het Pools, de eerste geeft aan dat het Poolse spreekwoord precies dezelfde betekenis heeft (althans figuurlijk, eventuele beeldspraak hoeft niet identiek te zijn) als het Nederlandse.

Het KNPS vormt een verrijking voor zowel de Poolse als de Nederlandse paremiografie. Het is een onontbeerlijk hulpmiddel voor Polen die zich met de Nederlandse taal bezig houden, maar ook voor Nederlanders en Vlamingen die Pools willen leren.

Drs. Margriet Teunissen, universiteit Wrocław

L. Stembor en St. Predota, *Mówimy po Niderlandzku*, 1986, Warszawa (Polen), Wiedza Powszechna.

In het najaar van 1986 verscheen van de hand van mw. Lisetta Stembor, voormalig docent Nederlands te Wrocław, en dr. habil. St. Predota, docent Nederlands aan de Uniwersytet Wrocławski *Mówimy po Niderlandzku*, een leerboek Nederlands. Iedere les behandelt één onderwerp: les 1: Kennismaking in het vliegtuig, les 2: Een uitnodiging, les 3: Een telefoongesprek, les 4: In Amsterdam, les 5: Het huis van de familie Van Veen, les 6: De musea van Amsterdam, enzovoort.

(MK)

Neerlandica Wratislaviensia III

Deze zomer verscheen als *Neerlandica Wratislaviensia III* nr. 942 in de serie *Acta Universitatis Wratislaviensis*. Deze 365 bladzijden tellende uitgave van de universiteit van Wrocław staat onder redactie van prof. dr. N. Morciniec. In de vier hoofdstukken, te weten A. Letterkunde, B. Taalkunde, C. Culturele Betrekkingen en D. Boekbesprekingen, zijn onder meer bijdragen opgenomen van K. Porteman 'Potterij of Poëterij, of de geïntendeerde toeschouwer in de 17e-eeuwse z.g. ontspannende toneelliteratuur', P.G.J. van Sterkenburg 'Vaste woordverbindingen (fraseologismen) en GWHN', Z. Klimaszewska 'Verbale uitdrukkingen met nulcomponent in het Nederlands' en N. Morciniec 'Ein unbekannter Druck von Jan van der Noots Gedichten'.

(MK)

Jeanne van Oosten & Johan P. Snapper (eds.), *Dutch linguistics at Berkeley*. Berkeley: The Dutch Studies Program 1986. ISBN 0-9616744-0-7.

In 1985 is in Berkeley een colloquium gewijd aan Nederlandse taalkunde. De lezingen, die door Amerikaanse, Nederlandse en Vlaamse taalkundigen werden gehouden, zijn in deze bundel weergegeven. De bundel opent met 'Preference laws and Dutch syllable structure' door Thomas F. Shannon, waarin op heldere wijze nagegaan wordt in hoeverre de universele voorkeurswetten van Vennemann opgaan voor het Nederlands: vanuit een algemeen linguïstisch perspectief wordt het Nederlands benaderd. In 'On being empirical with indirect objects: the subtleties of *aan*' treft men een gelijksoortige benadering aan: R. Kirsner onderzoekt op experimentele wijze of de uit een theorie af te leiden hypothesen geldig zijn: de oordelen van taalgebruikers omtrent het al dan niet gebruik van *aan* blijken in overeenstemming te zijn met een strikt linguïstische analyse. Pieter Meijes Tiersma laat in 'Language change in a bilingual community: some Frisian data' zien hoe het Fries onder invloed van het Nederlands verandert. Vincent J. van Heuven vat in 'Some acoustic characteristics and perceptual consequences of foreign accent in Dutch spoken by Turkish immigrant workers' recent Leids onderzoek samen naar de wijze waarop Nederlandse spraak door buitenlanders wordt gebruikt en de consequenties voor de begrijpelijkheid ervan. J. Renkema vat zijn dissertatie naar het taalgebruik van officiële instanties samen in 'The stylistic of Dutch "Officialese"'. Marisa Garrett geeft een overzicht van de Vlaamse taalstrijd in Vlaanderen in 'The Flemish movement and the restoration of Dutch in Belgium: a short history'. Roland Willemyns pleit in 'Communicative competence in native speakers' voor een pluridimensionaal continuüm om het gebruik van een Hoge en een Lage variëteit in de Vlaamse taalgemeenschap te verklaren, omdat zowel de ene als de andere variëteit in formele en informele situaties gebruikt wordt. Dan Brink wijst op het belang van Lambert ten Kate voor de historische taalwetenschap in 'Lambert ten Kate as Indo-Europeanist'. Vanuit een prototypische semantische theorie benadert Jeanne van Oosten enkele verwante werkwoorden in 'Sitting, standing and lying in Dutch: a cognitive approach to the distribution of the verbs *zitten*, *staan*, and *liggen*'.

(JdV)

William H. Fletcher (ed.), *Papers from the second interdisciplinary conference on Netherlandic studies*. Lanham/New York/London: University Press of America. 1987. 155 pp.

De tweede conferentie van de American Association for Netherlandic Studies vond in juni 1984 plaats aan de Universiteit van Georgetown. Wat laat, maar zeer fraai uitgegeven, is een aantal van de gehouden lezingen gepubliceerd.

In de afdeling over de geschiedenis en beschaving van de Nederlanden vergelijkt Bryce Lyon in 'Henri Pirenne and Johan Huizinga in search of historical truth' op boeiende wijze de benaderingen van deze his-

torici. William Shetter wijdt enige licht provocerende beschouwingen aan kennis van land en volk in 'Nederlandkunde for the Eighties'. Wyger R.E. Velema, tenslotte, vraagt aandacht voor een achttiende-eeuwse orangistische schrijver in 'In praise of the Stadhouder: Elie Luzac and the modernization of Orangism'.

De afdeling taalkunde opent met een beschouwing van Daniel Brink over een belangrijke Nederlandse linguïst uit de achttiende eeuw over wie hij vaker heeft gepubliceerd, nu om aan te tonen dat zijn opvattingen te toetsen zijn aan moderne opvattingen: 'Lambert ten Kate: a precursor of generative phonology'. William H. Fletcher, die de bundel heeft geredigeerd, tracht semantische factoren aan te tonen die het gebruik van het genus bepalen in 'Semantic factors in Dutch gender choice'. Beatrice Lamiroy probeert in een te kort bestek zowel de hypothese van de heuristische waarde van taalvergelijking als de toetsing ervan te behandelen in 'The relevance of Romance languages for Dutch infinitival constructions'. Henriette F. Schatz mag, mogelijk voor de zoveelste keer, ingaan op het Amsterdams in 'Plat Amsterdams: stigmatized urban dialect or informal standard of the lower class?'.

In de afdeling letterkunde stelt Marcel Janssens het gecompliceerde *ik*-verhaal aan de orde in 'The Faulkner connection: multiple I narratives in Dutch literature'. Margriet Bruyn Lacy wijst nog eens op 'Irony and burlesque in Elsschot's *Kaas*'. Engels-Nederlandse literaire betrekkingen uit de zestiende eeuw behandel Paul R. Sellin in 'Lieuwe van Aitzema and the Dutch translation of Milton on Divorce'.

Dat het congres gewijd was aan Nederlandkunde in de ruime betekenis bewijst naast de afdeling geschiedenis en beschaving ook de sectie kunstgeschiedenis. Amy Golahny vergelijkt twee schilderijen in 'The *Adulteress* by Rembrandt and by Van den Eeckhout: variations on an Italian Magdalene'. Kahren Jones Hellerstedt vraagt aandacht voor de prentkunst van een zeventiende-eeuwer in 'Introducing the art of Hessel Gerritsz'. Carol Janson wijst op een voorstelling van het bezoek van Willem van Oranje aan Haarlem (1580?), de stad die in de periode eraan voorafgaand zo zwaar had geleden, in 'In liefde getrouw: a Haarlem chamber of rhetoric requests aid from William of Orange'. David G. Wilkins vestigt de aandacht op een geïllustreerde uitgave uit 1620 in 'Illustrating *The mirror of Spanish Tyranny*'.

(JdV)

La lengua de veinte millones de Neerlandeses y Flamenco's.

Ook de Spaanse versie van *Nederlands, de taal van twintig miljoen Nederlanders en Vlamingen* is herzien. In de zomer van dit jaar verscheen de nieuwe editie, prijs f 18,-. Deze brochure is te bestellen bij Stichting Ons Erfdeel, Murissonstraat 260, B-8530 Rekkem, België.

(MK)

Publikaties van docenten extra muros.

P. Brachin, 'Un Allemand en Hollande: les "Beobachtungen" de A.H. Niemeyer', *Litterature et Culture Allemandes*, Hommages à Henri Plard, Editions de l'Université de Bruxelles, 1986, pp. 119-134.

Kitty M.G. Eerdmans, *Grammatica della Lingua Nederlandese*, 2 delen, Niederzier: Lukassen, 1986.

Marnix Gijsen, 'Klaaglied om Agnes', met aantekeningen deur W.F. Jonckheere, *Literatuur van die Lae Landen*, Pretoria, Kaapstad, Johannesburg: Academica, 1982, derde uitgave, tweede druk.

Jozef van Hoeck, 'Voorlopig Vonnis', met aantekeningen deur W.F. Jonckheere, *Literatuur van die Lae Landen*, Pretoria, Kaapstad: Academica, 1984, tweede druk.

J. Jeziorski, Stanislaw Predota: 'Konfrontative Phonologie Polnisch-Niederländisch', *Acta Universitatis Wratislaviensis* no 677, 1983, in *Neerlandica Wratislaviensis II*, no 837, 1985, pp. 381.

W.J. Jonckheere, *Laat ons Mekaar Goed Verstaan*, Inougurale Rede, Universiteit van Natal 31 oktober 1984. Pietermaritzburg: University of Natal Press, oktober 1985.

Th.M.M. Mattheij, *Uitvoerig verhaal van alle Feyten en Schelmstukken*, gepleegd door Jacob Frederik Muller, alias Jaco, Muiderberg: Coutinho, 1986.

Norbert Morciniec red., *Neerlandica Wratislaviensis III*, Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 1987.

Stanislaw Predota, 'Die Vokalsysteme des Polnischen und Niederländischen', *Lingua Posnaniensis XXVII*, 1984, pp. 117-126.

'Proba proowinania przysiw niderlandkich i polskich', *Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego*, 1984, pp. 7-9.

O Przekładaniu Egzotyzmów Niderlandkich Na Język Polski, *Acta Universitatis Wratislaviensis* no 777, 1985, pp. 25-32.

B.C. Donaldson, *Dutch Reference Grammar*, Den Haag: Martinus Nijhoff, 1981, in *Acta Universitatis Wratislaviensis* no 837, 1985, pp. 393-396.

'De accentdistributie in het Nederlands en Pools', *Acta Universitatis Wratislaviensis* no 837, 1985, pp. 217-239.

B. Rajman, Luc Huyse, *De gewapende vrede. Politiek in België tussen 1945 en 1980*. Leuven: Kritak, 1982 in *Acta Universitatis Wratislaviensis* no 837, 1985, pp. 396-408.

W.Z. Shetter, *The Netherlands in Perspective*, Leiden; Martinus Nijhoff, 1987.

Herman Vekeman en Herbert van Uffelen, red., *Literatur in den Niederlanden und Flandern*, Vorträge gehalten bei der Begegnung mit den Niederlanden in Köln Herbst und Winter 1986/86, Köln: Runge, 1986.

Jerzy A. Zielinski, P. de Kleijn, E. Nieuwborg, *Basiswoordenboek Nederlands*, Leuven: Wolters, 1982, in *Acta Universitatis Wratislaviensis* no 837, 1985, pp. 387-392.

‘Woordaccentuering als didactisch probleem bij het leren van het Nederlands als vreemde taal’, in: *Acta Universitatis Wratislaviensis* no 837, 1985, pp. 326-380.

L. Stembor, A. Wojcik, *Mini-rozmowki niderlandskie*, Warszawa: Wiedza Powszechna, 1984, in: *Acta Universitatis Wratislaviensis* no 837, 1985, pp. 408-415.

Stanislaw Predota, *Konfrontative Phonologie Polnisch-Niederländisch*, *Acta Universitatis Wratislaviensis* no 677, Wrocław 1983, in: *Acta Universitatis Wratislaviensis* no 837, 1985, pp. 382-386.

(MK)

Van de IVN

Tiende Colloquium Neerlandicum

Gent 28 augustus - 2 september 1988

In de afgelopen zomer hebben alle neerlandici extra muros de eerste mededeling ontvangen over het Tiende Colloquium Neerlandicum dat volgend jaar in Gent zal plaatsvinden. Het aantal aanmeldingen dat tot nu toe - half september 1987 - is binnengekomen bewijst dat er een groot enthousiasme bestaat bij de collega's om ook in 1988 weer aanwezig en actief te zijn op dit driejaarlijks treffen. Dit enthousiasme vindt natuurlijk zijn oorsprong in de ervaringen die zij tijdens vroegere colloquia hebben opgedaan. Het bestuur dat 'Gent 1988' organiseert, staat dan ook voor de hoogst ongemakkelijke opdracht het succesvolle werk van zijn voorgangers te moeten evenaren en nieuwe collega's niet teleur te stellen. Bijzonder gelukkig is dit bestuur dan ook met de hulp die wordt geboden door de collega's van de Rijksuniversiteit Gent en door de autoriteiten ter plaatse.

Doordat langzamerhand de meeste van de aangezochte sprekers en discussieleiders hun medewerking hebben toegezegd neemt het programma vaster vormen aan. Hier mag herinnerd worden aan enkele onderdelen. Maandag zal besteed worden aan literaire vertalingen in het buitenland en het gebruik dat de neerlandistiek extra muros van het vertalen en van vertalingen maakt. Het idee om in de middag van dinsdag 30 augustus een zogenaamde 'vrijmarkt' te houden waar iedere docent extra muros die daar behoefte toe voelt een korte inleiding kan houden over het onderwerp uit de Nederlandse taal- en letterkunde, de beschavingsgeschiedenis of de didaktiek, dat haar of zijn speciale belangstelling heeft, blijkt bijzonder aan te slaan. Er zijn al verscheidene aanmeldingen binnengekomen en onderwerpen voorgesteld. Woensdag en donderdag zal veel worden gesproken en gediscussieerd over de vraag hoe bepaalde onderdelen van de neerlandistiek en in het bijzonder van de letterkunde op de meest effectieve wijze in het buitenland kunnen worden aangeboden. Daarbij zal vooral het interdisciplinaire perspectief ter sprake komen. Van de openingslezing tot het forumgesprek op donderdagmiddag zal overigens de problematiek van de neerlandistiek extra muros als middel voor het verbreiden van kennis omtrent de Nederlandse cultuur, haar taak en mogelijkheden, de rode draad zijn die door het programma loopt. Dat in zo'n kader specifieke didactische onderwerpen worden aangesneden spreekt vanzelf.

Het bestuur streeft er verder naar om ook op dit colloquium de deelnemers weer volop de gelegenheid te geven hun contacten met de neerlandistiek intra muros te verstevigen. Het is daarom gelukkig dat talrijke intra-murale neerlandici nu al hun komst voor een of meer dagen hebben aangekondigd.

Definitiever mededelingen zullen binnen afzienbare tijd worden verzonden.

(AvS)

Van buiten de muren/Europa

Bondsrepubliek Duitsland

Friedrich Wilhelms-Universität Bonn

In het zomersemester van 1986 (eind april tot midden juli) was Prof. Dr. C. van Bree, hoogleraar in de historische taalkunde en de taalvariatie van het Nederlands aan de Rijksuniversiteit te Leiden, als gasthoogleraar verbonden aan de Friedrich Wilhelms-Universität te Bonn. Als zodanig verzorgde hij twee colleges: een ‘Hauptseminar’ in het Nederlands voor hoofden bijvakstudenten Nederlands en een ‘Vorlesung’ in het Duits voor een wat breder publiek.

Het Hauptseminar was gewijd aan de invloed van de Nederlandse standaardtaal op het dialect, in casu het Twents. Na enige weken voorbereiding, waarin de studenten referaten hielden, werd een excursie naar Twente (Oldenzaal en Borne) georganiseerd om daar een aantal informanten een interview af te nemen. Dat interview was op twee onderdelen van de Twentse grammatica gericht: de verkleinwoordvorming en de vorming van de tegenwoordige tijd-meervoud en de verleden tijd-meervoud.

De Vorlesung ging over de geschiedenis en de dialectologie van het Nederlands. Onderwerpen die aan bod kwamen, waren: de afbakening van het Nederlands, het ontstaan en de ontwikkeling van de Nederlandse standaardtaal, invloeden van vreemde talen op het Nederlands, het Oudnederlands, het Ingweoons, de aanspreekvormen vroeger en nu. Speciale aandacht kreeg de verhouding Duits - Nederlands.

Het gasthoogleraarschap was voor beide kanten, voor de Duitse studenten en voor de gasthoogleraar zelf, een positieve ervaring.

C. van der Burgt

Universität Trier

In samenwerking met de Volkshochschule van Trier heeft de afdeling Nederlandse filologie aan de universiteit van Trier begin 1987 zes weken lang iedere week een Nederlandse respectievelijk Vlaamse film vertoond. Alle films waren door bemiddeling van de Nederlandse, respectievelijk Belgische ambassade te Bonn in originele versie met Duitse ondertitels ter beschikking gesteld, zodat een grotere doelgroep kon worden bereikt.

De eerste film was een verfilming van de gelijknamige roman *De vierde man* van Gerard Reve, die Paul Verhoeven in 1983 heeft gedraaid met Renee Soutendijk en Jeroen Krabbé in de hoofdrollen.

De tweede film was de in 1983 door Jan Gruyaert geregisseerde Belgisch-Nederlandse co-productie *De Vlissingse* naar de roman van Stijn Streuvels.

Vervolgens kon men het speelfilmdebuut van Digna Sinke *De stille Oceaan*, gemaakt in 1984, bekijken. Deze film maakte op de meeste toeschouwers een diepe indruk.

Pervola, een film in 1984 gedraaid door Orlow Seunke, is het verhaal van twee broers: de ene een succesvol zakenman, de andere een

cabaretier. De dood van hun vader geeft hen de kans de vervreemding te doorbreken, wat echter niet lukt. Deze film, een Nederlands-Noorse co-productie, werd grotendeels in Noorwegen gedraaid.

Een dagje naar het strand, een speelfilm van de jonge regisseur Theo van Gogh uit 1983, is de verfilming van het gelijknamige werk van Heere Heeresma. De in 1962 verschenen novelle van Heere Heeresma was in 1968 voor het eerst verfilmd door Roman Polanski met onder andere Peter Sellers in de hoofdrol.

Tot slot van de filmreeks volgde nog een literaire verfilming: *Vrijdag*, een film naar het gelijknamige toneelstuk van Hugo Claus, die ook de film heeft geregisseerd en het toneelstuk voor de film heeft bewerkt. Deze Nederlands-Belgische co-productie uit 1980 was volgens de meeste toeschouwers de minst geslaagde film van de reeks.

Conclusie van de Nederlandse filmweken: ook al kan de opkomst niet overweldigend worden genoemd (er waren gemiddeld niet meer dan 25 bezoekers per film), toch is deze filmreeks een bijzonder geslaagd 'experiment' geweest, mede door de goede samenwerking tussen de universiteit en de stad Trier. De vele positieve echo's na de verschillende vertoningen en de belangstelling van universiteit en Volkshochschule hebben de organisatoren, ondergetekende en Jan-Pieter Barbian, ertoe aangezet om in de zomer van 1988 een nieuwe reeks Nederlandse films in Trier te vertonen.

(CV)

Frankrijk

Universiteit van Nice

'Toen in de loop van 1984 van overheidswege besloten werd dat Delft moest afslanken en dat de 50+-sers met wachtgeld konden gaan, ging er bij menig wetenschappelijk medewerker een jaloers lichtje branden. Zeker bij de 45+-ser die het, na een diensttijd van bijna 20 jaar op een universitair instituut, tijd vond worden zelf iets te gaan doen aan de zo geroemde mobiliteit'. Zo begint '45+ser' drs. E. Wijnen, destijds verbonden aan het Frans Instituut van de Universiteit van Amsterdam, de beschrijving van zijn recente lotgevallen die hem naar de Côte d'Azur brachten. Hoe lukte hem dat? En: waarom Nice?

In Nice werd nog geen Nederlands gegeven, Wijnen kende er enkele collega's van de secties Engels, Duits en Taalkunde en het leek hem een aardige stad. Kortom, 'de ontplooiingskansen in Nice leken mij optimaal', zo schrijft hij, 'op één vitaal detail na: het bleek onmogelijk het onderwijs van het Nederlands hoog op de universitaire prioriteitenlijst geplaatst te krijgen. Er was geen budget voor. Aan deze patstelling kwam een einde toen ik in het Staatsblad no. 463 het besluit van 5 oktober 1984 artikel 3 las dat óók de individuele medewerker voor kon stellen met wachtgeld gestuurd te worden; een zogenaamde remplacementsregeling kon aldus voorkomen dat er op bepaalde instituten gedwongen ontslagen zouden vallen'.

Wijnen poogde met behoud van wachtgeld aan de Universiteit van Nice geplaatst te worden. Via zijn relaties aan die universiteit lukte het hem de Faculté des Lettres et Sciences Humaines een verzoek aan het Franse

Ministerie van Education Nationale te laten doen hem in Nice aan te stellen. Parijs ging accoord op voorwaarde dat Wijnen in het kader van het Cultureel Verdrag met Nederland en op Nederlandse kosten zou worden uitgezonden. Vervolgens gaven ook de Universiteit van Amsterdam en de Nederlandse Ministeries van Binnenlandse en Buitenlandse Zaken hun toestemming: Wijnen werd op eigen verzoek ontslagen, en mocht, met behoud van wachtgeld, in het buitenland ‘onbezoldigd’ college geven. Tot het slagen van dit initiatief had ongetwijfeld bijgedragen dat Wijnen in 1984 op uitnodiging van de sectie Duits in Nice aldaar twee lezingen had gehouden over de Nederlandse filosoof Hemsterhuis.

In het najaar van 1985 presenteerde Wijnen zich in Nice en hield tijdens de besprekingscolleges voor eerste- en tweedejaars van vijf secties wervende toespraakjes. Als gevolg daarvan bleken zich na twee weken 43 studenten van de secties Engels, Duits, Frans als vreemde taal, Langues Etrangères Appliquées en Arts, Communications et Languages te hebben ingeschreven voor het college ‘Initiation au Néerlandais’. Wijnen verdeelde de studenten over twee groepen, gaf iedere groep per week een werkcollege van twee ononderbroken volle uren, en twee extra uren talenpracticum voor degenen die de aantekening ‘mondelinge taalbeheersing’ wilden verwerven. Per college-uur wordt uitgegaan van één uur huiswerk.

‘Het was een weldadige ervaring’, zo schrijft Wijnen, ‘te merken dat de studenten al vóór acht uur 's morgens in de collegezaal zaten, zodat ik precies om acht uur beginnen kon en dat ze deze werkinzet behielden gedurende het hele collegejaar; het professorale kwartiertje bestaat hier niet en laatkomers of afwezigen komen zich achteraf excuseren. Het systeem dat in Nice wordt aangehouden schrijft een “contrôle continue” voor (dus huiswerktaken opgeven en nakijken!) en twee tentamens (in januari en in juni) en als alternatief een “examen final” in juni, met een herkansing in september.

De college- en tentamenstof “Initiation au Néerlandais” bestaat uit een keuze uit de volgende bronnen:

- de Straatsburgse Syllabus voor eerstejaars;
- de methode *Levend Nederlands*;
- de VL-VU les-exploitaties van Nederlandse liedjes;
- mijn eigen krantenknipsels uit de *NRC* en *Le Monde* over controversieel Nederlands-Franse onderwerpen.

Voor 1986/87 werden door de Faculteitsraad twee nieuwe Unités de Valeur goedgekeurd en geprogrammeerd:

- 1 het college Langue et Civilisation des Pays Néerlandophones, opgezet als vervolg op het eerste-jaarscollege;
- 2 het college Littérature et Civilisation des Pays Néerlandophones, dat ook bestemd is voor andere dan “Nederlandse” studenten uit de Faculté des Lettres et Sciences Humaines.

Langue et Civilisation (2 uur per week) wordt door 7 studenten gevolgd en dit aantal geeft goed weer welk een probleem het is de studenten zo te motiveren dat ze verder kijken dan het behalen van enkele studiepunten.

Eenzijds vormen de huidige 63 eerste-jaars een verheugende toename, anderzijds een Chinese breinbreker voor de docent die zijn collegebanken ook graag gevuld ziet met tweede- en derdejaars. “Littérature et Civilisation” wordt uitsluitend in het Frans gegeven: vertaalde Nederlandse en Belgische auteurs die een bijzondere blik gunnen op Nederland en België, vergelijkingen met Franse auteurs en situaties, vervat in scriptie-opdrachten. Het betreft hier bijna individueel onderwijs vanwege het gering aantal inschrijvingen (slechts 5); elke student werkt in zijn eigen ritme met de mogelijkheid van twee contact-uren per week.’

Wijnen ziet de toekomst voor ‘Nice’ somber in. In de eerste plaats vermoedt hij dat zijn exercitie niet voor herhaling vatbaar is, zodat er geen volwaardige sectie Nederlands kan ontstaan. In de tweede plaats is het civiel effect van een of twee ‘Unités de Valeur’ Nederlands gering. Verheugend vindt hij het daarom te merken dat een groot deel van zijn eerstejaars behoort tot de sectie ‘Langes Etrangères Appliquées (onze Europese Studies), die een meer op de realiteit afgestemde opleiding heet te zijn.

‘Volgens mij’, zo besluit Wijnen, ‘dient een van de rollen van het onderwijsaanbod Nederlands op een buitenlandse universiteit ook te zijn het zoeken naar de mogelijkheid andere faculteiten en instellingen van hoger onderwijs te interesseren waarvan verwacht kan worden dat hun studenten eerder en gemotiveerder tijdens en vooral na de studie contacten zullen zoeken met Nederlandstalige instellingen op het gebied van wetenschappelijk onderzoek, handel en industrie.’

(HJB)

Zwitserland

Universität Zürich

Symposium ‘Niederländische Literatur in deutscher Uebersetzung’ 11 t/m 14 mei 1986

Zowel in historisch als in theoretisch opzicht is weinig bekend over de vertaling als produkt. Dit geldt in het bijzonder voor de Duitse vertalingen van Nederlandse literatuur. Teneinde het onderzoek op dit gebied te stimuleren werd in het kader van het Nederlandse lectoraat aan de Universität Zürich een internationaal symposium over ‘Niederländische Literatur in deutscher Uebersetzung’ georganiseerd; het symposium vond plaats van 11 tot en met 14 mei 1986.

Op zondag 11 mei boden de Nederlandse Consul-Generaal, Ing. W.H. Bremi, en zijn echtgenote de deelnemers van het symposium een receptie aan op het Nederlandse consulaat te Zürich. Prof. dr. K. Akert, rector magnificus der Universität Zürich, opende op maandag 12 mei het symposium in de zaal van de senaat. Daarna werden de volgende lezingen gehouden:

Prof. dr. dr.h.c. Stefan Sonderegger, Geschichtliche Aspekte deutscher Rezeption der älteren niederländischen Sprache und Literatur.

Prof. dr. Daniel Th.M.J. de Vin, Geschichtliche Aspekte deutscher Rezeption der neueren niederländischen Literatur.

Dr. Jelle Stegeman, Wie untersucht man die Arbeit 'berühmter ausländi-

schen Schriftsteller'? Zum Problem der Beschreibung übersetzungsspezifischer Kommunikatbasen.

Dr. Robert G. Leclercq, 'Aspekt' im Niederländischen und im Deutschen.

's Avonds verrichtte Ing. H.W. Bremling de opening van de tentoonstelling 'Niederländische Literatur in deutscher Uebersetzung' in de Lichthof der universiteit.

Op dinsdag, 13 mei, vonden de volgende lezingen plaats:

Dr. Alexander Schwarz, Reynke de Vos: Uebersetzungstheorie und Verfasserfrage.

Dr. Bob Duijvestijn, Us dem flemischen; zum Arbeitsverfahren spätmittelhochdeutscher Uebersetzer am Beispiel des Malagis und des Kaarle ind Elegast.

Lic. phil. Marijke Schaad-Visser, Probleme beim Uebersetzen von Texten der mittelniederländischen Mystik.

Prof. dr. dr.h.c. Gilbert de Smet, Niederländische Einflüsse auf die frühneuhochdeutsche Lexikographie 1469-1600.

Dr. Carel ter Haar, Die deutsche Rezeption von niederländischen Flugblättern und Pamphleten im 17. Jahrhundert.

Prof. dr. Frans Bulhof, Literaturwissenschaftliche Aspekte der Uebersetzung.

Op woensdag 14 mei hield Drs. Johanna Ridderbeekx een inleiding over het onderwerp Verfasser-Uebersetzer-Verleger. Op deze inleiding volgde een uitvoerige discussie over actuele problemen bij het vertalen en uitgeven van Nederlandse literatuur in het Duitse taalgebied.

De organisatie van het symposium was in handen van Stefan Sonderegger en Jelle Stegeman.

Landen buiten Europa

Verenigde Staten

University of Michigan, Ann Arbor

'Do not miss it' waren de laatste woorden van een voorbeschuwing in de *Ann Arbor News* van het concert dat Jaap Schröder op de avond van 13 juni zou geven. Dit was een van de verschillende culturele extraatjes die hoorden bij de derde Interdisciplinary Conference on Netherlandic Studies die van 11 tot 14 juni werd gehouden aan de University of Michigan. Die aanmoediging had wat mij betreft voor de hele conferentie kunnen gelden en zo'n honderd deelnemers hadden daaraan gehoor gegeven. En zoals het bij dit soort verslagen horend cliché zegt: de thuisblijvers hadden ongelijk. Waarom hadden zij ongelijk als ze de lezingen thuis in een luie stoel op hun gemak en met tijdsbesparende selectiezin kunnen nalezen in de gepubliceerde Proceedings, Papers of hoe het ook moge heten? De vergelijking met een voetbalwedstrijd gaat misschien wel op: je gaat voor de sfeer en je voelt je omringd door supporters van een club die gewoon niet kàn verliezen.

Op woensdagavond 11 juni werden de congresleden verwelkomd door de Netherlands America University League van Ann Arbor (die maandelijks Nederlandse culturele avonden verzorgt). De officiële aftrap vond de volgende dag plaats door de Belgische Consul-Generaal te Chicago, Charles van Overstraeten, de Nederlandse consul in Detroit, Paul van den Muysenberg en, namens The University of Michigan, Dean Peter Steiner. Daarna ontvouwde zich een gekleurd interdisciplinair spectrum van lezingen, ondergebracht in verschillende secties, onderverdeeld in Kunstgeschiedenis, Literatuur naar diverse tijdvakken, de taalkunde in heden en verleden, de geschiedenis van de Nederlanders en hun taal in Amerika en secties onder de wat algemenere noemers 'cultuur' en 'politiek'. De lezing van Jaap Schröder over het muzikale leven in het 17e eeuwse Holland was een prachtige introductie op zijn concert waar hij onder andere Nederlandse muziek op een Nederlandse viool speelde. De analyse van de net gehouden Nederlandse verkiezingen door Professor Samuel Eldersveld van The University of Michigan was uitermate boeiend mede door zijn actualiteitswaarde. Daarnaast waren er de kunsthistorici met hun dia's en de linguïsten met hun gestencilde voorbeelden. Twee groepen van wetenschappers die volgens mij een steeds grotere plaats gaan innemen in het Nederlands-Belgische culturele gezicht naar buiten. Waar de universitaire verlangens van interdisciplinaire 'area studies' en beroepskansenvergroting niet helemaal vreemd aan zijn.

Alle lezingen kan ik hier niet noemen. Het geheel is overigens op video vastgelegd, wat vooral verheugend is voor diegenen die de fascinerende voordracht van de dichter H.C. ten Berge en de verdere discussie nog eens willen meemaken in de speciaal aan het vertalen van Nederlandse literatuur gewijde bijeenkomst. Waarbij ik als droeve noot wil aantekenen dat de toen al zieke vertaalpionier Jim Holmes helaas moest afzeggen.

Natuurlijk past het hier om de Ministeries in kwestie van België en Nederland te danken voor hun steun waardoor uit Nederland de professoren Buijnsters en Klooster en uit België de professoren Brems en Willemyns konden deelnemen.

T. Broos

De vierde *Interdisciplinary Conference on Netherlandic Studies* zal van 15-18 juni 1988 plaatsvinden en wel aan de University of Minnesota. Inlichtingen kunt u verkrijgen bij: Ray Wakefield, ICNS, Dutch Studies, University of Minnesota, 219 Folwell Hall, Minneapolis MN 55455.

(MK)

University of Texas, Austin

Wanneer ik, eenmaal terug in Nederland, aan iemand vertel dat ik als 'writer in residence' een jaar lang Nederlandse literatuur heb gedoceerd in Texas, is de eerste vraag onveranderlijk 'maar is daar dan belangstelling voor in Amerika?'.

Het antwoord is ja, hoewel men zich daarbij nou ook weer niet bepaald enorme collegezalen moet voorstellen waar een kwartier voor aanvang al om de laatste zitplaatsen wordt gevochten. *Netherlandic Studies* is aan de University of Texas in Austin, zoals aan de meeste andere Amerikaanse universiteiten, een onderdeel van het Department of Germanic

Languages. Elk jaar melden zich daar opnieuw een paar dozijn nieuwe studenten aan die wel iets van onze taal willen leren, om zeer uiteenlopende motieven, waarvan de persoonlijke populariteit van Dr. André Lefevere niet de minst belangrijke is. Hebben ze een jaar zijn lessen gevolgd, dan kunnen ze het volgende jaar bij de Writer in Residence hun kennis wat verbreden.

Ik had al in de eerste week besloten dat ik ook Nederlandse teksten met de studenten zou behandelen, hetgeen helaas tot gevolg had dat er de daaropvolgende weken wat jongelui afvielen voor wie het niveau (Vestdijk, Nooteboom, Vroman) te hoog bleek.

De methode die ik meestal toepaste was in voorgaande jaren al door Dr. Lefevere uitgetest. In het Language Lab vertoonden we Nederlandse films, op video en zonder ondertitels, die waren gebaseerd op Nederlandse romans. Daar gingen meestal wel zo'n drie lessen mee heen omdat de studenten naar aanleiding van het vertoonde altijd vol zaten met vragen over de Nederlandse taal maar ook over de samenleving in het algemeen. Vervolgens gingen we dan een aantal lessen lang enkele hoofdstukken lezen uit de boeken waarop de films waren gebaseerd (Het meisje met het rode haar, Pastorale 43, Grijpstra en De Gier). Deze methode beperkte de keuzemogelijkheid van de te behandelen stof natuurlijk terdege, maar het voordeel was dat de studenten al vertrouwd waren met het verhaal als ze begonnen te lezen, er als het ware zo in konden vallen.

Om ze niet alleen met de te filmen aspecten van onze literatuur vertrouwd te maken las ik op de alternerende uren meestal poëzie met ze, waarbij opviel dat bijvoorbeeld Campert en Vroman enorm aansloegen, Slauerhoff al veel minder, en Bloem volstrekt niet. Tot mijn meest pregnante herinneringen behoort de les die ik aan deze laatste dichter wijdde: het was prachtig lenteweer, de ramen stonden open, de Texaanse vlag wapperde opgewekt naast het venster, de natuur spande haar spieren voor een nieuw seizoen. In de klas: een paar handenvol in korte broeken en gympen geklede Amerikaanse kids, leergierig en vol hoop, allen in de benijdenswaardige leeftijd waarin een mens zich onsterfelijk waant. Voor de klas: een man die zich wanhopig uitslooft om uit te leggen waarom hij dit zulke onvergetelijke poëzie vindt: *'Denkend aan de dood kan ik niet slapen / en niet slapend denk ik aan de dood.'* *'Wat geeft het, of wij hier of elders sterven?'* *'Men begint met het leven te aanvaarden / en eindelijk aanvaardt men de dood.'* Ze keken naar elkaar, naar hun gebruinde benen, naar hun horloge, naar de uitbundige demonstratie van nieuw leven buiten het venster. *'Was Mr. Bloem maybe very ill near the end of his life?'* vroeg Victoria uit beleefdheid. Na anderhalf uur was de les voorbij. Jacques Bloem had er geen enkele nieuwe bewonderaar bij gekregen. Ik voelde me daar bepaald schuldig over.

Jan Donkers, writer in residence

Diversen

Promotie

Op 25 mei promoveerde aan de Universiteit van Parijs IV onze collega Mevrouw Boukje Finet-van der Schaaf tot 'docteur du 3ème cycle' op een proefschrift getiteld: *Etude comparée d'Aiol, chanson de geste du 12ème siècle, et des fragments d'Aiol en moyen-néerlandais*. Mevrouw Finet, die het proefschrift had voorbereid onder leiding van professor Ph. Menard en professor W. Gerritsen verwierf haar doctoraat met de vermelding 'Très Bien'. Het bestuur van de IVN wenst haar van harte geluk met deze bekroning van haar jarenlange arbeid.

(AvS)

ANS-nummer Forum der Letteren

Het decembernummer van de 28e jaargang (1987) van *Forum der Letteren* is in z'n geheel aan de Algemene Nederlandse Spraakkunst gewijd. Deze bijzondere aflevering heeft de omvang van een dubbelnummer (160 pp.).

Na het voorwoord van J.W. de Vries en A. Verhagen volgen beschouwingen van de hand van H.J. Verkuyl ('ANS over tijd'), W. Haeseryn ('De ANS en haar naaste buitenlandse familie'), R. Salverda ('De ANS voor anderstaligen') en van G. Geerts ('De ondergrond van rekkelijk en precies inzake de ANS'). Een zeventiental *voetzoekers* ('squibs') handelt voorts over deelonderwerpen uit de ANS.

Losse nummers van deze bijzondere aflevering zijn te bestellen bij Smits bv, postbus 276, 2501 CG Den Haag, onder gelijktijdige overmaking van f 38,- plus f 5,- verzendkosten naar girorekening 68750 t.n.v. Smits bv te Den Haag onder vermelding van 'ANS-nummer'.

Hans Beelen